د لوړو زده کړو وزارت
کابل پوهنتون
د ښوونې او روزنې پوهنځی

د اروا پوهنې ښوونځي

ليکوال: پوهاند ګل رحمن حکیم

... کو د بیا ... ونې ... ره (کور)
Khatiz Organization for Rehabilitation (KOR)

Ketabton.com

ketabton.com - The Digital Library

د ختيځ د بيا رغونې اداره (كور) د خپرونو څانګه، خپرنۍ لړۍ -۱۷

د لوړو زده کړو وزارت
د کابل پوهنتون
د ښوونې او روزنې پوهنځی

د اروا پوهنې ښوونځي

ليكونكی: پوهاند ګل رحمن حكيم
د ښوونې او روزنې د پوهنځي استاد

۱۳۷۸ هجري لمريز د كب مياشت/ ۱۴۲۰ هـجري سپوږميز

PROPERTY OF ARIC Established 1989

ketabton.com - The Digital Library

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

د کتاب پېژندنه

د کتاب نوم : د ارواپوهنې ښوونځي

لیکوال : پوهاند ګل رحمن حکیم

لیکګر :صدیق الله بدر

خپرونکی : د کور د خپرونو څانګه

مهتمم : ډاکټر محمد فرید بزګر

شمیر : ۵۰۰ توکه

د چاپ نېټه : ۱۳۷۸ هجري لمریز - کب / ۱۴۲۰ هـجري سپوږمیز

ketabton.com - The Digital Library

سریزه :

دا کتاب چې د « ارواپوهنې ښوونځي » تر عنوان لاندې لیکل شوی دی، زما د زیار او هاند نتیجه ده چې وروسته د کلونو تدریس تالیف او د ارواپوهنې د بیلابیلو منابعو له مطالعې څخه، د محترمو پوهانو او مینه والو حضور ته وړاندې کیږي.

دا اثر د لومړي ځل لپاره په ۱۳۷۰ لمریز کال کې، د ښوونې او روزنې د ارواپوهنې د دریمو ټولګیو لپاره ولیکل شو.

دا دی هغه اثر د ځینو اصطلاحاتو او کمي او کیفي بدلون سره بېره د یوې مبسوطې سریزې په زیاتولو سره، په او سني شکل وابنت.

هیله ده چې په راتلونکي چاپ کې د نورو اصطلاحاتو، نوې طرحې او نظریاتو زیاتولو سره توفیق زما په نصیب شي.

په حقیقت کې د « ارواپوهنې ښوونځي » او پدیدې په هر وخت کې د بشري ټولنې او په خاصه توګه د څیړونکو او روزونکو د پام وړ وي، له دیرې لرغونې زمانې څخه فیلسوفانو او ټولنپوهانو ارواپوهنه د ټولنې د فرهنګي ودې او پرمختګ لپاره یو بنسټیز عامل ګڼلې او په دې ګروهه وو چې د ځان او په عامه توګه پر ته د انسان له پېژندنې، نشو کولای د هیواد او ټولنې د پرمختګ او لوړتیا انتظار ولرو. د دې منظور د سرته رسولو لپاره د نړۍ نامتو پوهانو

ketabton.com - The Digital Library

د «ارواپوهنې د ښوونځیو» ګډ موضوع ټاکنې او څېړلو د طریقو لپاره ځانګړې وړاندېزونه کړېدي. ځینو په ذهني د سپېڅلین، د طبیعت په سپړلو او ځینو به په ذهني تصوراتو ټاکید کاوه.

په شلمه پېړۍ کې ارواپوهان په دوو ډلو وېشل کېږي ځینې د تجربې ارواپوهنې او ځینې د عقلي او منطقي ارواپوهنې پلویان ګرځي. دا پېړۍ باید د ارواپې (رواني) ښوونځیو د پراختیا او پرمختګ دوره وشمېرل شي ځکه چې دې ښوونځیو د نولسمې پېړۍ د دوهمې نیمايي څخه بیا تر 1912 پورې په ډېرې چټکتیا سره، وده او پراختیا وموند، خپلې څېړنې یې په علمي بنسټ پیل او د زده کړې پروګرامونو ته یې لاره خلاصه کړه.

لیکونکي زیار ایستلی چې د هر ښوونځي موضوع او د څېړنې او مطالعې طریقه په لنډه توګه توضیح او بیان کړي.

د دې کتاب سریزه فلسفي ارواپوهنه، د علمي ارواپوهنې د پیل او پوهېدو لپاره په نسبتاً لنډ ډول شرح کړې. بیا لومړی څپرکی د ارواپوهنې تاریخي سیر بیانوي، دوهم څپرکی د تداعي ښوونځي په هکله چې د پېړۍ لرغونی انګلیسي ښوونځی دی او ځینې مطالب یې لاتر اوسه د تدریس وړ دي په زړه پورې تطبیقي مواد راټول کړي دي. درېیم څپرکی د شعور په هکله «جوړښت ښوونځی» تر عنوان لاندې د ذهن اجوړوونکي اجزاوو توکي (عناصر)، په هکله معلومات وړاندې کوي.

ketabton.com - The Digital Library

څلورم څېرکی د عمل د اصالت ښوونځی دی ، دا ښوونځی د شعور یا ذهن په کارول او اړیکې یې د چاپیریال سره څېړي . پنځم څېرکی د سلوکي ښوونځي موضوع ده چې په ځانګړي ډول حرکت او د فعالیت کنټرول او اټکل دی . په علمي طریقه تر څېړنې لاندې نیسي . شپږم څېرکی د روانکاوۍ تر عنوان لاندې شعور په دوه ډوله یا برخو ویشي او د ظاهري سلوک اصلي عوامل د شعور په تیاره برخه کې لټوي . اووم څېرکی د اروا پوهنې دریم بُعد یا دریم قوت « د بشري اروا پوهنې » تر سرلیک لاندې د انسان د سلوک او فعالیت په هکله ، د تجربتي او عقلي اروا پوهنې د اصولو او قوانینو په کارولو سره معلومات وړاندې کوي .

د درنو لوستونکو د اسانتیا په خاطر زیار ایستل شوی چې د اروا پوهنې د اصطلاحاتو معادلې کلمې په انګلیسي ، د متنونو او د کتاب په پای کې د یوې مجموعې په توګه په الفبايي ترتیب ولیکل شي .

په پای کې له محترم اسمعیل یون او صدیق الله بدر چې د کتاب په ترتیب کې او همدارنګه له ښاغلي فرید بزګر نه چې په چاپ او خپرولو کې یې خاصه پاملرنه کړې ، د زړه له کومې مننه کوم .

په درنښت

ګل الرحمن حکیم

ketabton.com - The Digital Library

د اروا پوهنې ښوونځي

د پوهنيزو آثارو خپرول د يوې ژبې او ملت د ودې او پرمختګ لپاره ډېر مهم دي. هغه وخت چې پر کابل پوهنتون د جګړې ناتار نه و خور شوى، نو ګڼ شمېر درسي او مرستندوى درسي کتابونه، مجلې او نور پوهنيز کتابونه يې خپرول. دغو آثارو پر خپل وخت د پوهنتون د محصلينو درسي ستونزې خروبولې او د استادانو د پوهنيزو تجربو او معلوماتو په زياتون کې يې کارنده رول درلود. د جګړې له کبله د کتابونو او پوهنيزو اثارو خپرول په ټپه ودرېدل. د پوهاند صاحب ګل رحمن حکيم دا علمي اثر هم لږ تر لږه د اتو کلونو په بهير کې د چاپ جوګه نه شو.

دا اثر چې د اروا‌پوهنې بېلابېل ښوونځي راپېژني او پر يو شمېر نورو، ارواييي مسايلو بحث کوي، د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې پوهنځي کې د يو درسي کتاب په بڼه تدريسيده، چاپ يې د نوموړي پوهنځي محصلينو ته خورا مهم و. د دغې اړتيا له کبله ما له پوهاند صاحب ګل رحمن حکيم سره د دغه اثر د چاپ په باب خبرې وکړې. استاد د دې کتاب يوه لاسکښلې نسخه ما ته راکړه. ما د هېواد ځوان ليکوال او شاعر ښاغلي صديق الله بدر ته د خطاطۍ لپاره ورکړه. بدر صاحب په ډېره مينه په وړيا ډول دا کتاب خطاطي کړ.

د چاپ لپاره مې د هېواد له ډېر تکړه ليکوال او روغتيا پال ښاغلي ډاکتر محمد فريد بزګر څخه چې د علمي کتابونو له خپرلو سره ډېره زياته مينه لري او تر اوسه يې پخپله هم ګڼ شمېر طبي، ادبي او نور پوهنيز کتابونه چاپ کړي دي، هيله وکړه، ښاغلي ډاکتر فريد بزګر زموږ هيله پوره کړه او دا پوهنيز کتاب يې پخپل لګښت چاپ کړ.

زه د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې پوهنځي محصلينو او پوهاند صاحب ګل رحمن حکيم ته د دغه کتاب د چاپ له امله مبارکي وايم او له ښاغلي صديق الله بدر او ګران ډاکتر فريد بزګر څخه ډېره مننه کوم چې دا کتاب يې د چاپ جوګه کړ.

په مينه او درناوي

د پوهنيزو او ادبي کتابونو د خپراوي او د هېواد د فرهنګي بډاينې ليوال
پوهنيار محمد اسمعيل يون
۱۳۷۸/ لړم/ ۱۸

ketabton.com - The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

د خپرونکي سريزه

په خپله ژبه د پوهنيزو موادو (کتابونو، مجلو، ورځپاڼو، رسالو، خپرونو، اخبارونو، قاموسونو، اطلسونو، او نورو) نه موجوديت د دې سبب شوی چې افغانان نورو ژبو ته مخه کړي، کـه د دوی مجبوريت او اړتيا په خپله ژبه رفع شي، هيڅوک به بلې ژبې ته ترجيح ور نه کړي.
پوهه او د پوهې زده کړه دوامداره اړتيا ده، هيڅوک نه شي ويلی چــې ګونـدی مـا فلانـی کتاب او يا کتابونه ولوستل او اوس زه په هر څه پوهيږم. په دې مانا چې په يو کتـاب يـا يـو څو کتابونو کې ټوله نننۍ پوهه نه شي راټوليدی. حتی د يوې ځانګړې ځانګې يوه کوچنۍ برخه په يو يا څو محدودو کتابونو کې نه شي راټوليدی. د بېلګې په ډول، همـدا ارواپوهنـه به په نظر کې ونيسو، او يا همدا ستاسې په لاس کې کتاب به په نظر کې ونيسـو، دا يـوازې د ارواپوهنې د ښوونځيو په هکله غږيږي، خو د ارواپوهنې نورې برخې لکه د ويرې ارواپوهنه، د خوب ارواپوهنه، د هوښيارتيا اروا پوهنه، د ماشوم ارواپوهنــه، جنسـي ارواپوهنــه، د ښځو ارواپوهنه، د بلوغ د وخت ارواپوهنه، د جګړه ځپلو وګړو ارواپوهنه، د وجود ژبه، د رنګونـو ارواپوهنه، د مجرمينو ارواپوهنه، مصنوعي خوب او داسې په سلګونو نورې ځانګې يې په يـو کتاب کې راټولول ناشونی کار دی. نو افغانانو ته هم په مختلفو ساحو کې په مختلفو سويو د پوهنيزو موادو اړتيا ده.
له بده مرغه په دې اوږده تپل شوې جګړه کې چې زموږ د کور کوډلې له سولو پرته يې زموږ ټوله شتمني له خاورو سره خاورې کړه زموږ ټول د زده کړې کره سيستم هم ګډوډ شو. اوس بايد ټول افغانان لاسونه سره راونغاړي او د خپل هـېواد د بيا رغولـو تـه مـلا وتـړي، او پـه ځانګړي ډول د هېواد د ملا تير او که وواېم بنسټيز عنصر يعنې پوهــې تـه ځـانګړې پاملرنـه وکړي. دا کار په يوازې ځان نه کيږي، لکه چې مخکې مې وويل افغانان بـايد سـره لاسـونه ورکړي او هر څوک د خپل وس په اندازه په خپل مربـوط کـار کـې ونـډه واخلـي، چـې دا کتاب د دغه عمل ښه بيلګه ده. قدرمن پوهاند صاحب د کتاب د ليکلو درونـد بـار پـه غـاړه واخيست، ښاغلي صديق الله بدر په خپلو هنرزيږونکو ګوتو خطاطي کړ، د پوهنـيزو او ادبـي کتابونو د خپراوي او د هېواد د فرهنګي بډايني ليوال ښاغلي محمد اسمعيل يون په وسـيله کتاب ما ته راورسيد، او موږ هم د خپلو ډيرو محدودو امکاناتو څخه په استفادې کتاب چـاپ کړ، ياني هر يوه خپلې وسې کار وکړ، او دا کتاب يې د چاپ جوګه کړ.

نبت

ketabton.com - The Digital Library

قصه نوره نه اوږدوم، د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې خوږو محصلینو او دروند او قدرمن پوهاند صاحب ګل رحمن حکیم تـه د دې پـه زړه پـورې کتـاب مبـارکي وایم، او پـه ټولـه افغاني مینه یې د افغانستان د زده کړې او پوهې لوی کانون د کابل پوهنتون ته، چې ډېرې سختې شپې ورځې په تیرې شوي دي، ډالۍ کوم.

په دې هیله چې د دې کتاب هر لوستونکی دومره ستر شي، چې نور افغانان په ویاړ ووایـي، چې فلانی افغان دی، د سترګو تور محصله ستاسې د پوهنځي په څنـګ کـې د افغـان سـید جمال الدین مقبره ده، هغه یوازې د افغانانو ویاړ نه بلکې د سیمې ویاړ دی. زه غواړم چـې د دې کتاب هر لوستونکی د سیمې ویاړ شي.

په خورا درنښت

ډاکټر محمد فرید بزګر

د ختیځ د بیا رغونې (کور) مشر

ketabton.com - The Digital Library

نیولیک

لومړی څپرکی .... (١)

فلسفي اروا پوهنه .... (١)

سقراط .... (٤)

افلاطون ...... (٥)

ارسطو ..... (٧)

اپیکور .... (١٢)

زینون .... (١٣)

دوهم څپرکی ...... (١٦)

د علمي اروا پوهنې تاریخي سیر .... (١٦)

لومړی مرحله .... (١٦)

دوهمه مرحله .... (١٧)

دریمه مرحله ...... (١٧)

د علمي طریقې نیمګړتیا (١٩)

د نوي سیستم یا فکر پیدایښت (٢٠)

د اروا پوهنې د ښوونځیو فهرست (٢٢)

د کارت .... (٢٤)

هابس .... (٢٤)

ketabton.com - The Digital Library

د نولسمې پیړۍ اروا پوهنه (۲۶)

درېیم څپرکی .... (۳۲)

د تداعي د اصالت لرغوني سنبوونځي (۳۳)

د اصالت تداعي مخکښان (۳۷)

د اصالت تداعي متأخر سنبوونځي (۳۹)

هربارټ (۳۹)

د هربارټ د پیدایښت له نظریې څخه ګټه (۴۲)

د زده کړې مرحلې د هربارټ له نظره (۴۳)

د ابینګهوس د تداعي نظریه (۴۵)

د اصالت تداعي نني سنبوونځي (۵۰)

تارندایک (۵۱)

د پاولوف شرطي .... (۵۴)

څلورم څپرکی: د شوروي جدیدنګي سنبوونځي (۵۸)

د اروا پوهنې جرمني سنبوونځي (۵۸)

د تیچنر د عقاید و اصول (۶۳)

د عمل د اصالت سنبوونځي (۶۸)

د جمیز انګل څېړنه (۶۹)

د ژوند د بقا اصل (۷۳)

د جان ډیوي د څېړنو طریقه (۷۴)

ادراک د جان لاک له نظره (۸۱)

ketabton.com - The Digital Library

د ویلیام جیمز اروا پوهنه (۸۲)

پنځم څپرکی (۸۶)

د سلوک د اصالت ښوونځی (۸۶)

د واټسن سلوکي نظریه (۸۶)

د سلوک علم د سکینر له نظره (۹۵)

د طبیعت او انسان اړیکي (۹۶)

د جبر او سلوک رابطه .... (۹۹)

شپږم څپرکی (۱۰۵)

د گشتالت ښوونځی (۱۰۵)

د گشتالت څرنگوالی او اهمیت (۱۰۵)

د شکل او ځمکې نقش .... (۱۰۹)

د گشتالت د ښوونځي قوانین (۱۱۱)

د جامعیت یا تعادل قانون (۱۱۱)

د مجاورت قانون (۱۱۳)

د مشابهت قانون (۱۱۳)

د پیوستون قانون (۱۱۳)

د نیک پیوستون قانون (۱۱٤)

زده کړه د گشتالت له نظره (۱۱٤)

د ادراک اهمیت په گشتالت کې (۱۱۵)

د بصیرت نقش (۱۱٦)

د سلوک او زده کړې اړیکې	(۱۱۶)
د ژوند فضا	(۱۱۹)
رواني چاپیریال	(۱۲۱)
اووم څپرکی	(۱۲۳)
د روانکاوۍ ښوونځی	(۱۲۳)
اتم څپرکی	(۱۲۷)
د اروا پوهنې دریم قوت	(۱۲۷)
هیومانیزم	(۱۲۷)
بشري اروا پوهنه	(۱۲۸)
اصطلاحګانې	(۰)
اخځونه	(۱۳۲)

ketabton.com - The Digital Library

لومړی څپرکی

سریزه :

فلسفي اړوا پوهنه

لرغونو یونانیانو په خاصه توګه له سقراط څخه د مخه فیلسوفانو علم د کائیناتو په پیژندلو پیل کړ . د دی زیار ایسته چې د نړۍ راز درک او لومړی جوړونکې ماده یې پیدا کړي یا په بل عبارت له سقراط نه د مخه فیلسوفانو غوښتل پوه شي چې او ووینې چې نړۍ له څه شي څخه جوړه شویده .

هر یو فیلسوف د یوه آر (اصل) پر اساس یوله دغو موادو څخه لکه اوبه ، هوا ، اور او خاوره د کائیناتو د کوچنۍ ذرې او لومړي واحد په توګه وپیژانده او لومړی عنصري سیستم یې را مینځته کړ دې فیلسوفانو به دا انګیرله چې د خارجي جهان ظاهري بڼه او صورت ترکیبي جنبه لري او ډیر پیچلی معلومیږي ، خو که تحلیل او تجزیه شي نو ساده او آسانیږي . دې پوهانو به دا ادعا هم کوله چې موږ خارجي جهان هغه وخت پیژندلی شو چې ترکیبي واحدونو ته یې ورسیږو د همدې ګروهې (عقیدې) پر اساس - فزیکي څیړنې پیړۍ پیړۍ دوام په حریم کې پاتې شي ، بیولوژي

د هر ژوندي موجود (ارګانيزم)، جوړونکی واحد ته سلول يا ژوونکه (حجره)، وويله او د اروا پوهنې د فيلسوفانو له اصولو سره ساده تصور، احساس او د بنيادم سلوک، د ذهن د جوړونکي واحدونه، اصلي ارز موضوع، نه ده، بلکې هغه شريکه طريقه ده چې په ټولو کې بايد يو ډول وي. دوی په دې باور وو چې کله موږ پوه شو چې پنځ (طبيعت)، له ساده اړيکو څخه جوړه شوې دی، نو کولای شو چې د ترکيب (اجزاوو)، د ترکيبولو طريقه يې هم پيدا کړو او که اجزاوې ولرو نو کولای شو چې ټول (کل)، هم د اجزاوو له ترکيب څخه جوړ کړو.

بله پوښتنه چې د فيلسوفانو ذهن او پاملرنه ځان ته راګرځوله دا وه چې څنګه کولای شو په حال او احوال وپوهېږو او پېژندګلوي پيدا کړو، دې پوښتنې په لومړي سر کې روحي او رواني بڼه نه درلوده او مطلب يې دا نه وو چې څنګه زده کړه کوو، بلکې د پوهنې صحت او اعتبار متوجه وه. خو هغه دې فلسفي بحث ورو ورو د اروا پوهنې د بحثونو لپاره لار پرانستله او دا پوښتنه را منځته شوه چې څنګه زده کړه او پېژندګلوي ترسره کېږي، همدا ډول بحثونه د دې سبب شول چې په لومړني يونان کې سوفسطايان را پيدا شي. نو ويلای شو چې سوفسطاييان د معرفت د بحث مخکښي لارويان دي. دې ډلې فيلسوفانو نوي اندونه او نظريات را منځته کړل. په لنډ ډول

ketabton.com - The Digital Library

باید ووایو چې همدوی د فلسفي بحث او علمي اړیکو ته چې د کائیناتو او بهرنۍ نړۍ په هکله و، بدلون ورکړ او د انسان په باب یې راو-ګرځاوه چې عامه توګه دا یوه اروايي یا رواني خېړنه توجیه او تعریفولای شو. دې پوهانو، فلسفه د وسیلې په توګه وشمېرله او په دې باور شول چې نور باید د ژوند او هغې پایلې په هکله چې د حیات په فلسفه کې نغښتې ده وغږېږو. نو ځکه خطابې تدریس د یوې وسیلې او د ژوند د تجربې په توګه پیل شو. د همدې فلسفې پر بنا د دې فیلسوفانو له منځه د خطابې د ښونکو مربیان راپورته شول او د عقل او ذکاوت په نقادۍ او د علم او پوهې په صحت او رغوالي یې پیل وکړ. خو له دې فیلسوفانو څخه ځینو د ګټې لاره غوره کړه، زښت او ځینې یې، نرم او ښایسته او بد او ناوړه، نیک او ناروا ښکاره او پرېښول، د هغې ورځې له غوښتنې سره سم، سوفسطایانو فصاحت او بلاغت د خطابې سره یو ځای کړل. نو خطابه د ژوند غټه وسیله او د هغه وخت ډېر عالي هنر وګرځېد. دوی به ویل چې موږ رښتني علم ته نه رسېږو نو باید د ژوند په علم او همداسې په تعلنه کې د کامیابۍ او بریالیتوب په لار پوه او بریالي شو او دا بریالیتوب د خطابې په فن کې نغښتی دی. دا نظریه لا اوس هم د ځینو ننیو اروا پوهانو له ګروهې سره نږدې والی لري.

دې نظرې سره سم د مسایلو عوارضو او تظاهر ته پاملرنه

ketabton.com - The Digital Library

راګرځي ، د وضعې او جريانانو پېژندنه د ژوند د ګټو په خاطر مطالعه او څېړل کېږي .

سقراط : په دغه زمانه کې وچې سقراط (۴۷۰ - ۳۹۹ ق م) که څه هم له سوفسطايانو سره مخالف او د هغوی خطاوې او تېروتنې يې څرګندولې خو په يوه موضوع کې يې له هغو سره شريکه او مشترکه وجه درلوده ، هغه دا وه چې انسان خو ځان و نه پېژني د کائيناتو په هکله بايد بحث او مناقشه و نه کړي دې ځای کې د سقراط موخه دا نه وه چې موږ د نړۍ په احوال او علم نه شو پوهيدی . مطلب يې دا دی چې خلک بايد په هغه شي چې د رښتيا او حقيقت پيدا کول او کشف په ځان پېژندنه او د ښو او خرابالو انسان ته د ښه پېژندنې مقدمه او وسيله برابروي چې د نړۍ حالات او وضع تحليل کړي . بل دا چې انسان بايد خپلو همنوعو سره ژوند وکړي . نو ځان پېژندنه په څېړونو کې يو طبيعي امر او پديده ده .

سقراط دا دعوه هم کوله چې انسان داسې پوهې ته اړتيا لري څکه چې همدا پوهه ده چې انسان ته څواکمنوي چې خپله د نده و پېژني او پرهيزګاري وکړي . د سقراط په ګروهه پرهيزګاري د پوهې معلول دی ، ټولې ناخوالې او بدبختۍ د ناپوهۍ او جهل نتيجه او ثمره ده . سقراط عقيده درلوده چې پوهه د انسان په فطرت کې بالقوه وجود لري او د پېژندګلوۍ هسته په بدن کې موجوده ده ، بايد وده ورکړل شي .

سقراط به ویل چې انسان یو اخلاقي موجود دی، همدې وینا هغه یې ممتاز او مشخص شخصیت ګرځولی و.

سقراط به ویل چې د انسان په تحلیل کې باید هغو اړیکو ته چې د همنوعانو او د دولت سره یې لري پاملرنه وشي. دا نظریه په دې لحاظ د اوسنیو سلوک پیژندونکو له نظر سره یو شان ده ځکه چې د سلوک د پوهنې طرفداران هم په دې ګروهه دي چې باید د انسان د آخذې د دستګاه ارتباط له محیط سره وڅیړل شي ولې باید پام ولرو چې د سلوکي پوهنې پیروان د فرد یا شخص فزیکي چاپیریال ته ډیره پاملرنه کوي، خو سقراط تر هرڅه د مخه د انسان ټولنیز چاپیریال ته ډیر علاقمند و.

په دې وروستیو کلونو کې د اروا پوهنې علم هم دا طریقه وړاندې کړې چې ټولنیزه اړیکه مهم ګڼي او اخلاقي مسئلو ته پاملرنه کوي، له همدې کبله ټولنیزه اروا پیژندنه رامنځته شوه او لرې نه ده چې د اروا پیژندنې په نورو برخو خپل سیوری وغوړوي.

افلاطون:

پوهان پوهیږي چې د سقراط ډیر مشهور او لوی شاګرد افلاطون (۴۲۸-۳۴۷) دی، که فلسفه په مشائي او اشراق وویشل شي نو افلاطون د دوهمې ډلې په سر کې راځي او مقام

ketabton.com - The Digital Library

یې لوړ دی ، دی لومړنی شخص دی چې د ذهن او ماده ، د بدن او نفس ترمنځ یې توپیر وکړ او ثنویت یې رامنځته کړ . په بل عبارت د انسان وجود ته یې د ثنویت په سترګه وکتل . دا نظریه د تاریخ په اوږدو کې د فیلسوفانو د پاملرنې وړ وګرځیده او لا ویلی شو چې د فلسفې اساسي بحث پدې محور څرخیږي .

افلاطون عقیده درلوده چې د معقولاتو نړۍ ډیره عالي نړۍ ده ، چې فرد کولای شي ځان پرې مشغول کړي او ډیر لوړ بشري امکانات له نظره تیر کړي . افلاطون باور لري چې ده د معقو-لاتو په سیر او د بهرنۍ نړۍ په مشاهده کې ، تصوراتو او اشیاو ته پام وګرځاوه او د دوی ترمنځ یې توپیر پیدا کړ . دی ادعا کوي چې تصورات په عقل او شیان په حواسو درک او پیژندل کیږي . دی وایي چې معقولې چارې معتبرې دي او محسوس هغه دومره اعتبار نه لري دا اشاره هم کوي چې معقول امور کمال ته نږدې دي . او د کمال داسې حالت بنیي چې په هیڅ ډول په محسوساتو د درک وړ نه دي . د مثال په ډول د ښایست تصور یې زیانه دی او همیشه وي خو ښایسته شیان په بل ارتباط ښایست لري ، دا تغییر کوي ، ناقص دی او تلپاتې حالت نه لري . نو ځکه د افلاطون په نظر کامل ، ثابت مطلق او معتبر امورات ، عقلي امور دي او متغیر ، متحرک ، ناقص امور چې محسوسات دي اعتبار نه لري .

ketabton.com - The Digital Library

په بله وینا واقعي نړۍ ، معقول عالم دی او محسوس عالم هغه عالم صورت دی . ماده او شیان د تصوراتو محل دی .

افلاطون خپله له طبیعت دانسان څخه پیل او هغه یې د خپلې اړوا پوهنې د بحث مقدمه او سریزه وګرځوله . افلاطون وویل د انسان د طبعي اصیل استعدادونه درجه بندي کیدی شي . د انسان تر ټولو اصیل استعداد ... او داخلي نیرو عقل دی چې ځای یې سر دی . دوهم استعداد یې ، جرئت او زړورتیا ده چې ځای یې په زړه کې دی او د انسان بل استعداد شهوت دی چې په نس کې ځای لري . افلاطون دا دری قوې د نفس اجزا ګڼي ، نوځکه د هغه عقاید د ذهني استعدادونو د مکتب له طرفدارانو سره ورته والی لري . همداسې افلاطون فردي توپیرونه او دافرادو د استعدادونو ترمنځ توپیر ، تشخیص کړ او د جمهوریت په کتاب یعنې په مدینهٔ فاضله کې یې یادونه وکړه چې افراد باید خپلو استعدادونو سره سم کارونو ته منصوب او وګمارل شي . نو د دې اصل سره سم هغه خلک چې په عقلي لحاظ لمړنۍ ونډه لري دی ، نو باید د حکومت په ډله او هغه خلک چې لمړنۍ ونډه زړور او ډیر جرئت لري د جنګیانو په ډله کې داخل شي او هغه خلک چې په ژوندکې یې له خوراک او خوب څخه په بل څه نه پوهیږي بنا یې د کسبیانو ــ بزګرانو ، کارګرانو او مریانو ډله جوړه کړي . د افلاطون د اروا پېژندنې یا اروا پوهنې دا اړخ په نوې اروا پېژندنې اغیزه لري او

ketabton.com - The Digital Library

او علمي اعتبار يې لېږ دی.

مخکې مو اشاره وکړه چې که فلسفه په مشايي او **اشراقي** برخو وويشو نو افلاطون د اشراقي فلسفې د سرکړه ده. نو اوس بايد يادونه وکړو چې د هغه شاګرد يعنې **ارسطو** (384-322 ق م) له يوه اړخ څخه د هغه رقيب او د هغه په مقابل کې ځای لري.

ارسطو د مشايي فلسفې مشر او هغه څوک دی چې د نړۍ د خلکو د عقايدو او افکارو محور يې په کلونو کلو څرخولی دی.

دې يوه او عالم د خپل استاد نظر چې معقولات د بل عالم يا جهان څخه دی، نه قبلوي او دا ادعا کوي چې ذهني يا عقلي امور هم د طبيعت په نظام کې د بل هر عادي امر په څېر پېدا کېږي په شان دی.

که ذهن او ماده يو د بل سره توپير هم ولري نو هغسې توپير نه دی چې افلاطون يې وايي. د ارسطو په نظر نړۍ بايد د مادې او صورت په لحاظ توجيه شي. ارسطو په بل لحاظ هم د استاد له نظر سره اختلاف پيدا کړ. ده د خپل استاد په خلاف چې حقيقت يې په کلياتو او معقول عالم کې لټاوه د خپل عمر ډېر وخت د عالم مثل په څېرګانه او دا يې ويل چې بايد حسيني، واقعي او طبيعي چاپېريال ته پاملرنه وشي نو ځکه د افلاطون نظر يې قبول نه کړ او لا د هغه په رد ولو او ابطال کې يې زيار وکيښ او په دې باور شو چې مادې او صورت ترمنځ دومره واټن نه شته او نه شو کولای هغه د واړه يو له بل څخه بېل او جلا کړو ځکه چې يو

ketabton.com - The Digital Library

له بل سره تړلي او د دې یادونه یې هم وکړه چې صورت په مادي اجسامو کې څرګندیږي او ځانګړی جوهر نه دی . ماده په بالقوه توګه صورت دی . د صورت جلوه په ماده کې یا په بله وینا د مادې او صورت اتحاد عبارت له حقیقي شي څخه دی . د مرمر ډبره بالقوه مجسمه ده ، او مجسمه صورت دی چې د مرمر په ډبره کې څرګندیږي .

هغه تفسیر او توجیه چې ارسطو یې د علیت د قانون په برخه کې لري د هغه له ګړوهې سره چې د مادې او صورت په برخه کې یې لري اړخ لګوي او نژدې اړیکه لري .

ارسطو په دې ګروهه و چې صورت له مادې څخه جلا وجود نه لري خو یوه استثنایي یې د دې برخه کې جایز شمیرله . هغه داوه چې ، کامل وجود ، غایي صورت او یا علت العلل ، مافوق د مادې له هستۍ څخه دی . نو ځکه باید صورت محض وي او ځکه چې ټول مادي چارې د خپل صورت د تشخیص لپاره ، په حرکت کې دي نو دا غایي صورت د ټولو مطلب او د ټولو امورو معبد دی او داسې هدف دی چې ټوله نړۍ یا جهان د هغه لورته په حرکت او تلاښ کې دی . د دې اصل په بنیاد ټول طبیعي چارې حیواني نفس او د انسان طبیعت د دې غایي د مقصد لورته په هڅو او څېړنو لګیا دي .

د ارسطو د ارزا ښونې یو له اصولو څخه چې د دې عصر

ketabton.com - The Digital Library

له اروا پوهنې سره اړخ لګوي دا دی چې د ماديو صورت نسجونه سره اوبدلي او یو له بل سره اړیکې لري . ارسطو د دې مطلب په ایضاح کې وايي که بدن له سترګې سره تشبه کړو نو نفس یا روح یا اروا د لیدو سره شباهت لري .

په بله وینا د بدن او اروا نسبت لکه د سترګې او لیدو نسبت داسې دی . د بدن شته والی د نفس په خاطر دی ، خو د نفس هستي د بدن سره تړلې ده او یوازې د بدن په وسیله کولای شو خپل تظاهرات څرګند کړو . اوس نو د نفس فعل او انفعال د جسماني فعالیت سره یو دی . هماغسې چې لیدل بې د سترګو له موجود څخه امکان نه لري ، د نفساني چارو فعالیت هم بې له بدن له شته والي څخه ممکن نه وي . د دې بحث څخه دا پایله راوځي چې ارسطو په دې ګروهه دی چې رواني فعل او انفعالات ، جسماني جنبه لري او د بدن د دستګاه پورې تړلی دی .

د نفس په هکله ارسطو په دې باور دی چې باید د فنا نامنونکي او منونکي چارو تر منځ توپیر وکړو ، دی وايي چې جسمي فعل او انفعال د بدن په نیستي سره له منځه ځي یعنې وجود یې د بدن د غړو په ژوندیتوب پورې تړاو لري .

خو د انسان په بدن کې فعاله ذکاوت او هوښیاري هم شته چې فعل او انفعالات یې په بدن پورې اړه نه لري .

ketabton.com - The Digital Library

د انسان د هستۍ دا برخه تلپاتې او فنا نه منونکې ده، دارسطو د فلسفې همدا برخه د مسیحي او وسطايي پیړیو د حکمائو د منني وړ وګرځیده او په کلو یې د هغو علمي بحثو نه اداره کول.

سربیره پر پورتنیو نظریو، ارسطو د اروا پوهنې په هکله خاصه نظریه لري او د دې علم لپاره یې ځانګړې خدمت سرته ورساوه، دا هغه موقع ده چې د حافظې په هکله بحث کوي، د تداعي معاني مساله راخیږي، اصول او قوانین یې منځ ته راوړي.

ځینې پوهان او د دې عصر ارواپیژندونکي دا تصور کوي چې «دیوید هیوم» انګلیسي فیلسوف لومړی شخص وچې د تداعي معاني اصول یې رامنځ ته کړل، خو داسې نه ده، لومړنې ښوونکی او د لرغونو فیلسوفانو د سر سړی د دې اصولو ته پاملرنه وکړه.

ارسطو د تداعي معاني اصول د تضاد، شباهت او مجاورت د اصل تر عنوان لاندې د زمان او مکان په قید سره منځته راوړل او همغه یې د پیژندنې تجربوي قوانین وګڼل، ارسطو والي چې د تصوراتو د توجیه او د څرګندیدو د طریقې لپاره ځانګړي قوانین وجود لري، د افعال او انفعالات په تصادفي توګه نه پیدا کیږي. دا دوه تصورونه یعنې د تداعي د اصولو توجیه او دا چې قوانین په نفساني چارو حاکم دي. څو پیړۍ وروسته د ارسطو څخه هم تر بحث او څیړنې لاندې راغلل او د نوې ارواپیژندنې په وده او پراختیا کې ډیر

اهمیت لري.

له ارسطو څخه وروسته د دوو ډلو فیلسوفانو چې رواقیان او اپیکوریان نومیدل په اروا پوهنې عقیده درلوده او غوښتل یې چې د انسان له ژوند څخه هره زیاته ګټه وکړي.

اپیکور: (Epicure 340-270 م) د دې مذهب بنسټ ایښودونکی عقیده درلوده چې د انسان پوهه د حس او تجربې پایله ده او د احساساتو او عواطفو څخه کلي مفاهیم او معقولات جوړیږي. په بله وینا کلي مفاهیم ټول د احساساتو محصول دي. او له تکرار نه د محسوساتو صورت پیدا کوي. دې حکیم، روح هم لکه جسم غوندې د کوچنیو او ظریفو زراتو ترکیب ګاڼه او په دې باور و چې وجود یې جسم سره تړاو لري. نو له دې کبله، ویره یې له مرګ څخه بې مانا ګڼله او ویل یې: «څو چې زه یم مرګ نشته، کله چې مرګ راغی زه به نه یم»، مبانی فلسفه (۱۳۴۰ - ۵۲۴) مخونه.

د اپیکوریانو له عقیدې څخه داڅرګندیږي چې معنوی د انسان د طبیعي تمایلاتو تابع دي او په دې باور دي چې بشر باید د خپلې خوشالۍ لپاره د طبیعي غوښتنو متابعت وکړي. دوی خیر او سعادت د لذتونو په ادراک کې ویني، خو وایي چې خپله خوښي او لذت باید په پټو سترګو ونه لټوي او د خپل عقل او ذکاوت څخه کار واخلي، ځکه د اخوښي او لذت

ketabton.com - The Digital Library

باید موقتي نه وي . (پورتني اش) .

زنون : (360 - 262 م) او د هغه شاگردانو او پیروانو ته رواقیان وایي . زنون له خپلې پلرنۍ ټاټوبي د قبرس له جزیرې نه اتن ته راغی او پنځلس کاله د حکمت په زده کړې بوخت شو او په پای کې په یوه رواق کې چې پخوا د شاعرانو د تعلیم ځای و په درس ورکولو بوخت شو . نو له همدې کبله د هغه شاگردان او پیروان په رواقیانو مشهور او معرفي شول .

رواقیان په دې عقیده دي چې علم او معرفت یوازې د حس په واسطه نه حاصلیږي او د ذهن ځانګړې فعالیت هم غواړي . د همدې فعالیت او زیار په تناسب ، ذهني مرتبې او درجه هم لري . لکه وهم ، ادراک ، گمان او یقین . ژوندي موجودات پر سربېره پر بدن یو ډول قوت او روح هم لري چې بدن سره بشپړ ارتباط لري . دا ارواح په نباتاتو او حیواناتو کې ناقص او له خپل وجود څخه بې خبره وي . خو په انسان کې کمال ته رسیږي او د عقل په صورت څرگندیږي ، شعور پیدا کوي او له ځانه خبرتیا مومي . د ټولو موجوداتو لکه د بدن غړي یو غټ موجود جوړوي چې هغه خپله طبیعت دی او ځان ته روح یا عقل هم لري چې پر هغه حکومت کوي او له بهیر (جریان) څخه بې خبره هم نه وي . نو څکه د طبیعت په کار کې تصادف او پېښې نه وي . د ټولو چارو او کړو وړو واجب او ضروري

ketabton.com - The Digital Library

وي، ځکه جبر هرچیرته حاکم وي . خو د دې سره-سره دا جبر، ازادي او د انسان اختیار ته ضرر نه رسوي ، ځکه چې کله چې انسان، له ناموس د طبیعت څخه ، چې مظهر د عقل کل دی اطاعت وکړي ، په واقعیت کې هغه د خپل عقل اطاعت کړی دی . یعنې د ده عقل ، د عقل کل څخه چې پر نړۍ حاکم وي تو پير نه لري، بلکه جز د هغه دی .« پوهنه اثر »

د رواقیانو په هکله تحقیق او مطالعه دا ځرګندوي چې د دوی د زهد ، اعتکاف او رهبانیت بلوډان دی . رواقیانو عقیده درلوده چې د سرکښ او یاغي آس یعنې نفس ، جلب باید د عقل لاس ته ور سپارل شي ، څو چې د پرهیزګارۍ او خاۍ هدف مرحلې ته ورسیږي .

د رواقیانو او اپیکوریانو په دوره کې اروا پوهنه د فلسفې جز حسابیده ، خو د هغې دورې او اوسنۍ اروا پیژندنې ترمنځ لا شباهت شته دی . په هغه زمانه کې لکه اوس د ذهن د ترکیبي عناصرو په هکله څیړنه کیده ، د ذهن او بدن اړیکې لکه همدا اوس د اروا پیژندنې مهم بحث وه .

د قرون وسطی حالت په هیڅ شانتې د دې جوګه نه وو چې علمي اروا پیژندنه وده وکړي . دا ځکه چې په هغه زمانه کې ټول بحثونه نفس پورې تړلي او هغه هم د پلې نړۍ په پوهه شمیره . سربیره پردې پر نفس اعتقاد هم جائز نه وو .

ketabton.com - The Digital Library

او وجود یې پر ښکاره حقیقت تشخیص کړیده. د اروا او بدن د ثنویت فلسفه قبله ده او حقیقت یې د دین د سند له مخې منل شوی دی.

د هغه وخت پوهانو هیڅکله د مشاهدې له اصول او استقرا څخه کار نه اخیست، او بحث یې په ډېره خوا کې په تېره بیا د بدن او روح د ثابتولو لپاره قیاسي جنبه ډېره لوړه وه، د دې پوهانو هدف دا نه وو چې عیني شواهد پیدا کړي، بلکه هر وخت په منطقي اعتبار پسې ګرځېدل. په لنډه توګه د دوی بحثونو لږ علمي اعتبار درلوده د تعصب څخه خالي نه وو، او په لرغونو علومو یې څه ډېر ډډه نه کړل.

نو ځکه له دې به تېر شو او دې ته به پام راوګرځوو چې اروا پوهنه کله له فلسفې څخه جلا او علمي بڼه یې غوره کړه او په دې چټکتیا یې د ډېره وده او پراختیا وموند.

دوهم څپرکی

دعلمي ارواپوهنې تاریخي سیر

دعلومو د تاریخ په لحاظ ارواپوهنه د مستقل علم په توګه نسبتاً یو نوی علم دی چې وروسته د طبیعي علومو، کیمیا او بیولوژۍ څخه بېله او را پیدا شوه، او که هغې ته د فلسفې د جز په توګه وګورو نو باید د افلاطون زماني ته ولاړ شو، مطالب او مسایل له هغه وخت څخه تر مطالعې لاندې ونیسو.

زما د اند اصلاً د ارواپوهنې تاریخ نه شرحه کوي دوازې- روانې مرحلې او نظرونه د نولسمې پېړۍ د پای او د شلمې پېړۍ د پیل څخه په ځانګړې او لنډ ډول بیانوي.

ارواپېژندنه د نوې فلسفې په تاریخ کې په تدریجي توګه تجربي بڼه پیدا کړه او ورو ورو طبیعي او تجربي علومو ته نژدې شوه تجربي ارواپوهنه له نیمایي د نولسمې پېړۍ څخه پیل او په ډېر سرعت او چټکتیا یې وده او پراختیا وموند. تجربي ارواپوهنې په دې تاریخ کې څو مرحلې تېرې او شاته وغورځولې.

1- لومړۍ مرحله یې د وبر (weber)، فخنر (fechner)، هلم هولتز (Helmholtz) او ویلهم ورنټ (wilhem wunt) په ظهور

ketabton.com - The Digital Library

او څرګنده یې وپېژندله او په اروپا او امریکا کې یې تجربه ګاوې رامنځ ته کړې. دې غلو کسو اروا پوهنې ته د فیزیولوژۍ له نظره کتل او د طبیعي علومو د طریقې او روش تر اغېز لاندې راغلې چې په دې کمې روش او طریقه کې چې د وخت په مادي او میکانیکي فلسفې بنا وه د تمدن مفهوم او تاثیر ته پاملرنه ونه شوه او د تعصب ځفه کارونه اخستل شو.

۲ - دوهمه مرحله چې د برالیتوب یعنې د علمي طریقې په اصل پیل، خو دا انسان د بېرې تغییر منونکې چې دې ته پام ونه کړل شو. دې مرحلې تر د ۱۹۳۰ تر دوهمې نیمایي پورې دوام وکړ. په دې مرحله کې د یو اروا پېژندونکو د علمي - طریقې په قالب کې ځان مقید ولیده. نو د اروا پوهنې موضوع ته یې تغییر ورکړ. د علمي طریقې په کار ولو سره عیني پایله لاس ته راوړې. په دې مرحله یا دوره کې اروا پېژندنه د موضوع په لحاظ محدوده کېږي. د سلوکي مکتب په ظهور او ودې سره مشهور سلوک او کړه د عکس العمل په سنجش کې اهمیت پیدا کوي.

۳ - په دریمه مرحله یعنې دلومړۍ نړیوالې جګړې له پیل: (۱۹۳۹-۱۹۴۵) نه (1960) ترلسیزې پورې د یو سطحي او موضعي څېړنې سرته ورسیدې او نسبي نتایج او موخې هم په لاس راغلې، خو دا انسان پېژندنه په کامله توګه حل نه

ketabton.com - The Digital Library

شوه . په دې دوره کې د احصائیې او ازمېښتو په مرسته د انسانانو کارونه په مقایسوي ډول یو د بل سره اندازه کول ، په همدې دوره کې د څېړنو لړۍ لکه د اجتماعي اړوا پوهنې ، صنعتي اړوا پوهنې او د کوچنیانو اړوا پوهنې پراختیا وموندله، او د افرادو په هکله یې صرف د پراندې پېش بینۍ او تخمین ځای ونیوه او برسېره پر دې د څېړونکو او نوسنګرو اړوا پېژندونکو پام دې ته وګرځاوه چې لکه موضعي طب په طبابت کې نارسا دی نو د انسان په جزیي مسایلو هم څېړنه ناقصه ده . همداسې د ډېرې احصایوي څېړنې او تجربې هم په مشخص زمان او مکان پورې منحصر او مقیده وي .

د دې مرحلو د بشپړېدو او تېرېدلو په نتیجه کې د څېړنو منتقدینو پام کامل انسان ته راوګرځېد او دا ګانېزم اړیکه یې په کلي توګه په موضعي تجربو او بالعکس ترڅېړنې لاندې ونیوه . د بیولوژۍ په لحاظ هم وړه په وړه معلومېږي چې که یو غړی په درد یا مرض اخته شي نو نور غړي هم په کړاو نه پاتې کېږي همداسې که د بدن یو غړی غبرګون ښکاره کړي د بدن نور غړي یا په کلي ډول ټول بدن په هغه کې شریک وي .

په همدې ډول د ټولنیزې اړوا پوهنې او ټولنیز تمدن څېړنو ثابته کړېده چې منتزع انسان ، منفرد او بیازې انسان په نړۍ کې وجود نه لري یا یې د انسان پېژندنه په کلي توګه بې له

ketabton.com - The Digital Library

ټولنیز مدنیت د پېژندنې څخه امکان نه لري . په کلي ډول ، انسان بې په موجوده زمانه کې خلقوي خوځښت نه دی په تېره زمانه او د نوره په خلاقه تجربه کې نغښتې وي او راتلونکې زمانه جوړوي. (ارګانه ، ۱۳۴۸، ۹-۱۰)

د علمي طریقې نیمګړتیا : په دې کې نه شته چې علمي او عیني طریقه د شخصي عقاید وڅخه بېله او لوړه ده خو باید یاد ولرو چې د فزیکي علومو د طریقې نقصان د بشري علومو په څېړنو او مطالعاتو کې ورځ په ورځ روښانه کېږي . نو څه باید وکړو ؟

د میتودولوژۍ مساله ډېره مهمه او په دې اثر کې نه ځایېږي. خو په لنډ ډول ویلای شو چې علمي طریقه یې له تمدن د بصیرت څخه د انسان پېژندنې له پاره نارسا او ناکافي ده . د دې امر دلیل دا دی چې لکه ویل شي : منتزع انسان یې له دې چې له نورو سره اړیکې ولري او یې له یې دې چې په تمدن کې ریښه ولري ، وجود نه لري . نو چې داسې ده ، باید داسې طریقه وکارول شي ، چې وکړای شي دا څو خوا ارخیز معما یا پدیده په ښه توګه وپېژني .

بل دلیل دا دی چې پوهان په دې عقیده دي چې تمدني تحول د بیولوژیکي یا حیاتي تحول ادامه یا وروستی برخه ده ، نو که دا اصل صحیح او قبول کړو نو ټولنپوهنه او بیالوژي د انسان پېژندنې دوه اساسي ستنې او پایې دي.

دریم دلیل دا دی چې د انسان ژوند ، مرحلې او مرتبې لري

ketabton.com - The Digital Library

: په لومړي مرحله کې ، د انسان ژوند د بيولوژيکي تمايلاتو او کششونو معلول دی . په دوهمه مرحله کې ، د مدنيت ارتړلني . په دريمه مرحله کې د منطق او عقل او په څلورمه مرحله کې د ناڅاپي بصيرت معلول وي . د انسان دا مقامات اعتبار لري او دا ښيي چې په هره مرحله کې ځانګړي قوانين موجود او اعتبار لري . او په هره مرحله کې د پېژندنې طريقه بايد په يوه انساني پوهه يا علم تکيه ولري په لومړي مرحله کې حياتي طريقه د بيولوژيکي ، د نورو علومو د طريقو څخه ډېر اهميت لري .

په دوهمه مرحله کې د ټولنپوهنې طريقه او په دريمه مرحلې کې عقلي او علمي منطق او استدلال ښه وسيله او په څلورمه کې بايد د نسبت او خلاقيت له قوا سره څخه کار واخستل شي . په پای کې کله چې انسان په «صورت د کل» وپېژندل شي نو بايد يو جامع فکري نظام او يوه معتبره او با اعتباره طريقه رامنځ ته شي .

د نوي سيستم پيدا ښت : څنګه چې هر فکري سيستم د تېرو فکري تجربو او سيستم زېږنده ده او په ناڅاپي توګه نه رامنځ ته کېږي . نو هر فکري سيستم مقدمات لري او کله چې آماده او برابر شول منځ ته راځي . هر نوی فکري نظام که اروا پېژندنه وي او يا نوره ځانګې ، په څو خصوصيتونو اتکا لري .

۱- لومړی دا چې نوره پوه او مفکر پيدا کېږي د متقدمينو افکار نده کوي ، هغه تجربه کوي او د هغو په فرضيو او اصولو شک کوي .

ketabton.com - The Digital Library

دویمه: نوې فرضیې او اصول راپیژني او اصولاً د نوي فکري مکتب بنسټ ږدي.

دریمه: د څېړنې مشخصه طریقه تعینوي.

څلورمه: بیا ځانګه، موضوع او حدود یې ټاکي.

پنځمه: بیا د څېړنې نتیجه او اټکل څرګند وي.

کله چې اروا پېژندنه له فلسفې څخه جلا شوه او د یوه ټاکلي علم په څېر را منځته شوه. نو په تدریج سره علمي تکوین پیدا کړ. نو دې موجب شوه چې د پورته نظریاتو سره سم، د اروا پېژندنې بېلابېل ښوونځي او نظرونه را منځته کړي په معمولي توګه د هر ښوونځي طرفداران په دې عقیده دي چې د انسانانو د فعالیتونو او چلند بیانېږنه لار د دوی په څېړنو او د دوی د عمل په ساحه کې مسیر دی. وو دوړنې ر).

په هر حال اروا پېژندونکي عقیده لري چې د مکاتبو وجود، د اروا پېژندنې په وده او پر مختګ کې ډېر اغېز لري ځکه هر مکتب او ښوونځی چې یوه لاره ټاکلې ده په هغه کې ژورې څېړنې کوي او څه چې نوي پیدا کوي د اروا پېژندنې حدود ته پراختیا ورکوي. نو انسان باید د هر ښوونځي د عقایدو په منلو کې محتاط وي، ځکه چې پلویان یې کله کله د افراط څخه کار اخلي.

ketabton.com - The Digital Library

دارواپوهنې

د ښوونځيو نيوليک «فهرست»

۱- د اصالت تداعي ښوونځی[1]: دا يو لرغونی انګليسي ښوونځی دی. د دې ښوونځي اصلي موضوع حافظه او تړده کړه ده. له ۱۹۰۳ څخه را پدېخوا دې ښوونځي په روسیه کې د څاب انګیزې بڼه ځانته غوره کړه.

۲- د ذهني جوړښت ښوونځی[2]: د دې ښوونځي سرچينه په المان کې ده. د دې ښوونځي رسمي فعاليت له 1879 نه پيل او اصلي موضوع يې احساس او د شعور جوړښت دی.

۳- د اصالت عمل ښوونځی[3]: دا ښوونځی په ۱۸۹۸ کال کې په امريکا کې په دې نامه ونومول شوچې اصلي موضوع يې د شعور د حالاتو توضيح او له هغو څخه ګټه اخستل و. د دې ښوونځي د فعاليت او موخو (اهداف) ساحه ډيره پراخه ده.

۴- د اصالت سلوک ښوونځی[4]: دا ښوونځی ۱۹۱۲ کال کې په امريکا کې رامنځته شو، په دې ښوونځي کې حرکتي فعاليتونه ډير اهميت لري.

1- Associationism 2. Structunatism

3- Functionalism 4. Behaviolism.

ketabton.com - The Digital Library

۵- دګشتالت ارواپوهنه[1]: دا ښوونځی په ۱۹۱۳ کال په المان کې رامنځته او اصلي موضوع یې درک دی .

۶- د روانکاوۍ ښوونځی[2]: دا ښوونځی په ۱۹۰۰ کال په اطریش کې منځته راغی او اصلي موضوع یې میل او د ذهن بې خبره یا تیاره برخه (ذهن ناګاه) ده.

څنګه چې لیدل کیږي دا ښوونځي د نولسمې پیړۍ په پای او د شلمې پیړۍ په پیل یانې د ۱۸۷۹ کال څخه تر ۱۹۱۲ کال پورې منځته راغلل نو بې ځایه به نه وي که و پوښتل شي چې دا څه علت او سبب و . دا اخرې پیړۍ پیل د ارواپوهنې د نویو ښوونځیو په لحاظ تر دې حده ګټوره ده. نو که غواړو چې دې پوښتنې ته ځواب ورکړو له یوې خوا باید د علومو د غې ځلاندې دورې ته ۱۹۰۰ کې نظر واچوو او له بل پلوه څنګه چې هر ښوونځی په واقعیت کې د تیر ښوونځي په هکله اعتراض دی ، نو ځکه د تاریخي سوابقو له نظر نیولو څخه پرته د نویو ښوونځیو په ماهیت نه شو پوهیدلی. همدا سبب وو چې په (۱۷) پیړۍ یعنې د علمي نهضت[3] په پیل کې د کارت[4] (1596-1650) د وماس[5] د هغه وخت ارواپوهانو په مقابل کې چې د سکولاستیک[6] له ښوونځي څخه الهام اخستی وو ، طغیان وکړ او په دې توګه یې د ارواپوهنې

1- Gestalt 2- Psychoanalysis 3- Ronasons

4- Rene Descartes 5- Thomas Hobbs 6- Scolastique.

ketabton.com - The Digital Library

ډېر نوي ښوونځي لور ته گام اوچت کړ. دکارت او هابس پر ته له دې چې دا روا پېژند نې په جلا کولو د فلسفي څخه زيار و باسي کوښښ وکړ چې اروا پېژند نه د مادي او طبيعي علومو د پراختيا سره همغږي کړي. نو په دې ذهنيت د وی وغوښتل چې د خپل نوي اصول او معلومات د انسان او حيوان د سلوک او فعاليت په هکله توجيه کړي. يا ئې د مغز اعمال پر مغز اساساتو چې نن مغه ته انعکاس ويل کېږي استوار کړي.

دکارت: د دکارت له نظره انعکاس د سيالی مادي جريان دی چې د اعصابو په مسير کې له حسي اعضاوو څخه د مغز په لور او بيا د مغز څخه د عضلاتو لور ته سير يا تگ او راتگ کوي. دکارت د روح مرکز مغز و شميره او په دې عقيده و چې د انسان په هر وگړي کې يو عاقله روح دی چې فکر کولای شي او مادي جنبه نه لري. دکارت دا گروهه هم لرله چې حيوانات د تعقل قوه او توان نه لري، سلوک او حرکات يې کاملاً ماشيني او د بدن حرکاتو پورې تړلي دي. دکارت د عقلي مذهب لارو دی. منطقي استدلال او عقل يوازينی عامل د معرفت او د حقيقت د پيدا کولو وسيله گڼي.

هابس: هابس په دې لار کې د دکارت څخه هم يو گام پر مخ ولاړ او تعقل اروايي کړه وړه يې د فزيکي حرکاتو معادل حساب کړل. هابس عقيده درلوده چې د خارجي يا بهرنيو ...

تحریکات د حسي آلاتو په ملتیا جذب او بیا اعصابو، زړه او مغز ته رسیږي او د بدن داخلي حرکات منځته راوړي. وروسته دغه داخلي حرکات د سکوت له اصل سره سم، د ذخیرې یا ساکنې انرژي په بڼه خاطرو او افکارو جوړوي او باقي پاته کیږي. هابس دغه طغیان د همغې زمانې د متعارفو ارواپوهانو په مقابل کې یو اساسي قاطع پاڅون، خو د هابس نظریات په هغه وخت کې یوازې یوه طرحه وه او د اتلسمې پیړۍ، انګلیسي فیلسوفانو همغې طرحې ته پراختیا ورکړه او د ارواپوهنې د اصالت تداعي ښوونځی یې را منځته کړ. ودورت ر ۱۳۴۸-۷-۲۹

Ketabton.com - The Digital Library

د نولسمې پېړۍ ارواپوهنه:

همغسې چې د ګالیله په زمانه کې د طبیعي علومو قوانینو د هغه وخت د ارواپوهنې په پوهه او معلوماتو ژوره اغېزه وکړه. د نولسمې پېړۍ په سر کې دوو نورو علومو یانې کیمیا او فیزیولوژۍ چې نوې وده او پراختیا یې موندلې وه په ارواپېژندنې تر اندازې زیات اغېز وکړ.

لومړی د کیمیا کشفیاتو او بې سارې پراختیا، د فلسفې پوهان په دې اند کې کړل چې باید د تحلیلي ارواپوهنې ښوونځی رامنځته کړي چې څنګه کیمیا پوهان غواړي چې د طبیعي بېلابېلو ترکیباتو عناصر پیدا کړي، دوی هم د انسان د شعور عناصر کشف او د هغو د کړو وړو او سلوک اصول او قوانین سره تالیف او تدوین کړي. دا کار په ارواپېژندنه کې یوه نوې پوړۍ او جالبه طریقه وه او عملاً هم ښکاره شوه چې د اجرا وړ ده،

بل علم چې په ارواپوهنې یې ژوره اغېز وکړه فیزیولوژي وه. دا علم او پوهه د نولسمې پېړۍ له پیل څخه وروسته د یوه تجربي علم په توګه ومنل شو او په لنډ وخت کې یې ځینې کشفیات سر ته ورسول چې په کلي توګه یې د ارواپوهنې له مسایلو سره تړاو درلود. لکه د حواسو د کار طریقه، اعصاب او مغز چې د ارواپوهنې عمده مسایل دي؛ د فزیولوژۍ پوهانو له خوا تر مطالعې او څېړنې

لاندې نیول شوي و. په دې ډول د فزیولوژۍ معلوماتو او کشفیاتو د ارواپوهنې په کتابونو کې ځانګړی ځای او اهمیت درلود او د دې علم تجربې، طریقې او روښونه د نوې تجربې ارواپېژندونکو له خوا ومنل شو. که څه هم د تجربې ارواپوهنې لومړی لابراتوار چې د علمي مقاماتو له خوا ومنل شو د ۱۸۷۹ کال څخه وروسته د الماني ارواپوه «وونت» په واسطه د لیپزیګ په ښار کې پرانستل شو خو د نولسمې پېړۍ له پیل څخه د ارواپوهنې ډېر لابراتوارونه په ځانګړې توګه په آلمان او امریکا کې د فزیولوژۍ په «تجربه ځایونو» کې ایجاد شوي وو. چې په دې ډول ویلای شو چې نوې ارواپوهنه په ۱۹۰۰ کال کې پوره تجربې ارواپېژندنه وه.

د دې له پاره چې د دغه کال ارواپوهنه په سمه او بشپړه ډول شرح کړو نو په کار ده چې د دوو نورو علمونو یانې د عمومي بیالوژۍ «په تېره بیا د پرمختیایي فرضیې» او روان پزشکي اغېزې هم په ارواپوهنې ډېر زیات کړو. د ۱۸۹۶ کال څخه را په دې خوا په عمومي بیولوژۍ، په ځانګړې توګه په پرمختیایي فرضیه کې ډېرې مسلې تر بحث او څېړنې لاندې نیول شوي وچې نه یوازې د لرغونې ارواپوهنې له پاره بلکې د فزیولوژۍ او فزیک له پاره هم نوې وې.

د نولسمې پېړۍ د دوو ستیو کلونو څخه وروسته د داروین او ګالتون د افکارو تر اغېزې لاندې، نوې مسایل لکه: د توارث

او محیطي لاملونو اغیز په فردي ارواني ودې، تر کوم نژاد، حیواني ارواپوهنه، فردي اختلافات او د ارواپوهنې داسې نور مسایل د هغه وخت د ارواپېژندونکو په اغیزو او څېړنو (انتشارات) کې منځته شول. د لومړي ځل لپاره د وګړو د ارواني حالاتو د اندازه کولو نوې طریقه د ازمېښتو په مرسته ابداع شوه او په موجوده تجربي طریقو سربېره، په ارواپوهنه کې یو نوی څپرکی د نوې ارواپوهنې تر عنوان لاندې ور زیات شوه.

بلې برخې (علم)، چې ددې دورې په ارواپوهنې اغیزه وکړه روحاني طبابت (روان پزشکي) وه. په همدې خاطر د روان پزشکي تاریخ باید د فلسفي پېر په اوږدو کې په سمه توګه وڅېړل شي. د خبرې د لنډوالي په خاطر دا کافي ده چې ووېل شي په تېرو وختونو کې د رواني ناروغانو علاج د پیرو خاشینونکي او خراب وو. خو په دې دوره کې د علمي اصولو په اساس پر سمه شو. په عامه توګه د دې پېر رواني طبیبان په دوه ډلو وویشل شول، یوې ډلې به روحي ناروغۍ د رواني علتونو معلول او بلې ډلې به روحي ناروغۍ د بدني علتونو معلول شمېرل.

په بله وینا لومړۍ ډلې ته رواني علتونه مهم وو خو دوهمې ډلې به زیار ویست چې د هر غیر طبیعي سلوک یا خوځښت لپاره عصبي یا مغزي اختلال کشف کړي. که څه هم په یو ډول حیوان کې، ذهني اختلال کشف شوی و. خو پوهانو نه شو کولای

ketabton.com - The Digital Library

چې دا موضوع په ټولو روحي ناروغیو کې تعمیم او اثبات کړي په همدې طریقې سره به د بدني علتونو پلټونه یا نور بې له کوم علمي دلیله یې د ول مغزي نقصان د روحي ناروغۍ لپاره وړاندې کاوه.

د دې مسایلو او طریقو پیداکېدل وروسته، د دې لامل شو چې د ارواپوهنې او فلسفې زوړ ارتباط یو د بل سره وشلیږي، او په منبتو نو نه وتوانېدل چې د ارواپوهنې څوکې د جلا او مجزا فلسفې څخه منځته راوړي.

د نوې ارواپوهنې طغیان د زړې ارواپوهنې په مقابل کې د علمي طریقو، نوونو، بېلګو او همداسې د علمي معیارونو اندازه د نظري او تیوریکو مسلو په پرتله بېخي ډېر وو. د بېلګې په توګه لرغونو ارواپېژندونکو به د زړه کړې په هکله یوازې د حافظې په اثارو او د شخصي خاطراتو په تفسیر اکتفا او بسنه کوله. خو نویو ارواپوهانو به د تجربي څېړنې په موخه پېلګار کاوه.

د نویو ارواپېژندونکو د ۱۹۰۰ م له پاره د ارواپوهنې تعریف همدغه رنګه انی تعریف یا نې "د هغو بنیارې یا شعور" ولې اما عملاً به یې قدرتونه، توانونه، لیاقت او مهارتونه د هغو بنیارې د مختلفو حالاتو په پرتله ډېر شرحه او مطالعه کول. په بله وینا نویو ارواپېژندونکو په نظري لحاظ په تحلیلي ارواپوهنې چې د کیمیا له علم څخه یې الهام تر لاسه کړي وو عقیده درلوده چې پېچلي او مرکب افکار او عواطف یې د ساده او بسیطو عناصرو لکه احساس

ketabton.com - The Digital Library

ذهني تصویرونه او ابتدایي اولومړنیو حسونو ترکیب باله. خو عملاً یې دا نظري هدفونه هیڅ ول او پام نه یې ور ته کوله په نظري لحاظ د اصالت تداعي سړونکي، پیروان وو. خو عملاً یې جدي طرفداري نه کوله.

همدا اختلاف چې د نظري او عملي برخو، کلاسیک اصول او د څېړنو د نویو طریقو تر منځ پیدا شو. نو د نویو ارواپوهانو لپاره یې سنه فرصت برابر کړ.

څو د ارواپوهنې داساسي مسلو د صحت او سقم په شکله، یعني هو بنیادي د ارواپوهنې داساسي موضوع او د باطن یا نفس مشاهده[1] د څېړنې د یوازینۍ طریقې تر عنوان لاندې، بحث او مناقشه وکړي.

د شلمې پېړۍ په لومړي لسیزه کې نویو ارواپوهانو د سلوک موضوع ته چې «بنکاره شعور» پورې اړه لري، پام نه کوله او په خپلو تجربو او څېړنو کې یې د عیني طریقې څخه کار اخست. له بلې خوا همدغه ارواپوهان چې د روان کاوي پلویان وو نو د «پټې یا تیاره شعور» څېړنې او مطالعې ته یې د «بنکاره شعور» څخه ډېر اهمیت ورکاوه او په دې عقیده وو چې د ارواپوهنې اصلي او ژوره څېړنه باید د شعور په دې تیاره برخه کې سر ته ورسېږي.

نوي ارواپوهان د دې پوښتنې په ځواب کې چې آیا د تداعي

1 - Introspection.

مطلق اصل، د زده کړې د نظریې او تیورۍ لپاره ارزښت لري که نه په دې عقیده وو چې د محرک او ځواب رابطه دا مسله ښه روښانه کوي.

دې ارواپوهانو د سلوکي پوهانو په هکله چې د انسان سلوک او عمل یې یوازې مجموعه د ساده او پیچلو عکس العملونو، پېژاندو، د انعقاد ژبه خلاصه کړې وه او په دې باور وو چې په دې نظریه کې دا ګلیزم وحدت په نظر کې نه دی نیول شوی.

په همدې ډول نویو ارواپوهانو په هغې ډلې د پوهانو چې فکر کاوه د انسان «ښکاره شعور» یوازې د حسي عواملو ټولګه ده، چې په مختلف ډول سره ترکیب او تلفیق شوي، هم ایراد نیوه او په دې عقیده وو چې په دې فرضیه کې هم د کلیت اصل یانې وحدت او د انسان هویت له نظره لوېدلی دی. دا ارواپوهان په دې عقیده وو چې د انسان شخصیت دوه رکنه لري، چې یو یې وحدت او بل یې هویت دی. هویت دا مانا لري چې وحدت نسبتاً د زماني په اوږدو کې محفوظ وي، هر شخص دا حس کوي چې هماغه انسان دی چې پرون یا پروسږکال و... او یا به سبا او بل کال تصمیم، هماغه انسان وي او ضمناً په دې هم پوهیږي چې مانا او اخلاقاً د خپلو همنوعانو څخه متمایز دي. لکه چې په جسمي او بدني خصوصیاتو کې له نورو څخه توپیر لري. (سیاسي: ۴۵)

مختلفه او متضاده نوې فرضیې ترشیږي او انما یبنت لانګې دي امکان لري، د دې فرضیې قوت او ناتواني بیا ورځ د دې بحث، علمي مدارکو او استدلال له کبله حل و فصل شي خو دا ارواپوهنې د بېلابېلو

ketabton.com - The Digital Library

ښوونځيو د ارزښت په هکله به ګران کار وي چې په ښکاره ډول قضاوت وشي. داځکه چې د ډیره روحي ښوونځي اهداف به په ډېرو ستونزو او زیار وکړای شو چې په علمي دلایلو ثابت او یا رد کړو.

د ډیره اروایي ښوونځي د ارزښت د تعین لپاره باید د هغه ګټې او یا بې ګټې توب په ښکاره او په ده زمانه کې تر څېړنې او مطالعې لاندې ونیول شي. تر څو سمې قضاوت او اطمینان حاصل شي.

ketabton.com - The Digital Library

دریم څپرکی

د تداعي د اصالت ښوونځی(1)

په ښي اروا پوهنه کې د زده کړې موضوع ډېره مهمه مساله ده ، په دې ورو ستیو کلونو کې د الجمله چې « څنګه زده کړه کوو » د تجربې او نظري اروا پېژندنې د څېړنې او تحقیق له مهمو مسایلو څخه یوه مهمه مسئله ده . د زده کړې بېلا بېل شکلونه لکه د نومونو یادول ، د بې مانا کلماتو فهرست ، د یوې معما د زده کړې طریقه ، د ښه یا بد عادت زده کول ، د یوې قیافې یا صحنې څېره حافظې ته سپارل او یا د هغې بیا پېژندل او توصیف کول او یا هم شې نورې ورته مسئلې د ورځې د څېړنې او تحقیق موضوعګانې دي . خو د حیرانتیا ځای دی چې د اروا پوهنې په لرغونو کتابونو کې د زده کړې تر عنوان لاندې هېڅ فصل نه دی راغلی . لا ویلیام جیمز(2) په خپل غټ کتاب کې چې په ۱۸۹۰ کال کې یې د « اروا پوهنې اصول » تر عنوان لاندې بشپړ کړ دا سې کوم فصل نه تدوین کړی او نه یې د زده کړې یادونه کړې ده .

1- Associationism .   2. James. W.

ketabton.com - The Digital Library

لرغونو اروا پېژندونکو یوازې د بیا په یاد راوړلو د هغو مو او ځینو نورو چې مخکې یې زده کړې وي، ډېر تیاتات او شرحه ورکړېده. خو د زده کړې د عملیې په برخه کې یې کومه تجربه نه وه پېل کړې. دوی د زده کړې د عملیې په هکله، کلي فرضیه درلوده چې هغه د تداعي فرضیه وه. خو د دوی د دغې فرضیې مبدا او منطق د زده کړې عملیه نه وه، بلکې دوی یوازې د بیا په یاد راوړلو او تفکر ته پاملرنه کوله.

لرغونو اروا پېژندونکو د دې پوښتنې په ځواب کې افکار له کومه کېږي؟ دا ځواب ورکاوه چې (څنګه) افکار د له جریان او تشکیل له تېرو، تجربو څخه جوړېږي، او احساس هم یو پر بل پسې راځي، لکه نوموړي افکار یو له بل سره یو ځای او ټولېږي. دا د اروا پوهنې د تداعي د اصالت ښوونځی چې د انګلیسي اروا پوهنې یو زوړ ښوونځی دی، لنډه خلاصه وه چې وړاندې شوه.

د تداعي د اصالت لرغونی ښوونځی

ځینې اروایي یا نفسي پدیدې یا مسلې یو له بل سره داسې اړیکې پیدا کوي چې د یوې حادثې پیداکېدل په صحنه د وجدان کې په چټکۍ سره هغه بله حادثه را یادوي یعنې دغې حادثې ته تداعي یا

ketabton.com - The Digital Library

همغږي وايي.

د دې ښوونځي اصلي ريښه د ومره لرغوني ده چې کولای شو هغه دارسطو په کتاب کې چې د «حافظې» ترعنوان لاندې ليکل شوی دی، پيدا کړو.

ارسطو د حافظې په هکله يوه اساسي موضوع ذکر کړې ده، او ويلي يې دي چې هروخت يوه موضوع انسان د بلې موضوع په فکر کې اچوي.

ارسطو د دې پوښتنې په ځواب کې «الف» د «ب» ته ور په يادکړي نو دالف او ب ترمنځ به رابطه څه شی وي؟ . وايي چې: دا رابطه به يا د شباهت. تضاد او يا د زماني د مجاورت له کبله پيدا شوې وي چه ته تداعي وايي. د بېلګې په توګه که يوڅوک ووسي او دهغه په ليدو سره کوم بل شخص د ده په ياد شي نو له دې کبله به وي چې هغه دواړه يا ډېر سره ورته دي، يا په کلي توګه يوله بل سره توپير لري او يا دا چې هغوی موږ خوا سره يو ځای ليدلي دي. دې د رې اړيکو ته د اصالت تداعي د ښوونځي انګليسي طرفدارانو «د تداعي قوانين» ويل. او کله هم دا درې اړيکې يې خلاصه کړې او د يوه قانون ترعنوان لاندې د «مجاورت قانون» نوم ورکړی دی.

داصالت تداعي د ښوونځي يوه مخکښ چې توماس هابس نوميږي د ټولو افکارو، اصل او منشأ «احساس» بولي. دا ځکه چې د ده په ګروهه د انسان په ذهن کې هيڅ مفهوم نه پيدا کيږي څو په لومړي

ketabton.com - The Digital Library

سرکې د هغه یوه برخه یا ټول د حسي د رېځو یا حسي دستګاه له خوا نه کسب یا حاصل شوي .

څو چې انسان یو شي ټوله یا یوه برخه یې ځوانه وي لیدلی یا احساس کړی د هغه شي تصور یا تجسم نه شي د رلودی، نو دا طبیعي خبره ده چې له ځوانۍ دا سې تجسم څخه پر ته نه شو کولی له یو تجسم یا تصور څخه بل تجسم یا تصور ته ورسیږو . نو ځکه ټول خیالونه یا انځورګري په دانسان کې د حرکتو نو یا جنبشو نو حکم لري ، او د هغو جریانا توبقا یا وې دي چې د انسان په احساس کې جوړ او ترکیب شوي دي . له احساس څخه ور وسته بیا د حسي ادراک او بیا د ذهني تصوراتو په صورت دوام پیدا کړی دی او له منځه نه ځي .

هابس دا رولي مختلفو استعدا دو نو څخه یوازې د وه اصلي فعالیته منلي دي ، یو د بیا په یاد راوړلو احساس او بل تداعي دی چې دا په خپله په یاد راوړلو حکومت کوي . که څه هم هابس په خپلو لیکنو کې د « تداعي » کلمه چې نورو لیکوالو ور وسته پیشنهاد کړه ، نه ده کارولې خو کله چې له خیال پردازۍ نه خبری کوي وایي : دا فکارو او تصویرونه چې دي د احساسونو اصلي پیوستون او پرله پسې والی تنظیم کړی دی . نو و یلای شو چې په واقعیت کې هغه د تداعي موضوع د مجاورت له طریقه بیا نوي . هابس بیا دا دوا په فعالیته په یوه فعالیت کې خلاصه کوي او د یوه « حرکت »[1] نوم پرې ږدي .

---

(1) Motion.

ketabton.com - The Digital Library

د هابس په آند ه یو بهرنی څیز زموږ په حواسو، چې نن هغه څیز ته انگیزه[1] (د مثال په توگه نوری امواج ، د صوت ارتعاشات ...) توایي ، تاثیر کوي. دا انگیزه دحسي دستگاه په مرسته دارگانیزم داخل ته نقل کوي. څرنگه چې محرک یا انگیزه په خارج کې قطع هم شي. دبدن داخلي حرکت فوراً نه قطع کیږي بلکه د سکون له قانون سره سم په تدریجي توگه کمیږي، څو په پوره توگه ول له منځه ولاړ شي. په دې حساب اصلي جنبش هماغه احساس دی او وروسته پاتې جنبش تصویر او هغه اثر دی چې له هغه احساس څخه پاتې دی. په دې ترتیب څنگه چې د تصویرونو توالي له انگیزو څخه اوږد او دوا مداره دی. نو همدغه موضوع د افکارو وروستی جریان منځته راوړي. په دې ترتیب سره هابس نقل اروایي مسایل ، له فزیکي مفاهیمو او عباراتو په جامه لکه حرکت ، د حرکاتو انتقال او سکون په اصل بیان کړیدي. اما وروسته هابس دې ته هم مجبور شو چې یو بل اضافي عامل هم د ارگانیزم په وجود کې ومني او هغه د ارگانیزم عکس العمل دی چې د انگیزې څخه وروسته د عضلاتي حرکتونو په واسطه څرگندیږي. څو د دې حرکت سمت یا لوری له باندې (خارج) څخه نقل نه کوي ، بلکه دارگانیزم له داخل څخه سرچینه اخلي. دا عکس العمل یو حرکت دی چې ارگانیزم یوه جسم ته نږدې کوي او یا له یوه جسم څخه یې لرې کوي او د اجتناب سبب یې گرځي. د بیلگې په توگه د ول مینه د حرکت لومړۍ مرحله ده چې

د نږدې والي سبب ګرځي او په زړه بدوالي یا تنفر هم د حرکت ابتدایي مرحله ده چې د لرې والي یا اجتناب سبب کیږي. ځینې تمایلات زمینه، لکه د ډوډۍ اشتها ذاتي او فطري ده خو ځینې نور میلونه او مینې د اشیاوو د خواصو له درکه کسب کیږي.

د اصالت تداعي مخکښان

په اوولسمه پیړۍ کې نامتو انګلیسي فیلسوف او ښوونکی جان لاک[1] لومړی شخص وچې د عقل معلومات فطریت او زده کړه یې د اروایي ښوونې[2] او ذهني روزنې له طریقه رد کړه. د هغه په نظر لږ افراد یا ټولنې لیدل کیږي چې یو شانتې طبع، سرښت یا مشترک فکر او عقیده ولري د هغه په عقیده انساني ذهن د زیږیدلو په وخت کې د سپینې لوحې[3] په ډول وي، چې هیڅ ذاتي او فطري فکر په هغه کې نه وي تصویر یا رسم شوی. هر فکر او عقیده د تجربې او حواسو له طریقه پیدا کیږي چې د دغه نوعه فکري طرز د تجربه ګرایي[4] یا تجربي مسلک تر عنوان لاندې شهرت وموند دغه مسلک د افلاطون او دکارت «عقلي اصالت» یا خرد ګرایي[5] باندې مستقیماً حمله وکړه ځکه چې دغو دوو فیلسوفانو عقل د پوهې او معلوماتو سرچینه بلله. جان لاک زده کړه داسې ادراک باله چې د حسي تجربې له لارې لاس ته راځي. ځکه چې ذهن له ځینونو څخه خلا دی، نو هغه چې درک کیږي یوازې د ځینونو تصورات[6] دي.

---

(1) Jan lock. (2) mental disicipline.
(3) tabula rasa. (4) empiricism. (5) rationalism. (6) Ideas.

ketabton.com - The Digital Library

لاک افکار د ذهن واحدونه او تداعي يې د افکارو د پيوستون عامل باله.
د هغه په عقيده افکار به يا ساده وي يا مرکب. د افکارو ترکيب يې له بل سره
د ذهن يو فعاليت دی. چې په دې اروايي کيميا هم ياديږي او وروسته
د اروايي پيدايښت[1] د نظريې سبب وګرځيد.

د دې لپاره چې اروايي تداعي منځته راشي نو ځان لاک په يو ډول
داخلي حواسو هم عقيده درلوده، نو کله چې ذهن به حسي تاثرات
پيدا کړل دا تاثرات به په مبهم ډول يو پر بل پراته وو. خو ذهني
دستګاه سربيره پر دې چې د حسي تاثراتو د منلو توان درلود، دا توان
يې هم درلود چې هغه وپيژني، اندازه يې کړي او تعميم ورکړي. يعنې
کولای شي چې د مجاورت، مشابهت يا ورته والي او تضاد له طريقه
افکار او ذهني تصورات يو له بل سره پيوند کړي.

د لاک افکار او آثار د دې سبب شول چې ښوونه او روزنه د اروايي
ورزش يا ذهني ډسيپلين څخه، د عادت پيدا کولو طريقې ته تغير ومومي
د لاک افکارو، اروا پيژندونکو ته نوې لار پرانستله او د دې
سبب شو چې له وراثت څخه محيط ته پاملرنه وکړي. د ښوونې او
روزنې په لحاظ د لاک د نظريې مفهوم دا دی چې په مدرسه کې ښوونکي
د کوچنيانو د اروا معماران او جوړونکي دي. اصلي دنده يې د پرو
ګرامونو جوړول او اجرا ده. څو په زده کوونکو کې ښه عادتونه پيدا
کړي.

---

(۱) apperception.

ketabton.com - The Digital Library

د زده کړې محسوسات د دې پرځای چې ذهني روزنې ته پاملرنه وکړي باید د حواسو روزنې ته پام وګرځوي.

د جان لاک دا نوې نظریه د زده کړې په منطق کې د عطف ټکی و، تر اوه لسمې پېړۍ پورې د ښوونځیو مربیانو کار دا و چې د زده کړې بخوانۍ نظریې تعبیر او تفسیر کړي، یعنې اړوا یې ورزش او د سپلین به یې بیانا وه. دا نظریات د لاک د نظریاتو سره سره د اوه لسمې پېړۍ تر پایه پورې دوام درلوده

د اصالت تداعي روزنې
ښوونځی

د هربارت د پیدایښت نظریه:

هربارت[1] د سپیني لوحې د نظر سره د تړاو په خاطر چې د جان لاک له خوا طرحه شوې وه، د نوې عملي اروا پوهنې بنیاد کېښود. د دغه نظر د زده کړې په هکله له دې ځایه سرچینه اخلي چې دغه عملاً د ښوونې او روزنې په کار بوخت و، نوځکه په اروا پوهنه کې یې په زړه پورې نظرې وړاندې کړې. او په خپل رخت یې د زده کړې نظام یا سیستم کې پراخ انعکاس ومومند. هربارت ډېره مینه او علاقه درلوده چې د انساني علومو اصول، د فزیک او بیولوژۍ پر اساس بنا کړي. هربارت

---

(1) Johan Friedrich Herbart.

ketabton.com - The Digital Library

اروا پېژندنې ته د «ذهن کیمیا»[1] په سترګه کتل. نوله دې امله د اروا پوهنې نقش يې د افکارو په اختلاط او ترکیب يا ارواېي حالتونو کې[2] مطالعه ارزوي. ده به لکه يو کیمیا دان غوندې د اروا پېژندنې څېړنه د افکارو او ذهني تصوراتو، د ترکیب، تحلیل او تجزیې پر اساس بنا کوله.

د هربارت د اروا پېژندنې طرفدارانو د ارواېي حالتونو اروا پېژندنه بې اصیل او مسلم حقیقت پېژنې چې په مستقیم ډول له محسوساتو څخه لاس ته راځي او په درې ډولونو څرګندېږي:

۱- حسي تاثرات. ۲- ذهني صورتونه او ۳- عاطفي عوامل خوشالي او خواشیني[3].

ارواېي حالتونه، د ارواېي فعالیتونو پرانیتي عناصر دي، چې سره ترکیب شي نو ادراکي ذخیره يا د پیدا ایښت خزانه[4] جوړوي او د فرد فکري مایه په هر زمان کې منځته راوړي. هر احساس او فکر څه وخت د رېک يا بیدا ایښت مرحې چې ادراکي خزانې ته جذب شي. د هربارت په عقیده ذهن د ارواېي حالتونو تمځګه ده. په واقعیت کې د نویو ارواېي حالتونو د پېروالي يا جذب په تېرو ارواېي حالتونو، د ارواېي عملیې يا زده کړې د ایجاد سبب ګرځي.

د هغه په عقیده ذهن لکه د یخ تخته چې په اوبو کې لامبو وهي او د یو

---

(1) mental chemistry. (2) mental states

(3) Pleasure pain (4) apperceptive mass.

برخه يې په اوبو کې پټه وي. د شعور يا وجدان په لاندې برخه کې ځای لري. هغه خاطرې چې په دې برخه کې ټولې شوې دي، زموږ تجربې تعبير او تفسير وي. زموږ احساس هم له پخوانيو تجربو څخه په کلي توګه مفهوم وي.

زموږ بارت، ذهن په شکاره يا روښانه شعور، تحت الشعور او د شعور د سرحد، تر عنوانونو لاندې په دريو برخو وېشي. هره خاطره يا تاثير چې روښانه شعور (وجدان) ته لاره مومي. نو هر وخت خپل ځای بدلوي. په هره شيبه کې امکان لري څو خاطرې يا خيالونه د شعور روښانه برخه ونيسي يا اشغال کړي.

يوه د ډېرو خاطراتو څخه امکان لري په مرکز د پاملرنې کې واقع شي. ځينې د روښانه شعور په آستانه کې وي او زيار باسي چې روښانه شعور ته داخل شي. د ذهن په لاندې برخه يا تحت الشعور کې د فرد د تېرې زمانې ادراکي فعاليتونه ټول شوي وي. هر يو د دغو افکارو يا تصوراتو څخه په مناسب وخت کې، روښانه شعور ته راګرځي هر وخت چې يو فکر يا خاطره په پرله پسې ډول روښانه شعور وجدان کې داخلوي نو وروسته په ښه او اسانه صورت سره په ياد راوړل کېږي. زموږ بارت د دې تجربو له کبله، د تکرار (تمرين) په اصل يوه شی او د تداعي اساس يې دا ډول معرفي کړ، چې هر وخت که څو خيالونه او يا څېزونه يو له بل سره داسې اړيکې پيدا کړي چې وکولای شي لېږدوني افکار او تصورات په روښانه شعور يا وجدان

ketabton.com - The Digital Library

کې منځته راوړي، دې پدیدې ته تداعي وايي.

د پیدایښت د نظریې څخه ګټه په تدریس کې:

د هربارت په عقیده د زده کړې لپاره درې مرحلې موجودې دي:

۱- حسي مرحله ۲- حفظي مرحله چې د تصوراتو بیا جوړونه هم په همغه کې شامله ده. ۳- ادراکي مرحله.

فرد هغه وخت ادراکي مرحلې ته رسیږي چې وکړای شي د یوشمېر ذهني تصوراتو په منځ کې ګډ صفتونه پیدا او یو د بل تر منځه توپیر او کلي حکم او تعمیم سرته ورسوي.

د هربارت د پیدایښت د نظریې پر اساس، صحیح او سم عمل د صحیح او سم طرز تفکر څخه پیدا کیږي. په دې کې شک نشته چې د میل او ارادې ریښه هم په تفکر کې شامله ده.

د هربارت د پلویانو له نظره د تدریس مهارت دا دی چې ښوونکی باید هغه افکار او تصورات چې غواړي زده کوونکي یې زده کړي، باید د هغوی د پاملرنې وړ وګرځوي. ښوونکی په ماشومانو کې د نویو تصوراتو د ایجاد لپاره چې د پخوانیو تجربو سره یې سمون او سازګاري ولري د کتنې، مشاهدې، له طریقه کولای شي د هغو لپاره داسې فکري حلقه[۱] ایجاد کړي چې د ودې او روزنې لپاره یې مرسته وکړای شي. د ښوونکي هڅه باید دا وي چې نوې فکري حلقه د پخوانیو فکري حلقو سره سمون ولري.

(۱) circle of thought.

ketabton.com - The Digital Library

د زده کړې مرحلې د هربارت له نظره:

هربارت او د هغه پلویان په دې عقیده دي چې په زده کړه کې منظمې او یو د بل سره اړوند مرحلې وجود لري، چې ښوونکی باید هغه وپیژني او کار ورڅخه واخلي. تدریس هغه وخت بریالی او ګټور وي چې دا مرحلې په ځیر سره وڅارل شي هغه مرحلې دا دي:

۱- تیاری (چمتووالی)، ۲- د مطالبو وړاندې کول. ۳- مقایسه. ۴- تعمیم ۵- په کار اچول:

۱- تیاری: د دې لپاره چې په درس پورې تړلي افکار او تصورات د زده کوونکي په ښکاره او ریښتیا نه شعور یا وجدان کې ایجاد شي، ښوونکی باید د تیرو زده کړو په تکرارولو سره شاګردان د نویو مطالبو د اخستلو لپاره چمتو کړي. د بیلګې په توګه د لامبو وهونکو ځینو ونو او د لامبو د قانون لپاره په کار دي چې لومړی د لامبو وهونکو لجسامو (؟) لکه بالونو، د اوبو پوقانو، لرګیو، کښتیو او داسې نورو شیانو یادونه وشي.

۲- د مطالبو وړاندې کول: ښوونکی نوي مطالب او موضوعات د لامبو وهونکو احساس په شکل د تجسم او ښودلو په طریقه وړاندې کوي. د بیلګې په توګه، ممکنه ده زده کوونکو ته وښودل شي چې څنګه غوړي د اوبو په مخ او یا فولادي ګلوله د سیمابو په مخ لامبو وهي.

۳- پرتله او تجربه: که ښوونکی د دوه لومړۍ مرحلې په ښه صورت سرته ورسولې وي نو زده کوونکی وینې چې د نویو او زړو مطالبو ترمنځ شبا

ketabton.com - The Digital Library

هغوئه وجود لري . له دې کبله څوانې او اوسني مطالب په ښکاره او روښانه شعور کې يې له بل سره اړيکې پيدا کوي . د تېرو او طبيعي ورته والي له کبله يې له بل سره پيوند پيدا کوي .

۴ـ تعميم : په دې مرحله کې زده کوونکي زيات باسي چې د دوه ډلو مطالبو ترمنځ ګډ لاملونه د يو کلي حکم او اصل په صورت بيان کړي .

۵ـ په دې ځای کې هغه اصل چې نوی زده شوی د دېرو مطالبو د توضيح لپاره چې په لاسبو وسلو مربوط دي ، کارول کېږي . د اکار د مسئلو د حل له طريقه سرته رسيدلی شي . سبوونکي ممکنه ده له زده کوونکو وپوښتي ، چې کښتۍ له فولادو څخه جوړه ده ، نو ولې په اوبو کې نه ډوبېږي . يا داچې د مسئلې په توګه له زده کوونکو څخه وغواړي چې آيا يو خاص شی په معين مقدار کې لاسبو وسلی شي او که نه ؟

د هربارت پلويان زيات باسي چې نوموړي مرحلې د تدريس د کلي طريقې په عنوان وکاروي .

په واقعيت کې هربارت بايد د علمي او تربيتي ارواپيژندنې بنسټ ايښودونکی او مخکښې وپيژندل شي .

د هربارت طريقه په لومړي سر کې د وونت[1] له خوا په المان کې او د تيچنر[2] له خوا په امريکا کې تعقيب شوه او د جوړښت ساختارګرايي سبوونکي[3] او هڅاسې د باطني يا نفسي طريقې[4] د راخرګندولو او منځته راتلو

(1) Wundt.W. (2) Titchener.E.B

(3) Structuralism (4) introspection.

مرجبات یې برابر کړل.

د پورته بیان څخه څرګندیږي چې هربارت له یوې خوا د علم او معرفت سرچینه او منبع له بدن څخه د باندې بولي او د ذهني تداعي له کبله د زده کوونکي پوهه او معلومات پیدا کیږي، نو باید هغه د علمي تداعي ګرایانو مکتب وګڼل شي او له بلې خوا د هغه ښوونې او لارښوونې د علمي تجربو په برخه کښې او د ذهني محتوا د تحلیل او ترکیب په جنبشونو او فعالیتونو تمامې شوې، نو کولای شو چې هغه د ساختګرایانو په قطار کې وشمیرو.

د ابینګهوس د تداعي نظریه:

معروف الماني ارواپېژندونکی ابینګهوس[1] په 1885 کال کې د خپلو څېړنو له کبله نه یوازې د زده کړې په مسئله کې مرسته وکړه، بلکه په نورو بیړو اطلاعاتو او معلوماتو یې د هېرېدو[2] په عملیه کې هم پلاس را وړ. دا لومړی شخص و چې د حافظې د پېژندلو لپاره یې کتاب ولیکه، او د ارواپوهنې د اصالت تداعي د ښوونځي لپاره یې نوې دوره پرانستله دې کتاب د تجربي جنبې شریبه د تداعي د تشکیل او زده کړې عملیې هم تر څېړنې لاندې ونیولې. نو په دې خاطر هم نوی و.

دا رښتیا ده چې د لرغوني اصالت تداعي د ښوونځي پلویانو د تداعي سره سروکار درلود. خو هغوی د تداعي د تاثیر موضوع ته [illegible] پاملرنه کوله، او دا یې نه غوښتل چې د تداعي د تشکیل په هکله څېړنه

(1) Ebbinghaus. H. 2- Extinction.

وکړي. اما د نوي اصالت تداعي د ښوونځي پلویان لومړی تر هر څه دېته پاملرنه کوي چې د تداعي عملیه څنګه تشکیلېږي او بیا د تداعي ثبات او مقاومت د په یاد راوړلو له طریقه اثبات کوي. د پورته افادې مانا دا ده چې د اصالت تداعي لرغوني پلویان به د تداعي د پایلو او اغېزو له مخې غوښتل چې د قضیې علل وپېژني، خو د اصالت تداعي نوي پلویان به د ښکاره لاملونو له مخې غوښتل چې د قضیې اغېزې او پایلې تر څېړنې لاندې ونیسي. ښکاره ده چې وروستۍ یا نوې طریقه بشپړه او باوري طریقه ده، یانې لرغوني اروا پېژندونکي به د معلول څخه علت ته، خو نوي اروا پېژندونکي له علت څخه معلول ته ځي.

د ابینګهوس تجربې طریقې څرګنده کړه چې هر څوک څو ډوله حافظه لري لکه د اشکالو لپاره حافظه، د اعدادو لپاره، د نومونو لپاره حافظه سمعي یا بصري حافظه او نور...

په بله وینا د هر چا حافظه څو اړخه لري چې د قوت یا ناتوانۍ له پلوه یو له بل سره متفاوت وي. اوس نو په کار دی چې د هر چا د حافظې د څرګندولو لپاره نوموړی د څو ډوله ازمېښتونو لاندې ونیول شي. د بېلګې په ډول د زده کړې یا سمعي حافظې لپاره کولای شو چې پنځوس یا شل مانا لرونکي یا بې مانا اصطلاحګانې وټاکل شي او هرې اصطلاح ته دوه ثانیې وخت ورکړل کیږي، بیا د وروستي اصطلاح له لوستلو څخه لس ثانیې وروسته له زده کوونکو څخه وپوښتل شي چې هغه اصطلاحګانې چې په حافظه کې یې پاتې دي، له یاده ووایي. د دې ازمېښت پایله

باید د هغو عبدولونو چې د دوی د څو سوو همزولو زده کړه وکړو د از
مېښتي د پایلې څخه په لاس راغلي او معیاري شوي دي، مقایسه او برتله
شي څو په دې پوه شو چې د دغې موضوع د ښې یا بدې حافظې په هکله قضاوت
یا حکم صادر شي. په دې ازمېښته کې دا لاندې شل اصطلاحګانې
کارول شوې دي:

ستن، یېره، خولۍ، کڅکه، اوبه، پنډوسکی، نجلۍ، نقشه، ونه
عکس، کتاب، پیشو، چاقو، تناب، کور، جرابې، کاغذ، غر، بېړۍ
او کیف.

ابینګهوس په خپلو تجربو کې ولیدل چې د یو کرت قرائت کولو څخه وروسته یادونې یې جوړې. د دغو اصطلاحګانو تکرار ای شي چې زده شي، په دې برخه کې کمه شانګړې عملیه چې په عیني ډول تعقیب شي نشته. دا عملیه ترهغه وخته تکرارېږي څو زده کوونکی وکړلای شي د ۷۵ په معدل او سل په سلو ترمنځه د اصطلاحاتو په زده کولو کې مهارت پیدا کړي.

ابینګهوس او د هغه پلویانو د دې قانون او داسې نورو ورته قانونو څخه په استفادې سره یو کمي قانون رامنځته کې او په وسیله یې د کږې منحني، چې نن هغه په ډول پېژني، رسم کړ.

د «هېرولو منحني» په رسم سره دوی وکړای شو چې د دې کمي قانون ابتکار او مرغوبیت ډېر کړي.

د ابینګهوس له زمانې راهیسې د زده کړې په مطالعه او څېړنه کې د عیني طریقو څخه کار اخستل کېږي او د دې ورته نورو په زرګونو روښانه طریقو

وړاندېزونه هم شویدي. د دې اروا پېژندونکي په عقیده نشو کولای چې د قداعي موضوع لپاره د مجاورت له طریقه توجیه کړو، ځکه چې مجاورت اساساً یو مساعد موقعیت دی، کوم قدرت یا قوه نه ده. هغه څه چې د زده کړې په حالت کې دی. تر ډېره حده د روابطو او تناسب په نظر کې نیول شوي، د کلماتو د تلفیق او ترکیب څخه ګټه او استفاده کوي.

د ابینګهوس د تحقیق او څېړنې اصلي موخه دا وه چې روښانه کړي چې آیا د «هېرېدلو» موضوع یوه تدریجي عملیه ده؟

د دې هدف لپاره د زده کړې یوه معینه برخه د زده کوونکو له وخت څخه بیا د بېرته راکولو تر وخته یعنې یوه زماني واټن، د متحول یا متغیر شرط په عنوان انتخابېده، بیا د دغه شرط تغییر او ارتباط د زده کړې په هکله ازمایښت کېده، پایله وښودله کله چې موضوع ژر زده شوه هومره ژر له یاده وتله بیا وروسته سرعت د هېرېدو ورو ورو ورو لږېږي.

په بله تجربه کې د زده کړې ژور یا سطحي والی، د متحول شرط په عنوان انتخاب شو وروسته د څو کرته ازمایښتونو څخه څرګنده شوه چې که هر څومره د یوې موضوع د زده کړې لپاره ډېر زیار وایستل شي پایله یا موخه یې دا وي چې ژر نه هېرېږي.

په یوه بله تجربه کې ابینګهوس، ازمېدونکي ته وایي چې د یوې موضوع د زده کولو څخه وروسته سم دم ویده شي او بل هیڅ ډول اروایي فعالیت باید ونه کړي. نتایجو وښوده چې په داسې حالاتو کې د هېرېدو چټکتیا «سرعت»، د دغه حالت په پرتله چې ازمېدونکي

ketabton.com - The Digital Library

ډېرې پاتې شي ډېر لږ دي .

د شپېتمو کلونو په وروستيو کې ارواپېژندونکو د تجربې، د هېرېدو د ماهيت پوهېدو لپاره په متفاوتو شرايطو کې بيا بيا تکرار کړل .

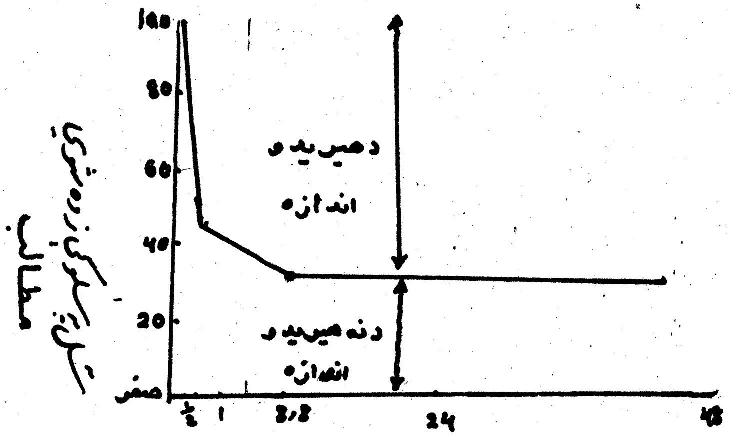

د ګړيو شمېر د زده کړې څخه وروسته

د ابينګهوس معروفه منحني (۱۹۱۳) د ياد ساتلو او هېرېدو په شکله د امنحني د ياد ساتلو او هېرېدو د اړيکې ستر مثال دی .

د اصالت تداعي ننی
ښوونځی

د پاولوف[1] ، تارندایک[2] او نورو ارواپوهانو تجربو او ازمایښتونو وښودله چې د پاولوف د تقویت فرضیه او د تارندایک د «پاداش» فرضیه یوه ده او دواړه د تداعي د اثبات لپاره مشترک عوامل لري. تارندایک که هر بارت غوندې خپلې څیړنې د تداعي په رڼا کې د ذهني تصوراتو پر اساس بنا کړې او خپلو څیړنو کې یې فزیولوژیکي ارواپوهنې ته ځانګړې پام نه وکړه. تارندایک عقیده درلوده چې مشهود سلوک د داخلي محرکاتو معلول دی. یعنې د داخلي محرکاتو اثر د باندینو محرکاتو په پرتله ډیر دی. یانې داخلي محرکات د تمایل یا سایق سبب ګرځي او ژوندی موجود فعالیت ته هڅوي. خو په زده کړه کې په کلي توګه دواړه داخلي او بهرني عوامل داخل دي. او زده کړه داسې عملیه ده چې دا دواړه سره پیوندوي. پارسا (۱۳۷۲: ۶۹)

تارندایک: تارندایک ۱۸۹۸ کې د خپلو څیړنو پایلې د حیواناتو د ذکاوت[3] او سلوک په هکله له تکریني لحاظه، په یوه کتاب کې «د حیواناتو ذکاوت» تر عنوان لاندې نشر ته وسپارل. هغه د حیواناتو د زده کړې د مختلفو حالو د څیړلو لپاره له مختلفو وسایلو لکه پیچلې لارې[4] یا معما امیزه جعبې[5] او داسې

---

(1) Ivan.p.pavlov . (2) Edwad Lee Thorandike.

(3) Animal intelligence (4)- problem bokes
(5) puzzle ...

ketabton.com - The Digital Library

نو روښنه کار اخستل . تارنډایک به هغه ژوي چې ازمايښتول، وږي کړل او بیا به یې په هغې پیچلو لارو کې چې د ویرو لارو پای به تړلی وو او یوازې یوه لار به د خوراک ته رسیده، ته خلاصه وه، خوشي «ایله» کړه، وږي حیوان به کله چې هغه صحیح لار خوړو ته ورورسته د زیاراېستلو پیدا کړه، تشویقیده. د دې تجربې په جریان کې، حیوان ازاد پرېښودل کیده چې څو ځلې حیلې او طرحې سره کار پیل کړي، څو د هغه سلوک او فعالیت به یې څارنه او هغه وخت یې چې د ځل لومړي بریالیتوب له پاره لګولی و تعیداوه، بیا یې هماغه ژوی په پرله پسې دول ازمایښت کاوه او په منظم دول یې د هغه سلوکي تغییرات او زماني کموالی، غذا رسیدو ته چې د حیوان د زده کړې او مهارت له کبله پیدا کیده ثبتاوه. په پای کې د دې اطلاعاتو په بنا یا ئې د ژوي پرمختګ، د ستونزې په حل کې، د «زده کړې منحنی» ترسیم کړه او د حیوان د زده کړې او د عمل د څرنګوالي مدارک او شواهد یې په لاس راوړل .

تارنډایک د دې تجربو څخه دې نتیجې ته ورسید، چې حیوان نه په تجربو کې ځینې حرکات او کړنې د سمو یا بدو پایلو پر اساس «حذف» یا «انتخاب» وي او بیا هغه د «اثر قانون»(1) یا زده کړې په صورت داسې شرحه کوي: «هر عمل چې په یوه ټاکلي موقعیت کې د رضایت او خوښۍ سبب شي، هغه عمل د هغه موقعیت سره، تر هغه وروسته تداعي کیږي.

یاني هر وخت چې

(1) The law of effect.

هغه عمل بیا منځته راشي ، ډیر احتمال لري هماغه عمل چې تېر کرت انجام شوی و ، بیا تکرار شي ، برخلاف د دې که یو عمل په یوه ټاکلي موقعیت کې ، سبب د ناراحتي شي . په تدریج سره هغه عمل د هغه موقعیت څخه انتزاع پیدا کړي یا نې که بیا هغه موقعیت منځته راشي ، ډیر لږ احتمال لري چې هماغه عمل مجدد د صورت ونیسي ،، .

بل قانون چې د دې قانون ضمیمه ده ، د مشق او تمرین قانون یا د استعمال او عدم استعمال قانون دی . د دې قانون له کبله «هر ځواب چې یوه موقعیت ته ورکول شي ، هغه موقعیت سره تداعي کیږي» هر څومره چې دغه ځواب ، هغه موقعیت ته ډیر ، د تعداد په حساب ، ورکړل شي ، په هماغه اندازه تداعي ممکنه ده کلکه او مستحکمه وي او هرڅومره چې د نوموړي ځواب استعمال لږ وي ، تداعي ضعیفه کیږي . دا د مشق او تمرین قانون ، هماغه لرغونی قانون ، د تداعي دی چې د افکارو د ارتباط او تړاو په ځای د موقعیتونو ترمنځ په تړاویانې په انګیزه - ځواب اطلاق شوی دی . اما د ژوندو د زده کړې ځیني په وضاحت سره ښکاره کوي . چې د تمرین قانون د زده کړې ټولې ستونزې نه حل کوي .

تارندایک تقریباً ۳۰ کاله د زده کړې په هکله مسلسلې څیړنې او ازمایښتونه سرته ورسول ، وروسته تر هغه یې انسان تر څیړنې او مطالعې لاندې ونیو . په دې ازمایښتونو کې لوړ نو زده کوونکي دې معما آمیزه جعبو سره کار نه درلود خو ان موږي ورکول کیدې چې

ketabton.com - The Digital Library

د مختلفو ځوابونو امکان یې موجود وو. که پوښتنه له بریالیتوب سره ترلې وه نو از موینکي ته به د تشویق په توګه ویل کیده «صحیح ده» او که ځواب ناسم وو نو د توبیخ په توګه به ورته ویل کیده «غلط دی». پایښ په دې ازمایښت کې هم تشویق او توبیخ موجود و. ددې ازموینې پایلو وښودله چې د تشویق تاثیر په ځوابونو ډیر مثبت و. تارندایک د دې پایلو په اساس، دا ثیر په قانون تجدید نظر وکړ او تشویق ته د توبیخ په پرتله ډیر اهمیت قایل شو. د تارندایک په آند د توبیخ حقیقي اثر دا نه دی چې ځواب له موقعیت څخه جلا کړي، بلکه حقیقي اثر یې دا دی چې زده کوونکی دې ته وهڅوي چې بل ځواب و ازمایي او صحیح ځواب پیدا کړي. خو د تحسین او تشویق مستحق ګرځي او په دې توګه هغه صحیح ځواب په مثبته توګه د هغه له موقعیت سره تداعي شي. په واقعیت کې د سم ځواب پیدا کیدل، په اتفاقي ډول پیښیږي او په دې ترتیب ناسم ځوابونه حذفیږي.

تارندایک په خپلو مطالعاتو او څیړنو کې، د تداعي د فرضیې حدي پلوی کاوه او یا هغسې چې د ده څولنه وه و وایو «داپیکوا و مناسبق فرضیې پلوی و. تارندایک په دې عقیده و چې ټولې تداعي ګانې د انګیزې - ځواب اړیکې یا رابطه لري. د دې لپاره چې د دوه ذهني تاثیراتو او یا دوه فکرونو ترمنځ، تداعي ټینګه شي پوازې مجاورت کافي نه دی مګر دا چې د ځواب په کید و تمام شي.

(1) Connection.

ketabton.com - The Digital Library

انسان د ځینو ژوندو ږولرلو سره د حیواناتو په پرتله، پراخه اړیکې او ارتباطي سیستمونه پېنګولای شي. د انسان روحي لوړتیا د حیوان په پرتله په همدې ټکي کې نغښتې ده. په همدې خاطر د انسان ذهن[1] داسې تعریفوي: «ذهن یو ارتباط ورکوونکې دستګاه ده چې د انسان فکري، عاطفي او عملي ځوابونه د محیطي موقعیتونو سره چې مخ کېږي، مطابقت ورکوي».

د پاولوف شرطي ځوابونه:

ایوان پطرویچ پاولوف نامتو روسي بیالوژست یو له هغو لومړنیو کسانو څخه دی چې تداعي معاني یا فکري تړاو ته یې په خپلو علمي ازمایښتونو کې تحقق ورکړ. ده د خپل کار لومړی درلس کاله په خپل لابراتوار کې د هضمي غدو، عصبي سازمان او رفلکسونو په مطالعه او څېړنه کې تېر کړل. د ده همدا په زړه پورې او ابتکاري تجربې، د دې سبب شول چې په ۱۹۰۴ کال کې د نوبل د جایزې په اخستلو بریالی شي. په ۱۹۰۳ کې د خپلو تجربو په سر ته رسولو کې داسې موضوع سره مخامخ شو چې وروسته له یو کاله ورځنیو څېړنو اصول او روش ته بالکل بدلون ورکړ. پاولوف د سپي د لاړو د رفلکسونو د مطالعې لپاره یو اسباب جوړ کړي وو چې د هغه په واسطه کیدای شو د حیوان لاړې چې د خوړو انګېزې څخه وروسته په خوړلو کې د ځواب ترڅنګ او ... تولیدېږي، اندازه کړي.

---

(1) Mind.

ketabton.com - The Digital Library

پاولوف په دې ازمایښت کې ولیدل چې په سپي کې د لاړو ترشح بېخي تر دې چې خواړه ورته ورسېږي، عملاً پیل کېږي. په دې ډول چې: یې له دې د خوړو د ظرف لیدل، یا تر دې کېدل د هغه شخص چې سپي ته خواړه ورکوي، یا د راوړونکي د پښو اواز په مجاوره کوټه د دې سبب ګرځي چې د سپي لاړې جارې شي.

اوس نو که د خوړو موجودیت د سپي په خوړلو یوه طبیعي انګیزه د سپي د لاړو د ترشح لپاره وي، د خوړو د لوښي لیدل یا د پښو اواز د دې رفلکس لپاره طبیعي انګیزه نه شي حسابېدی د غه غبرګون یا د لاړو د ترشح ځواب چې سپي د خوړو د لوښي او یا د پښو له اواز څخه وروسته ښکاره کړی د قاعدې له مخې سپي وروسته له پرله پسې او اوږدو تجربو څخه کسب کړی وي. په ترګه د خوړو د لوښي او یا د پښو اواز د سپي لپاره یوه علامې (1) نښه یا جنبه لري، چې خواړه ورته راځي.

پاولوف ومنده چې د داسې علایمو او نښو موجودیت په هر موقعیت کې د حیوان په تطابق کې کارنده رول لوبوي.

په لومړي سر کې پاولوف دغه د لاړو ځواب ته د علامې څخه وروسته د ارواحي ترشح (2) نوم ورکړ. خو پاولوف د سپي د لاړواپي ژوند د فرضیا تر څنګ د هغه فزیولوژیکي فرضیاتو ډیر

---

(1) Signal. (2) Psychic sicretion.

مینه ورلوده، نو د پورته اصطلاح څخه یې لاس واخیست او په ځای یې د شرطي رفلکس[1] اصطلاح وړاندې کړه او علامت یا نښې ته یې شرطي انګیزه[2] وویله. ښکاره ده چې رفلکس یا شرطي انعکاس بې زده فو ځواب او خړپړه غیر شرطي انګیزه ده چې هغې ته تقویت[3] هم وایي.

د تقویت د قانون کشفول ستر خدمت دی چې نوې اروا پېژندنې د اصالت تداعي ښوونځي ته کړې ده. بې له دې قانون ساحه او د عمل میدان په واقعیت کې ډېر لوی دی او هغه یې بیانوي د شرطي ځوابونو د غبرګون تینګول نه دي. ممکنه ده د زده کړې په ټولو ورکو کې اغیزمن او صادق وي.

چارلز اډوارډ سپیرمن[4] انګلیسي اروا پوه (۱۸۶۳-۱۹۴۵) د ذکاوت مکمله اروا پوهنه د درک او استنباط او همداسې د څو لاملونو د پېښېدو او مناسباتو پر اساس بنا کړه. خو هغه چې ښه دا اروا پېژندنې د دغه سیستم د تداعي د ښوونځي په سترګه ونه کتل او لا انتقاد به یې کاوه چې د تداعي د ښوونځي پلویان په خپله فرضیه کې په عجیبه توګه خام دي. ځکه هغوی په داسې افکارو او مرضعاتو کې چې ذکاوت پیدا کېږي، د نوې معرفت کشفول او د نوې مسئلې حل یې خپل ته پرېښي او عملاً بیانوي له حافظې سره سم وکارول شي.

---

(1) Conditioned Reflex. (2) Conditioned Stimulus.

(3) Reinforcement (4) Charles Edward .S.

ketabton.com - The Digital Library

دګشتالت د ارزښتدنې پلویان هم د تداعي د ښوونې پر پلویانو داسې انتقادونه لري . او ویلای شو چې دګشتالت د ارزښتنې عمده خدمت د اصالت تداعي ښوونې لپاره عمده دی چې د دوی د غه خلای وکړي . په هر صورت د تجربتي تداعي ارزښت ښوونکو د دې ښوونې د فعالیت په ساحه کې ستر خدمت نه سرته رسولی دی . د بیلګې په توګه د مساعدو یا نامساعدو شرایطو پیدا کول د حافظې په مکله د - زده کړې او هیرېدنې د منحني ګانو ترسیم ، څېړنه د متقابلو تاثیراتو په مکله په تداعي کې د زده شویو ځوابونو « عبرګونونو » انتقال له یو عمل یا موقعیت څخه بل عمل یا موقعیت ته ، او داسې نور .

هیلګارد (۱) ، رابنسون (۲) ، وودورث (۳) او همداسې نور تشمیر د اصالت سلوک پلویان د اصالت تداعي جز حسابیدای شي . ولې ټول تداعیان په هیڅ صورت سره د اصالت سلوک پلویان نشي کیدای. د تداعي ښوونې د زده کړې او په یاد ساتلو فرضیه ده ، خو د اصالت سلوک ښوونې کاملاً ځانګړې بحث او تړاو لري چې وروسته به شرحه شي .

---

(1) Helgard Ernest. R.

(2) Robinson. E.S.

(3) wood worth.

شلم څپرکی

د شعور جوړونکی ښوونځی [1]

ویلهیلم وونت [2] الماني په ۱۸۷۹ کال کې ارواپوهنه د مستقل علم په توگه وپېژانده او خپل لابراتوار یې جوړ او جوړونکی ښوونځی یې په ارواپوهنه کې عملاً رامنځته کړ. د لومړي ځل لپاره یې د احساس او خیال په ازمایښت او څېړنه لاس پورې کړ. وونت په ۱۸۹۲ کې ویلي دي: «د ارواپوهنې کار، څېړنه او پلټنه د هغه شي په باره کې ده چې موږ هغه ته باطني او نفسي تجربه وایو. د باطني او نفسي تجربې څخه مقصد هغه حس، د فکر جریان، اراده او تصمیم دی چې د خارجي تجربې په مقابل کې قرار لري. د خارجي تجربې مطالعه او څېړنه د طبیعي علومو موضوع ده»

وونت دې ته، شلو کاله وروسته د خپل کار عنوان بدل او د لومړنۍ «باطني او نفسي تجربې» پر ځای یې د «مستقیمې بلا واسطه تجربې» نوم ورکړ. په دې ترتیب د هغه د ارواپوهنې په تعریف کې د انسان بشپړه تجربې چې په رښتیا سره د ارواپوهنې په برخه ده شامله شوې، دا ځکه نفسي چې موږ پخپلو باطني افکارو، احساساتو خبر یو، همداسې په خارجي شیانو هم پوهېږو او خبر یو.

---

(1) Structuralism

(2) wilhalm wundt.

ketabton.com - The Digital Library

وونت په لومړۍ مرحله کې د نفس، درک ته آګاهي یا شعور(۱) وایه او د بهرنۍ نړۍ درک یې د طبیعي علومو موضوع وګڼله. بیا وروسته وونت د نړۍ پوهانو په اتفاق سره، د خارجي نړۍ درک ته «اګاهي» او د نفسانیاتو درک ته «خود اګاهي» او د دواړو مجموعې ته «شعور» ووایه. اوس نو شعور، په انسان کې د انعکاس عالي شکل دی، چې د انسان د معرفت سبب نسبت جهان او چاپیریال ته ګرځي او په همدې توګه د انسان هدفمنده سلوک اداره کوي.

انعکاس د اجسامو یا مادي سیستمونو هغه استعداد دی چې د هغو اجسامو یا مادي سیستمونو چې ورسره مقابل کیږي، مادي خصوصیتونو ته بدلون ورکوي او په شکل یې څرګندوي. هغه بل شکل معنوي د تصوراتو، مفاهیمو، احکامو او انتاجي استنتاجونو په شکل افاده کیږي. انعکاس د مادې عمومي خاصیت دی او د مادې د تکامل سره سم، د انعکاس خاصیت یې هم، کیفي تکامل پیداکوي. انعکاس کیدای شي ډیره ساده لکه د آیینې غوندې انعکاس وي. کیدای شي د کشش یا تروپیزم(۲) په شکل وي لکه د نباتاتو کشش د نور خواته یا د رفلکس(۳) په شکل څرګند شي، لکه د ګاڼې او غیر ارادي عکس العمل د خارجي اغیز په مقابل کې او یا د غریزې(۴) په شکل چې یې د مل، ناخودآګاه او ابتدایي څرګندونې شمیرل کیږي.

---

(1) Consciousness. (2) Tropism.

(3) Reflex (4) Instinct.

ketabton.com - The Digital Library

او يا په دې عالي شکل چې د انسان شعور دی څرګند شي. (طبري ۱۹۸۰: ۱۸) په دې ترتيب سره په اروا پېژندنه کې د وړاندې بحث ساحه داخلي او بهرنۍ نړۍ ته شامله شوې ده.

کله چې د اروا پېژندنې اصلي موضوع شعور انتخاب شو. نو د اروا پېژندنې علم د کيميا له علم سره ورته والی پيدا کې. نو همدا سې د شعور د عناصرو کشف او د دوی ترکيب او تلفيق يې د بل سره هم د کيميا د علم د طريقې او روشونو ته ورته والی پيدا کې.

ونت عقيده درلوده چې زموږ ټولې تجربې لکه د خارجي اشياوو درک، تريخوالی، خاطرې، هيجانات، اهداف، پېچلې او مرکبې مسلې دي چې بايد په علمي توګه يې په تجربه او تحليل شي. همدغه تحليل او تجربې ونت د شعور د عناصرو په شکله سره وړاندې. نو احساس يې د شعور اصلي عنصر او ماده وبلله او په دوو اصلي ډلو يې وېشله لومړی هغه احساسونه دي چې داسې برېښي چې موږ ته له بهرنۍ نړۍ راځي يانې سرچينه يې زموږ د بدن څخه د باندې ده.

دوهم هغه احساسونه دي چې تصور کوو، چې زموږ په بدن پورې تړلي او متعلق دي او منبع يې زموږ په وجود کې ده. دا ساده او لومړني احساسونه څرنګه چې له شمېره سره شو او ګان لري، نو يو شمېر شرحه کړي دي. لکه د رنګ لېدل. د غږ اورېدل، د شي ثقل جلدي احساس او داسې نور،

د اصالت جمل ارزا پېژندونکي د دې عواملو پېژندنه کې تېلاري

ketabton.com - The Digital Library

شو چې د اهم بیان کړي چې څنګه منز اوږو او یا څنګه ښیان وینو.

دا لومړي احساس نه د دې اروا پېژندونکو لپاره چې د اروا پوهنې د ترکیبي سنجونې بلې یان دي، په دې خاطر ډېر مهم دی چې کولای شو د ممکنه ساده تجربو او د ذهن د انفعالي(1) حالاتو تر عنوان لاندې حساب کړو انفعالي حالت، احساس او ادراک داسې تعقیبوي لکه چې سیوری جسم پسې روان وي. له ساده حسونو څخه، مطبوع او نامطبوع حسونه یعنې لذت او الم(2) هرچا منلي دي. خو ونټ دوه جهې لوی هم پر هغو ور زیاته کړل. یوه جهه یې د تحریک او کرارې(3) داراستی، او بله جهه یې د خړاشینې (انحطاط)، او خوشالۍ(4) احساس دی. دا حالات امکان لري په بېلا بېلو اشکالو او طرحو یې له بل سره ترکیب او نوي حالات منځته راوړي. د بېلګې په توګه هیجان یوه پېچلې او مرکبه تجربه ده چې د ذهني انفعالاتو او احساساتو څخه چې د بدن له بېلا بېلو برخو څخه سرچینه اخلي ترکیب شوی دی. میل او اراده په لمنځکې د هیجان انفعالي حالت دی چې د تصمیم نیولو په لحظه د نفسي حالت په قطع او ناڅاپي تغییر کې مشخص کیږي. څنګه چې لیدل کیږي د ونټ هدف په دې حالاتو کې دا دی، چې هغه شیان چې انسان یې واقعاً احساسوي شرحه کړي، نه هغه اعمال چې انسان یې سرته رسوي په بل

(1) Passive. (2) Pleasant-unpleasant.

(3) To stimulate and peace or Tranquillity.

(4) Depression and pleasure.

ketabton.com - The Digital Library

عبارت د وونت په عقیده د انسان د اعمالو شمېر ارواپوهنه نه ده، بلکه د روښانه شعور، د محتویاتو شرحه د ارواپوهنې هدف او منظور دی. «د نفساني منتجه یا د ترکیب اصول»، یې له مخې په زړه پورې قوانینو څخه دي چې وونت یې وړاندې کړي دي. کولای شو دا قانون داسې هم بیان کړو: «د څو نفسي عملیو ترکیب یې یو بشپړ نوي خاصیتونه پیدا کوي چې ترکیبوونکي اجزاوې یې نه درلودل». د دې قانون ورته مراد کولای شو د اصالت تداعي د مبنوعې په تعلیماتو کې له وونت تر مخه او د گشتالت په ارواپوهنه کې وروسته له وونته هم پیدا کړو. وو دورث د ۱۳۴۸: ۲۴۳۸

څنگه چې مخکې هم یادونه وشوه د دې مبنوعې بلې یاني د ارواپوهنې موضوع شعور یا د خود اگاهۍ تجربه شمېرله او د دوی په عقیده د داخلي مطالعې[2] له طریقه کولای شو د شعور یا خود اگاهۍ د تشکیل طرز تر مطالعې او څېړنې لاندې ونیسو.

د دوی په عقیده شعور د احساس[1]، تخیل[2]، عواطفو او تفکر[3] څخه تشکیل شوی دی. دا ټول چارې د داخلي اصولو یا روش له طریقه کولای شو تر کتنې او څېړنې لاندې ونیسو. د ذهني پېچلو عملونو د ساده عملونو څخه جوړ او د تحلیل او تجربې له لارې کولای شو هغه تشخیص کړو.

ادوارد براد فورد تیچنر[4] انگلیسي پوه لومړی د وونت سره په څېړنو بوخت شو او د هغه تر اغېز لاندې و. بیا وروسته امریکې ته ولاړ او د

---

(1) Sense (2) Image (3) Idea

(4) Edward Brodford Titchener.

ketabton.com - The Digital Library

کرنل په پوهنتون کې د عسکرو پایه په اروايي څېړنو بوخت و.

کلاسیک ښوونځی یا د تیچنر دعقایدو

اصـــول

دالمان دلایپزیګ په ښار کې د تجربي اروا پېژندنې د ښوونځي له پلویانو څخه، د وونت او و(۷)، تنو زده کوونکو زیات ونیست چې په امریکا کې د اروايي تجربو لیاره لابراتوارونه جوړ کړي. تیچنر تر ټولو معروف، بااستعداده او انګلیسي نژاده ځوان و چې په ۱۸۹۲ کال یې وکرنل د پوهنتون د ارواپېژندنې دلابراتوار مسولیت ومانه. د ده ډېر مهم اقدامات څخه یو دا و چې ده د وونت د ارواپېژندنې د شعور جوړونکي ښوونځي څخه، د اصالت عمل(۱) د ارواپېژندنې په مقابل کې چې په دې وخت کې په امریکا کې رواج درلود پلوي وکړه.

تیچنر کارنده مفاهیم یا په بل عبارت د عمل او ترکیب (جوړونکي) اصطلاح ګانې، په ۱۸۹۸ او ۱۸۹۹ کال کې طرح او وړاندې کړل. د دې دوو اصطلاحګانو طرحې او په یوه وخت کې د تیچنر له خوا چند اړخیز تعجب او حیرانتیا وړ نه دي. او د اصالت عمل د ښوونځي سره د ده مخالفت هیڅ اړه نه لري. ګکه کله چې غواړو د یوه ماشین په هکله خبرې وکړو کولای شو چې هم د ماشین د جوړښت یا ترکیب او هم د دغه د فعالیت او استعمال څخه وغږېږو. په همدې ډول د سترګو په بحث کې کولای

(1) Functionalism.

ketabton.com - The Digital Library

شوچې هم د سترګو د جوړښت او هم د هغې د فعالیت او استفادې څخه خبرې وشي .

په بیولوژي کې هم علم د جوړښت (اناتومي) او هم د دندو علم (فزیولوژي) لري. د تشریح علم یا اناتومي د جوړښت او ترکیب علم دی او فزیولوژي د دندو او عمل علم دی . په کلي ډول هدف د جوړښت یا ترکیب د یوه جهان یا سیستم دا دی، چې څنګه ترکیب یا جوړ شوی دی اما د دندو د اسنګارو کوي چې هغه سیستم یا عضو څنګه کار کوي یا د څه لپاره جوړ دی. دا دواړه علمه مهم دي ، ولې د اسې ښکاري چې جوړښت باید مقدم وي ، ځکه چې څو یې سیستم او جوړښت یې معلوم نه وي نو د هغه د کار او عمل په هکله به څنګه څیړنه وشي .

د تیچنر په عقیده وجدان یا شعور د ارواپېژندنې اصلي موضوع تشکیلوي. د بدن او نفس (ارواه) اړیکې موازي او هم آهنګه دي چې د یو سبب نه کیږي او د هغو ترمنځ د علت او معلول ارتباط نشته.

تیچنر د وجدان یا شعور د تجزیه لپاره درې لاندې عناصر مهم ګڼي. هغه احساسات، تصورات او انفعالات دي . دا ارواپېژندونکی دغو عناصرو ته د شعور یا وجدان یا ذهن بنیادي جوړونکي توکي وایي او په لاندې ډول یې شرحه کوي :

۱- احساس یا حسي ادراک د حواسو په مرسته د شي په موجودیت او حضور کې تشکیلیږي . دا دوه عامله لري یو یې بهرنی او بل یې عضوي اعني د ی. ورو سته له دې دوو

ketabton.com - The Digital Library

مقدموڅخه په مغزکې انعکاس پیداکیږي چې نوم یې احساس دی. د بیلګې په توګه د غږ په مکله د هوا ارتعاش، خارجي تحریک او حرکت چې په غوږ کې واقع کیږي، عضوي اغیزه ده. وروسته له دې د ورو مقدموڅخه په مغزکې انعکاس پیداکیږي چې هغه ته احساس وایي.

مجرده احساس او بدني تاثرات په تنهایي سره معرفتي ارزښت نه لري، ځکه چې په ذهن تاثیر کوي، معمولاً د نورو نفسي فعالیتونو په واسطه احاطه کیږي او د مغز په مرسته تعبیر او تفسیریږي، د مقام نیسي او مانا پیداکوي.

۲- تخیل، تصور یا ذهني تصویرونه چې پرته د اشیاوو له حضور څخه په ذهني جریان کې پیداکیږي، د تیرو خاطراتو او یا راتلونکو خیالونو سره اړیکې لري.

۳- انفعالات د عاطفي خصوصیات دي. دا انفعالات د داسې تجربو لکه مینه، نفرت، غضب او خواشینۍ په اثر څرګندیږي.

د کلاسیکې ارواپیژندنې کلي طرحې د دې ترکیبي عناصرو پر بنا ولاړې دي. د قاعدې پر اساس، دا ډیر ساده سیستم دی او ډیرې پیچلې نفساني مسئلې له پورته اجزاوو څخه تشکیل شوې دي.

فعل و انفعالات د دې طرحې، هغه اجزاوې دي چې د شعور پیچلي حالات لکه تفکر، عاطفه، ادراک او تخیل منځته راوړي. او ویل کیږي چې د نفساني حیات صراحت او اهمیت د مغز د تسجیلونو تر او بدلو تړلي دي.

د تیچنر په عقیده د ذهن محتویات، شعور یا نفساني چارې په درو

برخه ویشل کیږي . چې ځینې له مغز څخه په مرکز او کانون کې واقع او خاصه
برجسته ګي لري او ځینې له مغز څخه په څنګ واقع دي او صراحت یې لږ وي.

تیچنر په دې عقیده دی چې په ټولو علومو کې د ځینو عمومي حقایقو
لیدل او کتل ، مشاهده ده . داخلي او نفسي کتنه چې پخپله یې ډول مشاهده ده
داخلي کتنه یا د وجدان د محتویاتو مشاهده ممکنه ده . د طبیعي علومو
له مشاهدې څخه توپیر ولري ، خو په اصل کې دا د علم طریقې یو ډول دی .
داخلي کتنه د علمي ارواپوهنې او فلسفي ارواپوهنې د بېلوالي
حد د حد فاصل ، او د هغه فکري طریقې څخه نیږدې دی چې پخوا به
په فلسفه کې د روح او ذهن د پېژندنې لپاره په کار یده .

تیچنر د ارواپوهنې په ځینو مطالبو اصولاً سترګې پټې کړې .
د مثال په توګه ذکاوت د انسان مربوط موضوع چې امریکایانو ته ډېره به
نیږدې بریښي او د فردي اختلافاتو د توپیر لپاره په کاریده له نظره غورځوله .
د طبیعي او غیر طبیعي څاروانو ارواپوهنې ته یې پام و نه کړ . لومړي
ماشومانو او کاملو ځینو څخه یې سترګې پټې کړې او سلوکي مبحثو
ونځي یې سطحي وګاڼه .

د عصبي دستګاه په میکانیزم کې د بې خبرۍ له کبله یې د دې دستګاه
په فیزیولوژیکې څېړنو کې هم د پام وړ پرمختګ و نه کړ . د خیالاتو
د زده کړې مسلې یې هم د ارواپوهنې له قلمرو څخه بهر وګڼلې .
همدا سبب شو چې د دې ښوونځي په د پیروانو لږه پاملرنه
جلب کړه . د دې ښوونځي عملي او اجرائي اړخ نه لاره . د امریکایي

ketabton.com - The Digital Library

اروا پوهانو دې علاقه ګډه سبب شول. (اراسته ۱۳۴۸ : ۱۲۳).

خو د تیچنر د ښوونې اهمیت په دې کې دی چې اروا پوهنه یې علمي میدان ته داخله کړه، د متافزیک او عامه عقایدو څخه یې جلا کړه. زیاتې وکیښې چې تجربي طریقې د علم د مطالعې په اصولو کې داخله کړي.

په دې کې شک نشته چې د حواسو، احساساتو او ادراکاتو تشریح کول ستر خدمت و. که نوموړی د کار مقدمات نه وای برابر کړي نو ګمان نه کیږه چې علمي اروا پیژندنه په تجربي ساحه کې دومره پرمختګ کړی وای.

ketabton.com - The Digital Library

دعمل داصالت

سبنوونځی

د عمل د اصالت[1] نظریه د لومړي ځل لپاره په 1896 کال کې د جان دیوي[2] په واسطه طرحه شوه. دیوي په یوه مقاله کې چې د «انعکاس[3] د قوس مفهوم» تر عنوان لاندې د «ارواپوهنې د څیړنو» په مجله کې لیکل شوې وه، «زده کړه» په ذروي (اتمي) شکل چې د تداعي کرانو او سلوکیانو طریقه وه تر انتقاد لاندې ونیوه، او دا یې هم سنکاره او تصریح کړه چې زده کړه یوازې د محرک ـ ځواب په طریقه هم نه حاصلیږي. بلکې زده کوونکی او یا ماشوم د کل په توګه اهمیت لري، نه یوازې ذهني محتوا یا د محرک ـ ځواب میکانیکي اړیکې.

د عمل د اصالت نظریه چې تر دې چې تجربي ارواپوهنه منځته راشي د 1830 کال راهیسې په امریکا کې فرهنګي او تدریسي اهمیت درلود. د نفسي فعالیتونو موضوع په ارواپوهنه کې د اساسي او اصلي مسلې په عنوان پېژندل شوې وه. د همدې زمان د ارواپوهانو هدف د داسې اصطلاح د ټاکلو څخه داو چې د عمل د اصالت د اروا

---

(1) Functionalism. (2) Dewey John.

(3) Reflex are concept.

ketabton.com - The Digital Library

پوهنې، افکارو او اصولو ته په امریکا کې بسیط او اشاعه ورکړې.

د عمل د اصالت ښوونځی په حقیقت کې د جوړښت د اصالت د ښوونځي په مقابل د اعتراض غږ و چې هغه یې بې ارزښته او بې اعتباره معرفي کړی.

د عمل د اصالت د ښوونځي له ځانګړنو څخه یو دا دی چې د نورو ښوونځیو پر خلاف پر دې عقیده دي چې ارواپوهنه د پیلو څېړنو او مضمونو ترکیبونو څخه نه ده ترتیب شوې، بلکه یوه انتخابي او التقاطي نظریه ده نو ځکه په خلاص لاس یې د ارواپېژندنې د نورو اصولو او ضوابطو څخه ګټه اخستې ده. د دې ښوونځي په تشکیل کې نامتو څېړونکي لکه جیمز انګل[2]، هاروي کار[3]، رابرټ وودورث[4]، اډوارډ رابنسون[5] او تر ټولو مهم جان ډیوي[6] برخه درلوده. په دې څېرکې کې یوازې د دوو کسانو نظریو ته به په لنډ ډول مطالعه کړو.

(د جیمز انګل څېړنه)

جیمز انګل په ۱۹۰۶ کال کې په امریکا کې د ارواپوهانو د انجمن په ریاست وټاکل شو. او د لومړي ځل لپاره یې د عمل د اصالت اساسي اصول په خپل خطابیه نطق کې اعلام کړل او په رسمي توګه د جوړښت د اصالت ښوونځي په مقابل کې معارضې ته راووت. د جوړښت د اصالت پلویانو ټول نفساني حالتونه د باطني او نفسي طریقې له مخې د اهمیت، وړ بلل او په دې عقیده وو چې د ذهن جوړونکي لومړني عناصر له دي: حسي تجربې، ذهني صورتونه او احساسونه. د دې توکیو د ترکیب څخه یې بل سره هیجان، ادراک او معلومات حاصلیږي. دا جوړښتونه

---

(1) Eclectic (2) Angell. J. R. (3) carr. H. A

(4) wood. d. worth. (5) Robinson. E. S. (6) Dewey; John.

ketabton.com - The Digital Library

په خاصه توګه د حسي غړو په فعالیتونو پورې تړلې دي. که موږ وکولای
شو چې د ذهني جوړښتونو ماهیت په ښکاره ډول مشخص کړو نو بیا به
کولای شو چې د اروا پوهنې ارزونه کړو په کم وکیف پوهېدلي یو او
د هغه اصول موږ ارزونه کړې دي.

خو انګل بر خلاف د دې طریقې وړاندیز کړی چې د اروا پوهنې اصلي
دنده داده چې د ذهني جوړښت د تجزیې او تحلیل په ځای باید د ذهني
فعالیتونو تجزیه او تحلیل وشي، ځکه دا کار با ارزښته او سمه پایله
لري، په سلوکي څېړنو کې باید کار او دندې ته د جوړښت په پرتله
پاملرنه وشي.

انګل د پراګمتزم د فلسفې پر اساس همیشه زیار ایسته چې عملي
پایلې د نفسي یا رواني فعالیتونو بنسټ وګرځي. (ځکه چې د انګل د
پراګمتزم فلسفه داسې یې فکر دا چې حقیقت، د فکر په سنجش، د وا
قعیت او عملي پایلو سره معلومیږي).

انګل د اروا پوهنې رول یا نقش د شعور یا ذهن د توکیو په
تشخیص او پلټنو پورې نه محدود دي. بلکه زیار باسي چې د
رواني یا نفسي علل پیدا کړي. دی، عصبي فعالیتونه د رواني
فعالیتونو اصلي او تعینونکي عوامل ګڼي.

نو ځکه فزیولوژي په رواني فعالیتونو کې لازمي شمیرل کیږي همد
اسې انګل په دې عقیده وو چې د ذهن یا اروا یوه مهمه دنده داده،
چې ژوندي موجود ته د محیط سره په سازګاري او جوړښت کې مرسته وکړي.

ketabton.com - The Digital Library

د عمل د اصالت مبنو ونځي پلویان لکه چې د مخه وویل شو د ذهن په تجزیه او تحلیل کې څه علاقه نه ښيي دله. خو اروايي فعالیتونه او د بیولوژۍ نقش داروا پوهنې د مسلو په بیان او شرحه کې مهم او کارساز شمېرل کیږي دا نوی برداشت یا فکر، د سبرونې او رونړې یا د دې مبنو ونځي د مهمو پرمختګونو څخه د سلمې پیړۍ په پیل کې شمېرل کیږي. دا څکه چې په دې ځای کې، زده کوونکي یا کوچنې د زده کړې په مرکز او کانون کې ځای نیسي تر دې پر وخته د زده کړې موضوع د ذهني ورزش⁽¹⁾ په اطراف څرخیده او د زده کوونکي فعالې برخې چندان اعتبار نه درلود، زده کوونکي به یوازې په یو رشته کې د کسبي او آزاینټي معلوماتو سره اشنايي پیدا کوله. خو د عمل د اصالت د مبنو ونځي له نظره د کوچنې خپله تجربه د زده کړې او د هغه د سلوک اصل جوړوي. په دې اساس انګل درې اصول چې تر هغه وخته یې کوم اهمیت نه درلود او فاقد د ارزښت و، پام له نه وکړه:

۱- د انسان زده کړه او سلوک، د شخصي، حسي او حرکتي دستګاه د هماهنګه فعالیت سره اړیکه یا رابطه لري.

۲- سلوک او زده کړه د حیاتي د ندو او بدني اړیکو په سبب مطرح کیږي.

۳- سلوک او زده کړه یو ټولنیز عمل یا فعل وانفعال دی چې عملي پایله یې د اهمیت وړ وي.

---

(1) Mental discipline

ketabton.com - The Digital Library

د ژوند د بقا اصل

په ۱۳۰۴ کال کې انګل، د عمل د اصالت ښوونځی، بنسټ په فعالیت[1] بنا کې، او هغه یې د ټولو انواعو د توافق (سازګارۍ)، او زده کړې لپاره یو ضروري حکم وشمیره. انګل د ژوندیو موجوداتو له مشاهدې او د ژوند د مختلفو پدیدو څخه داسې نظریه او اعتقاد په لاس راوړه

د هغه په نظر ژوند بې له حرکت څخه د اړتیا وو او غوښتنو لړ ته بل څه نه دي. یانې ژوندی موجود د خپلې بقا لپاره تل په چاپېریال کې په حرکت، فعالیت او اکتشاف بوخت وي. علم الحیات یا د بیولوژی پوهانو دا خاصیت چې د محیطي محرکاتو د تغیر معلول دی. تروپیزم[1] یا د ژوند بقا نومولی دی.

نو د ژوند بقا یو سلسله ضروري حرکتونه دي چې ژوندی موجود یې د ځواب یا غبرګون (عکس العمل)، په عنوان د چاپېریال محرکاتو ته ورکوي او خاص فزیولوژیکي دندې ایجابوي، لکه د ځینو نباتاتو حرکت او تمایل د لمر خواته د دې مدعا ښه ثبوت دی. په کلي توګه د ژوند بقا، انسان یا بل هر ژوندي موجود حرکت او فعالیت ته اړ باسي. د دې فعالیت بېلګه په انسان کې د ذات ساتنه، له خطرونو او تهدید څخه ګرېوالی، احترام او دوستي له نورو سره، د عزت النفس په ساتنه کې زیار ایستل او داسې نور دي.

څنګه چې د عمل د اصالت ښوونځی د علم الحیات (بیولوژي) پر بنسیاد

(1) Tropism.

ketabton.com - The Digital Library

استوار دی. نو د ژوندیو موجوداتو او انساني افرادو د توافق ترمنځ ورته والی په ښه توګه تشخیصیږي. د عمل د اصالت ښوونځی په دې باور دی چې د توافق کلي قوانین په خاصه محدوده کې د تعمیم او بیان وړ دی، یوازې په تو پیر د ټیټو ژوندیو موجوداتو او انسانانو ترمنځ وجود لري او هغه د انسانانو اګاهانه یا شعوري فعالیتونه دي.

د عمل د اصالت ښوونځي د ژوند د بقا اصل، د سلوک په تعین کې د غریزې[1] پر پرتله ډیر پر مختللی او مهم ګڼي.

د جوړښت د اصل پلویان، خصوصاً تیچنر، د غریزې کارنده رول د سلوک په تعین کې ضروري ګڼي. خو د عمل د اصالت پلویان، هغه رده وي، او په اړوند پوهنه او ښوونه او روزنه کې هغه یو ساکن[2] عامل شمیري او په مقابل کې یې، فعالیت او تحرک بنسټیز اصل او ځیرونکی عامل په سلوک، روزنه او زده کړه کې معرفي کوي. د دې ښوونځي پلویان په دې عقیده دي چې فعالیت له یو تعداد مرموزو او پیچلو داخلي عملیو څخه سرچینه اخلي او په زده کړه کې ډیره اغیزه لري.

انګل په «مقدمه د اروا پوهنې[3]» کې څرګندوي چې «د انسان یوه پړاو یا ځیني غریزې خپله ښیرو د بدن له ضرورتونو څخه اخلي او بله پړاو یې په عمدي یا اختصاصي توګه د ټولنیز قدرت او نفوذ تر سلطې لاندې وي، په دې ځای کې د انګل هدف د غریزو څخه دا دی چې د چاپیریال د محرک له اغیزو څخه را منځته کیږي. په دې ډول که په انسان کې یو عامل د غریزې په

(1) Instinct . (2) Static
(3) James . R . Angell . Psychology .

ketabton.com - The Digital Library

عنوان هم مشخص کړ . نه شو کولای هغه د چاپېریال له اغېزو څخه خالص وساتي . پارسا (۱۸۲).

د جان ډیوي د څېړنې طریقه :

جان ډیوي د عمل د اصالت بنسټ ایښي او په نامتو لاربښود او استاد دی.

جان ډیوي د دې بنسټ د فکر د پرمختیا په اړه یو ډول عقیده درلودله. د شعور د تشکل او جوړښت په ځای د شعور اهداف او د کار طریقې تر مطالعې لاندې نیسي. دی عقیده لري چې د انسان شعور یا وجدان نه یوازې داچې د نفساني یا ارادي حالاتو څخه تشکیل شوی دی بلکې ټول هغه اعمال چې د عکس العملونو تر عنوان لاندې د خارجي محرکاتو په مقابل کې سرته رسیږي، هم په شعور کې شامل دي.

جان ډیوي په دې عقیده دی چې د انسان ښکاره شعور یو فرعي پدیده نه ده . بلکه پخپله د یوه خالص علت په توګه د ژوندي بیولوژیکي بقا لپاره یو علت دی. هر حس ممکنه ده د یوه حرکت د پیدا کېدو یا برعکس د یوه حرکت د ودرېدو (توقف) سبب شي، ځکه د شعور یا خود اګاهۍ عملیې د جسمي او حرکتي له پلوه چاپېریال سره پیوستون او اړیکې لري . بهرامي (۱۳۴۸، ۴۶).

اوس نو د اړوند بحث موضوع د جان ډیوي له نظره « د فرد انطباق له چاپېریال سره » دی . د دې بنسټ د پلویانو له نظره د فرد انطباق له چاپېریال سره دادی چې د ژوند په جریان کې، نفسي او بدني عوامل یو له بل سره سره تړلي دي او د انسان د ټولو عوامل د عادت په تشکل

ketabton.com - The Digital Library

څرګند او هېله اګاهۍ او خبرتیا څخه سرته رسېږي . د دوی په نظر ویره، غضب او نور عواطف د انسان د بقا له پاره لازمي دي. دا ډول عواطف انسان له خطرونو او نورو موقعیتونو سره اشنا کوي د خوشالۍ او یا د خواشینۍ احساس چې د عاطفي ژوند پایله ده د ژوندي موجود له هدفونو سره مخامخ اړیکې لري .

که د انطباق په بهیر کې زموږ نفساني فعالیتونه بېله کوم خنډ او ځنډ څخه پر مخ ولاړ شي ، د خوښۍ احساس کوو، خو که دا فعالیتونه کوم خنډ سره مخامخ شول او پرمختګ څخه یې وځنډول نو په دې صورت کې د خواشینۍ احساس په موږ کې پیدا کیږي .

د عمل د اصالت ښوونځي پلویان زیات باسي چې د دوی څېړنې عملي ګټې ولري او په خاصه توګه په ښوونه او روزنه کې ګټورې وي جان ډیوي سربېره پر دې چې د لوړ مقام فیلسوف دی، د دې تر څنګ د ښوونې او روزنې د علم بنسټ ایښودونکی هم دی. د ده په عقیده د ښوونې او روزنې نوې طریقه باید د ښوونځي او ټولنې او د کوچنیانو د شخصیت پر اساس ولاړه وي .

د یادونې وړ ده چې علم نفسه او علم د عمل لپاره د تمدن له پلوه مهمې دورې څخه تېر او سمه د بیرته لارې د پاملرنې وړ و او ده. لومړی د دې پر اساس فیلسوفان او د علم او ادب مشران په دوو برخو ویشلای شو . په کلي توګه د هرې علمي رشتې د رشد په لومړیو مرحله کې موږ علم د نېره لارې په نظر کې ونیو . خو وروسته موږ چې

نوموړی علم پراخه کیږي، د دې علم عملي اړخ د افرادو پاملرنه ځکه نه جلبوي. په بل عبارت د هرې علمي رشتې مخکښان لومړی معرفي حقیقت پسې ګرځیدل او ډیرو لږو یې د خپل کار عملي اړخ ته پاملرنه کوله او ډیرو له دوی څخه به په خپله رشته کې د څیړنې او تتبع مشتاق وو.

د اروا پوهنې رشته هم د دې تکاملي سیر څخه بې برخې نه وه. لومړني اروا پوهان یوازې د ذهن د محتویاتو په پیژندلو پسې ولاړل. چې د تیچنر ښوونځی د دې ډول فکر ښه نمونه ده. تیچنر د عملي اروا پوهنې څخه بیزاره و او دومره په علم فی نفسه کې ډوب و چې د خپل کار پایلو ته یې هم پاملرنه ونه کړه.

د شلمې پیړۍ په پیل کې کلاسیک ښوونځی خپل رونق له لاسه ورکړی و، ټولنیز بدلونونو او د اروا پوهنې په هره رشته کې علمي پرمختګونو د نوي ښوونځي زمینه برابره کړه. د هرې دورې او عصر د افکارو تنظیم داسې یو چاپیریال غواړي چې د هر ډول تعصب څخه خالي او د نویو او دودیزو آدابو او کړنو په قید کې نه وي. دا ډول چاپیریال په هغه وخت کې د شیکاګو ښار پوهنتون برابر او آماده کړ. پوهان او فیلسوفان یې لکه جان ډیوي، ویلیام جیمز، جیمز انګل او داسې نور وبلل چې د پوهنتون علمي مرکز ته رونق ورکړي.

نو ځکه د شیکاګو پوهنتون چې په وخت کې د امریکا د خلکو او ټولنې د اړتیاوو ملاتړ و، د نویو څیړنو او مطالعو مرکز وګرځید

ketabton.com - The Digital Library

او د عمل د اصالت (۱) نوی ښوونځی یې په اروا پوهنه کې رامنځته کړ. د دې ښوونځي په رامنځته کیدو سره امریکا لومړی مبارز د کلاسیک ښوونځي په مقابل کې د اروا پوهنې په میدان کې وړاندې کړ.

د دې مذهب پلویان په لومړي سر کې د نفس فعل او انفعالاتو ته پاملرنه کوي او د ذهن محتویاتو ته دومره ارزښت نه ورکوي. سربیره پر دې، دې ښوونځي غوښتل چې د ذهن د فعل او انفعالاتو انتفاعي جنبه او اړخونه ترڅېړنې لاندې ونیسي.

د جان ډیوي د فلسفې هدف لکه د نولسمې پیړۍ د پای او د شلمې پیړۍ د پیل پوهانو غوندې، د داروین له عقایدو اغیزمن او لا تدریجي تحول یې د خپلې فلسفې بنسټ منلی و. د جان ډیوي د فلسفې اصول د «انسان د سلوک او طبیعت سیر» کې په بشپړ ډول څېړل شوي چې عصاره یې دا ده: «انسان د عادت او سایقو مخلوق دی نه د عقل.»

جان ډیوي د انسان تمایلین اړخ ډیر مهم شمیري. په دې برخه کې د مفصل بحث څخه وروسته او همداسې د دې مطلب توضیح چې ذهنونه یې له بل سره په مقابله کې وده کوي. انسانان د افرادو ترمنځ اړیکو ته متوجه کوي. مداوم تغییر او تحول د فرد او وګړي د کمال سرچینه شمیري. د همدې اصولو او نظریو پر بنا، ډیوي خپل عقاید د کوچنیو په هکله څرګندوي او ادعا کوي چې کوچني یو تمایلین موجود دی چې د ژوند په هره ګړۍ کې د تمایلي لپاره ژوند کوي او زیار باسي چې د هغې سره

(Functionalism)

ketabton.com - The Digital Library

توافق وکړي. بیا د ذهن جریان او د بدن دستګاه ته پام راګرځوي او ادعا کوي چې ذا دوه ګوښتنې د انسان وسیله ده چې د مغې په واسطه او مرسته نړیوال باسي چې د چاپیریال سره موافق او ځانته انطباق ورکړي. د دې عقایدو اساسي بیولوژۍ او په خاصه توګه د داروین عقاید او تولنیزه تشکیلونه او لومړی بنسټ یا نې بیولوژی (علم حیات) ته په فردي سلوک کې ډیر اهمیت ورکوي.

د انسان د ذهن توجیه او تحلیل اتفاقي او علمي اړخ یې د جان ډیوي او د مغه د پلویانو، خاص نظر او عقیده وه. د دې لپاره چې اروا پوهنه په دې برخه کې موفقه وي، په کار ده چې د نفساني چارو له حریم څخه بهر شي او اړیکې یې د ټولنیزو مسایلو سره تر مطالعې لاندې ونیسو. د ژوندي موجود ذاتي د بدن دستګاه اندازه کړو د انسان پیچلي چاپېریال د طبیعت او ټولنې په پیچلې صحنه کې مطالعه او وڅیړو.

په مشخصه توګه د دې ښوونځي تر منځ د بحراني کلاسیک ښوونځي سره چې د وړاندې په اوضاع مسلط و په لنډ ډول داسې خلاصه کیږي:
لومړی تر منځ یې دا دی چې د عمل د اصالت ښوونځي پلویان لکه خرد ګرایانو (د عقل پلویان)، د اروا پېژندنې کارنده رول د ذهن یا شعور د عناصرو په لټون کې محدود نه بولي، بلکه په دې عقیده وو چې نفساني حال و پلټنې او عصبي فعالیتونه د رواني هڅو اصلي او ټاکونکي عوامل پیژني او وایي چې د شعور یا ذهن یوه مهمه دنده په دې کې ده چې ژوندي موجود سره چاپیریال په توافق کې مرسته وکړي،

ketabton.com - The Digital Library

په داسې حال کې چې:

د جرمنټ د ښوونځي پلويان لکه الماني وونت او انګليسي تيچنر د ذهن د محتويا تو جوړونکو عناصرو ته داسې پاملرنه کوله، چې کاملاً يې د نفساني چارو په هکله، ستاتيک[1] بحثونو ته کش کړل، او دا بحثونو دومره ورته په زړه پورې وو چې د ذهن يا شعور د ډيناميکه[2] برخه يې هېره کړله او له څېړنې څخه يې وغورځوله.

د عمل د اصالت پلويان په دې عقيده وو چې نفسي جريان بايد د ذهن د ترکيبوونکو عناصرو په منظور ونه څېړل شي. بلکې څېړونکي په دې پوه شي چې د انسان د ذهن او نفساني جريان عملي پايله څه ده؟

د شيکاګو په پوهنتون کې د اصالت عمل د ښوونځي پلويان د نفساني چارو د جريان د عملي پايلو په هکله زيات باور لري چې اروايي چارې په طبيعي او رښتني قالب کې وپلټي، خو د کلاسيک ښوونځي پلويان چې د محض او في النفسه علم پلويان دي، نفساني چارې له واقعي علم څخه جلاکوي، او د هغه پر ځاي د څېړنې او مطالعې موضوع ګرځوي.

دا دوه فکري ډلې علم پرازې د علم په خاطر او علم د عمل لپاره د دوو ښوونځيو سنګارو او بارز توپيرونه دي.

د عمل د اصالت ښوونځي پلويان هر وخت دا پوښتنه مطرح کوي چې د نفساني يا رواني چارو جريان په طبيعت يا نړۍ کې څه په کار راځي او څه

---

(1) Statics (2) Dynamics.

ketabton.com - The Digital Library

ګټه ورڅخه اخستلی شو؟ خو تیچنر له دې پوښتنې څخه بېزاره و او دغه علم یې حریم کې دا پوښتنه پرځای نه شمېرله .

خو جان ډیوي چې تربیتي نظر درلود، ذهن یې همیشه د روستي پوښتنې لور ته ځیر و . او تربیتي چارې یې د ارواپوهنې پر اصولو کې پلټل او په پای کې علمي ارواپوهنې ته متمایل شو . دا مطلبونه د دې دوو ښوونځیو ترمنځ بې غټ توپیر وشمېرل شو .

د عمل اصالت ښوونځي پلویان عقیده لري چې په ټولو طبیعي چارو کې د استمرار حالت وجود لري یانې د استمرار حالت د محرک او عبرګون، عکس العمل، ترمنځ د مقدم او موخر ترمنځ، د تړوند موجود او چاپېریال ترمنځ او داسې نور .

جان ډیوي د بدن او ذهن د اړیکې ترمنځ خاص نظرلیکي او مسأله په تازه رنګ تر بحث لاندې نیسي . د ډیوي په طرحه کلاسیک نظریه د ثنویت، د بدن او نفس په هکله له منځه ځي .

ذهني او جسمي تجربې دواړه مني، خو د دغه د منظمو او ځانګړو حوادثو په څېر یو له بل څخه نه بېلېږي .

د جان ډیوي په خیال د احساس او حرکت یا افکارو او اشیاوو ترمنځ واټن وجود نه لري . نو هغسې چې په واقعي نړۍ کې د محرک او عکس العمل ترمنځ واټن نشته، په همدې ډول د ذهن او بدن ترمنځ واټن ته قایل نه و .

ketabton.com - The Digital Library

ادراک :

جان لاک د انګلیس معروف پوه او د تجربتي نظریې مخکښ دلوړې ځل لپاره اعلام کړه چې د انسان ذهن یا نفس لکه سپینه لوحه ده چې د شخص انکار او معلومات په هغه کې نقش او تصویریږي.

لاک په دې هم معتقد دی چې د داسې معرفت اوزده کړې اکتسابي لارې د تجربې له لارې حاصلیږي او بس. داسې قبلوي د دوی په دیره اثار کې لیدل کیږي. د دوی په عقیده زده کوونکی خپله دادراک وسیله ده او تجربې چې هره ورځ په لاس راوړي له یوې خوا ځنه زده کوونکی د نړۍ په واقعاتو او د هغو پر څرنګوالي خبروي د هغو زده کړه او پرمه زیاتوي او له بلې خوا هغه ته د تفکر عادت د نویو زده کړو لپاره ورکوي. په همدې خاطرجان دوی «انسان ته مخلوق د عادت وایي نه دعقل».

جان دوی د خپلې اروا پوهنې له اصولو څخه د وسیلې په توګه په تدریس کې استفاده وکړه او په دې باور شو چې د زده کوونکو ذهني جریان په هیڅ صورت د موجوده شرایطو او د هغو پایلو څخه نه شو جلاکولای. دا فعالیتونه هدفونه ته ځي وي او پایلې ترې لاسته راځي.

ketabton.com - The Digital Library

د ویلیام جیمز اروا پوهنه :

ویلیام جیمز[1] یو جامع او پوخ ځیرک ژوند کې هر وخت په زده کړه ، څېړنه او تتبع بوخت و . دی په ۱۸۴۲ کال کې وزیږېداو په ۱۹۱۰ کال کې مړ شو . نوموړی د اروا پوهنې لومړی تجربه ځای » د هارورد په پوهنتون کې تاسیس کې . ویلیام جیمز سربیره په طبابت په فلسفه او حکمت کې هم پوره معلومات او پوهه درلوده . د ده د فلسفې شرحه د ده د خپو خصوصیتونو لري . له یوې خوا د ده مطالعاتو په طبیعي علومو خصوصاً طبابت کې دی ، د مادي فلسفې مذهب ته متمایل کې او له بلې خوا د دینې علومو د ده د مادي فلسفې اړخ نحل یدا وه . همدغو مطالعاتو د ده د فلسفې خاصې طریقې ته وکشاوه او پراگماتیسم[2] سبووني یې رامنځته کې

د ویلیام جیمز د پراگماتیسم فلسفه داسې یو فکر دی چې غواړي حقیقت د فکر د تطابق له کبله واقعیت سره ، اندازه او سنجش کړي او د هغه عملي پایلې څرګندې کړي . د دغې فلسفې فرضیه په حقیقت کې دلاندې عناصر و ترکیب :

(۱) د کانت عقلي فلسفه (۲) د داروین د نسب د بقا فرضیه و

(۳) انتفاعي یا د سود فلسفه چې ټولې نیکې د ګټې په ترازو سنجوي .

(۴) تجربي او استقرائي طریقه : پازارګاد (:)

ویلیام جیمز د تجربي اروا پوهنې او « وونت » برخلاف احساس او تصور د نفساني چارو د جوړونکو واحدونو په عنوان نه مني .

---

(1) William James (2) Pragmatism.

ketabton.com - The Digital Library

پر خلاف د دغه نظر خبرې کوي . دی وايي چې « صرف تجربه » دنفساني
نړۍ او شعور اصلي ماده ده . صرف تجربه داسې تعریفوي : « دا ګانیزم
بې واسطه جریان له چاپېریال سره د تفکر مواد جوړوي » .

د ویلیام جیمز په عقیده ارواپوهه باید په لومړي سر کې عصب
وپېژني او د اعصابو د سلسلې د فعل او انفعال په هکله معلومات ولري .
د عادت په مفهوم پوه وي . عادت داسې توجیه کوي : « د تجربې اثر د
اعصابو په سلسله د عادت بنسټ جوړوي او هره تجربه دانسان
سلوک ته بدلون ورکوي او د وروستي سلوک لاره اسانه کـــوي
او هغه پر اېزي » .

ویلیام جیمز د ارواپوهنې موضوع داسې بیانوي : « ارواپوهنه د
نفسي ژوند علم دی . چې څینې پدیدې او شرایط څېړي » .
د ویلیام جیمز په عقیده پدیده ، د ارواپوهنې موضوع ، طبیعي علوم
پورې تړي او مطلب یې دا دی چې نفساني چارې مستقیماً په بدن –
مخصوصاً د مغز دستګاه پورې اړه لري . د هغه له نظره د بدن
دستګاه ، د ذهني ژوند شرایط برابروي او د ارواپوهنې د علم
مهمه برخه تشکیلوي . او س نو ویلیام جیمز ارواپوهنه د علم الحیات
« بیولوژي » له ډلې څخه بولي او شعور د ذهني مرکزي هسته شمیري
خو د شعور په داسې جریان چې د بېلابېلو څخه جلا وي ، قانع نه
دی او هغه نه مني . ویلیام جیمز د شعور یا خوداګاهي د جریان
په هکله وايي : د شعور لومړی خصوصیت دا دی چې دا فردي جنبه

لري یا نې هر فکر د فردي شعور جز دی .

دوهم خصوصیت یې دا دی چې تل په تغییر او بدلون کې دی . له دې بیان څخه مطلب دا دی چې د نفس یا شعور په جریان کې تشابه ممکن نه دی . هغه وایي : هغه څه چې دوه کرته له نظره تیریږي په بېرته ځینې پرېکړې لري ، هغه دلیل چې جیمز یې په دې برخه کې اقامه کړی دا دی : چې هر نفسي جریان ، د بدن د دستګاه په خاصه توګه د اعصابو د سلسلې تابع وي . څنګه چې د اعصابو د فعالیت شرایط هر کرت یو له بل سره تغییر لري او برابر نه وي . نو ورته (متشابه) بدني جریان هم نه ممکنه کیږي . نو په پایله کې نفساني ورته جریان هم غیر ممکن وي .

دریم خاصیت د شعور یا خود اګاهۍ چې ویلیام جېمز د هغه یادونه کړې هغه دا دی ، چې د شعور جریان او د افکارو سلسله استمرار لري او دغه استمرار موږ حس کړو . مطلب له استمرار څخه دا دی چې د خود آګاهۍ یا شعور جریان د ویشلو وړ نه دی . د افکارو سلسله یواځې هغه وخت قطع او خود اګاهي متوقف کیږي چې زماني واټن اتفاقاً واقع شي . د خود اګاهۍ د استمرار مطلب دا دی چې که د زماني فاصلې له کبله د خود اګاهۍ جریان متوقف شي ، د هر بیا راتګ څخه وروسته فرد احساسوي چې کولای شي خپل احساسات د خود اګاهۍ پخواني جریان سره وصل کړي او دواړه برخې سره وتړي .

د ویلیام جیمز په عقیده د خود اګاهۍ څلورمه خصیصه دا ده چې شعور یا خود اګاهي د درک وړ موضوعاتو ته پام نه کوي او هغه

ترڅېړنې او مطالعې لاندې ونيسي . (راسته ، ۱۳۴۸ : ۷۴ - ۷۱)

ويليام جېمز په دې باور دی چې د ارواپوهنې موضوع تر دې هم پراخه ده د وحشيانو ، اطفالو ، حيواناتو او ليونو ارواپوهنه هم پکې داخل دی .

ويليام جېمز يو نکته سنج پوه او علمي ذهن يې درلود او د علمي طريقې پلوی وه . لومړی طريقه چې هغه ياد وي « داخلي او باطني » طريقه ده ، خو د وونټ او تيچنر د عقيدې برخلاف چې هغوی به دغه طريقه د خطا څخه خالي بلله ، خو ويليام په دې عقيده دی چې دا طريقه د خطا امکان هم لري او ممکن ده چې خطا هم نه شي ، نوموړی دا يو ډول مشاهده شمېري . که څه هم ويليام جېمز ته د تجربتي ارواپوهه پلوی نه شو ويلای خو په تجربتي طريقه عقيده درلوده . د دې سيستم ارواپوهانو او پلويانو په خپلو څېړنو کې د تجربتي طريقو څخه ګټه پورته کوله د دې صحت او اعتبار به يې په احصايې سنجاوه او وسطي حد به يې لاس ته راووړ .

ويليام جېمز « مقايسوي طريقې » ته په ارواپوهنه کې رواج ورکړ او هغه يې په « باطني او تجربتي طريقو » کې وکاروله ، د ژوي ، ماشومانو او ليونو د ذهني چارو مقايسه کار اسانه کوي . د دې طريقې صحت او اعتبار احتمالي وي او د پايلو تفسير يې اسانه کار نه وي . د دې طريقې څخه بايد په ډېرې څېرکه استفاده وشي . بله موضوع چې د ويليام په ارواپوهنه کې ډېر ارزښت لري د بدن او روح ترمنځ رابطه يا د بدن او ذهن ثنويت دی . د دې عقيدې لري چې د ارواپوهنې کار له روح سره چې له بدن او واقعي نړۍ څخه جلا او پورته او مابعدالطبيعه عالم پورې اړه لري ، نه دی . (پېژندنه اثر ، ۸۰ - ۷۷)

ketabton.com - The Digital Library

پنځم څپرکی

دسلوک د اصالت ښوونځی

د واټسن سلوکي[1] نظریه :

جان بي واټسن[2] (۱۸۷۸ - ۱۹۵۸) په ۱۹۰۳ کال کې د Ph.D شهادتنامه د شیکاګو له پوهنتون څخه ترلاسه کړه . واټسن یوه اس یکایي استاد او پوه دی . د ده دسلوکي نظریې منځکښ او لومړی سړی دی چې د جوړښت له نظریې او د باطني او نفسي طریقې سره خپل مخالفت څرګند کړ . په همدې ډول دعمل د اصالت له ښوونځي سره یې هم د ډول چې ویلیام جېمز او د شیکاګو نور روانپوهان معرفي کړي و مخالف و .

واټسن د تاراندیک څخه ډیر کلک په دې عقیده و چې د ارواپوهنې علم باید د فزیک او کیمیا د علومو پر اصول بنا او استوار وي .

د واټسن د نظریې پر اساس نه یوازې ذهن او ذهني او انتزاعي مفاهیم په عملي څېړنو کې ځای نه شي پیدا کولای بلکې د ارواپوهنې اصلي دندو سره هیڅ ډول اړیکې هم نه لري . ده په کلکه سره د انتزاعي او ذهني[3] مفاهیمو سره مخالفت څرګند اوه او په دې عقیده و چې په ارواپوهنه

---

(1) Behaviorism . (2) J.B. watson.

(3) Mentalistic concepts.

کې باید لکه تجربي علوم غونډې ، سلوک ملاک د عمل وي او له عیني طریقو څخه په څېړنه او مطالعه کې استفاده وشي او هر امر چې محسوس او مشهود نه وي باید د اروا پوهنې له متن څخه وایستل شي. یا نو څنګه سلوک چې عیني اړخ نه لري د اروا پوهنې اصلي موضوع وګرځي. د دغه مطلب له سلوک څخه هر ډول عمل او غبرګون یا فعل و انفعال دی چې له ژوندي موجود څخه سرته رسي. واوس باید د سلوکي اروا پوهنې مکتب وپېژندل شي.

د سلوکي ښوونځي له نظره انسان یا بل هر ژوندی موجود د خودکاره سازمان یا تشکیل په منزلت دی چې د اخستونکو او ورکوونکو شبکو یانې حسي[1] او حرکتي[2] اعصابو او همداسې د فرمان ورکوونکو او هدایت کوونکو دستګاوو یانې مغز[3] او نخاع[4] څخه جوړ او تشکیل شوی دی. دا خودکاره سازمان په سوزېدونکو (معده) او کنټرولونکو (غدې) دستګاوو مجهز دی نو که ژوندی موجود داسې توصیف شي، نو دا مېله نه پاتې کېږي چې باید ذهني مفاهیمو سره دې سروکار ولري. په واقعیت کې ذهن د انسان نه شي کیدای چې د نفساني ځانګړو خاصیتونو څخه جلا او په ماشین تعریف شي. ایا ماشین د نازکو او لطیفو احساساتو څخه برخه اخستی نشي او د تعلیل په میدان کې الوتلی شي!

---

(1) Afferent Nervous . (2) Efferent Nervous .

(3) Brain (4) Spinal cord.

ketabton.com - The Digital Library

لکه چې وویل شو، سلوکیان « داخلي او نفساني طریقه » او همداسې شخص مخ، حال او احساس بې اساسه او ناسم ګڼي. د بېلګې په توګه دوه آشنایان یو بل سره روغ بړ وکړي نو داسې یو له بل څخه پوښتي:

السلام علیکم، څنګه یاست؟

ښکلی، ښه یم، السلام علیکم.

داسې روغبړ د سلوکیانو او واټسن له نظره بې معنی او د ارزښت مخې له ارزښتونو خالي دی. دا ځکه چې دا یې ورته داخلي او نفساني موضوع ده نو د نامشهوده نفساني او باطني حالتونو پوښتنه صحیح کار نه دی د دوی په عقیده روغبړ باید داسې سرته ورسیږي:

السلام علیکم، تاسې خو خوږ او ښه ښکارئ، زه څنګه یم؟

السلام علیکم، تاسو هم نن ښه او ښه ښکارئ.

د واټسن په عقیده خبرې کول یو ډول فکر کول دي چې په حسي او حرکتي سلوک استوار دی او داخلي او باطني حرکات د تفکر اساس دي. ډېر خلک په لوړ غږ فکر کوي، ځینې خلک چې د خبرو په څنګ یا ضمن کې حرکتونه ښکاره کوي. د هغوی د تفکر عمده نښې دي هغوی معتقد دي چې انسان په ټول بدن کې فکر کوي. په کوچنیانو کې، فکر کول لومړی په لوړ آواز سرته رسیږي. وروسته چې غټیږي په ځوا او پټ پټ کولو او په پای کې چې لویږي نو په نامرئي او بې ږغه صورت سرته رسیږي. په دې مرحله کې تفکر په پټ آواز او بې ږغه ښکاري. (شعاري نژاد، ۱۳۷۰: ۲۱۱).

ketabton.com - The Digital Library

واټسن د وراثت سخت مخالف دی، هغه په خپلو اثارو کې د محیط کارنده رول ته د بې ارزښت ورکوي او د ګړو عقلي شخصیت، اخلاقي تمایلینو او عاطفي تکوین ته اشاره کوي. واټسن غواړي وراثت ته چې یو درونې او غیرعیني امر دی د محیط پر پرتله چې مشهود اړخ لري بې ارزښته او بې اهمیته بڼه ورکړي. خو نن کافي علمي مدارک او تجربې په لاس راغلي چې واټسن نه شي کولای خپله ادعا ثابته کړي.

واټسن د ورونت او نورو تجربتي پوهانو زیات دارواپوهنې په هکله د «واقعي علم» تر عنوان لاندې یوازې په دې خلاصه کاوه چې دوی صرف د شعور کلمه د «روح» پر ځای چې یو فلسفي کلمه د قرون وسطی وه وېښ نه دله او نور څه اهمیت نه لري.

واټسن وایي: «چې د سلوک د اصالت پوهنځی، پلویانو په نظر ـ ارواپوهنه د طبیعي علومو یوه برخه ده چې کاملاً تجربي او عیني وي او نظري هدف یې اټکل او د سلوک کنټرول دی.» هغه وایي چې او س د دې وخت را رسیدلی چې ارواپوهنه د شعور موضوع یو ځل ونه پرېږدي. او هغه پر دې موضوع و نه غولوي. ولې چې د ارواپوهنې د مطالعاتو هدف د نفساني پدیدې حالاتو څېړنه ده.

د واټسن د پلویانو په عقیده د جوړښت د اصالت او د عمل د اصالت ښوونځي تر منځ تر یو چندان روښانه نه بریښي ځکه چې د دواړو ښوونځیو د پلویانو سره کار د احساس، ادراک، عاطفې، هیجان او داسې

نورو مجردو مفاهیمو سره دی څه د سلوک د اصالت پلویانو نور
تهګرايي سې ونه کړې او داسې مفاهیم لکه شعور ، نفساني حالات
فکر ، د ذهن محتوا ، اراده ، تخیل او تصوراتو پسې نه ولاړل او دهغوی
په ځای یې له داسې مفاهیمو لکه انګیزه(۱) ، ځواب ، د عادت تشکیل او د
عادت تلفیق څخه کار واخیست .

انګیزه محض داخلي عواملو ته وايي چې د پاروني (برانګیختګی) او
اضطراب سره تړلی او د فرد سلوک ټاکلي هدف ته رهبري کوي . دا
تحرک او اضطراب د هدف ته رسیدو او د خاطراتو رضایت دوام کوي
لکه : لوږه ، تنده ، مینه او داسې نور .

واټسن په ۱۹۱۹ کې د ماشوم پوهانو او مشاهده کوونکو ترګرار
شاتو وروسته ومنله چې یې انسان کولای شي خپل شخصي سلوک
تر کتنې لاندې ونیسي او هم ګزارش ورکړي . د بیلګې په توګه زه
په لیکنه بوخت یم ، حرارت مې لوړ دی او ترودیم او نور .

واټسن د خپل ژوند په شرحه لیک کې (۱۹۳۶) داسې داخلي کتنې
چې شخصاً سرته رسولې وي لیکلې دي : ما استفاده وکړه ... ما نه
غوښتل چې ترک یې کړم . ما د وجدان له مخې داسې فکر کاوه ، زه تر
اوسه هم په دې عقیده یم ...

دا طبیعي ده چې د انسان په داخل کې د یرې پیښې واقع کیږي
چې له بهرڅخه په عیني ډول د مشاهدې وړ نه دی ، خو اوس هم داسې

(۱) Motive.

حرکات لکه د امعا او احشا حرکت، د بېلا بېلو غدو ترشح د بېلا بېلو عضلاتو خځېدنه او لنډ انقباضات، عصبي تحرکات چې په داخل د اعصابو کې جریان لري، کولای شو دا ټول د سلوک تر عنوان لاندې راولو خو دا حرکتونه باندې (1) او ښکاره سلوک نه جوړوي، خو د باطني یا داخلي او پټ (2) سلوک اجزاوې دي.

د "پټ" سلوک د مفهوم په قبلولو سره په واقعیت کې واټسن له خپلې لومړۍ ادعا څخه چې هره مساله په اروا پوهنه کې باید عملاً د کتنې وړ وي، تېر شو او له بلې فلسفې له غوښتنې سره مل شو. یانې په اروا پوهنه کې باید هره مساله په "بالقوه" ډول د مشاهدې او کتنې وړ وي. اوس نو ټولې پدیدې چې ارګانیزم په داخل کې پېښېږي په پټ سلوک پورې تړاو لري او په نظري لحاظ په فزیکي وسایلو کیدای شي چې د کتنې او روایت وړ وګرځي.

د واټسن په کار ونډه کې، هغه ځېړنې چې هغه د حیواني اروا پوهنې او کوچنیانو په مکتب سرته رسولې د پام وړ او بارزه بنسټ دي او داسې شو چې واټسن د کوچنیانو په تجربي اروا پوهنه کې یې بې نظیره او مخکښ پېژو. هماغسې چې وونټ ویلي وو چې د شعور یا خود آګاهۍ تجزیې پېچلې مسالې دي، باید هغه په ساده حسونو او ارزښتونو تجزیه کړو واټسن هم عقیده درلوده چې د سلوک پېچلې او غامضه مساله ده باید په ساده واحدونو انګېزې او ځواب یا غبرګون تجزیه شي چې دې دواړو

---

(1) Overt behavior (2) Implicit behavior.

ketabton.com - The Digital Library

ته رفلکس(۱) وايي . همداسي واټسن وايي ، غريزه او عادت هم له همدې مقدماتي رفلکسونو تشکيل او ترکيب شويدي ولې د غريزي نموني او طرحې او نظم او ترتيب ارثي ده ، خو په عادت کې فرد نوموړې مختلفي په خپل ژوند او تجربو کې کسب کړي وي .

د واټسن په عقيده د سلوک او رواني پېښو د مطالعې او څېړنې ښه مشخصه طريقه ليدل ، يعنې مشاهده ده چې له دغې طريقې ده . علمي مشاهدې د وسايلو په مرسته او بې له وسايلو له مرستې امکان لري . ازمېنه يو بله عيني طريقه ده چې کېدای شي د رواني پېښو د څېړنې وسيله وګرځي . ولې بايد ياد وساتل شي چې رواني ازمېښت د ذکاوت انفعالاتو او يا ذاتي استعدادونو د اندازه کولو لپاره نه کارول کېږي بلکې د سلوک د اندازه کولو وسيله ده . سلوکي او رواني پېښې ازمېښت ، د عکس العمل زمانه د محرک(۲) په مقابل کې په ګوته کوي . محرک هر ډول تغيير ته چې په طبيعي يا خارجي نيرو کې واقع او حسي آخذه فعاليت ته هڅوي ، ويل کېږي . لکه نور چې سترګه او يا آواز چې غوږ تحريکوي .

ازمېښت د حافظې د ازمايښت د پاره هم استعمالېږي په دې برخه کې د واټسن يو بل ملګری ابينګهوس او د هغه ملګرو د ازمېښت په اساس د تداعي تشکيل ، حفظ او ضعف طريقې مطالعه او څېړنې لاندې ونيوې . د حافظې په هکله تجربې او ازمايښتونو په دې عقيده باندې

(1) Reflex . (2) stimules .

ketabton.com - The Digital Library

چې حافظه په هیڅ ډول ذهني مسأله نه ده. یانې د سلوک د اصل د سنبرګي پلویان په دې عقیده دي چې حافظه یوازې تجدید د عکس العملونو ده او وروسته د تمرین له لارې څخه.

سلوکي اروا پوهنه انفعالات او تمایلات، د بدن عکس العمل بولي. د بیلګې په ډول که څوک ووایي «خفه یم،» نو دې جملې سره یې د بدن وضع بدلیږي او غوښې عملونه مینځ ته راځي. نو کاره ده چې دا د شرایطو او بدن عکس العمل دی. د واټسن له نظره دا ډول احساسات هم په هیڅ صورت ذهني جنبه نه لري.

له پورتنۍ طریقې سربیره د څیړنې یوه بله مهمه طریقه د سلوکي اروا پوهانو لپاره د شرطي انعکاس(۱) طریقه ده چې د پاولوف او د هغه د پلویانو له خوا رامنځته او په اختیار کې ورکړل شوې ده.

د واټسن له نظره یوازې د زده کړې زیبنه په شرطي انعکاس کې نه ده نغښتې بلکه هیجانونه او عواطف هم یې ډول زده کړو نکي عکس العملونه دي.

د واټسن په عقیده عاطفي عکس العملونه درې ډوله دي چې هغه عبارت دي له: ویرې، غضب او مینه.

همداسې واټسن عقیده لري چې شخصیت هم د تعریف وړ دی او هغه د فرد د څرګندونو او تمایلاتو مجموعه ده چې د عکس العمل په شکل څرګندیږي. خلاصه دا چې د سلوکي سنبونې د کار اساس څرګندونې لمله

---

(1) Conditioned Reflex.

ketabton.com - The Digital Library

دي چې په هغو دين تاکید کوي .

۱- دانسان بدن باید په دقیق صورت وپیژندل شي ، عضلاتو، غدو غوښي ، وینې او هم وکړته په هغه اندازه اهمیت ورکول شي لکه چې اعصابو ته ورکول کیږي .

۲- وراثت ځانګړي ارزښت لري . ددې سنونګۍ پلویان په دې عقیده دي چې ټولې غریزې او هیجانونه دوراثت له مقولو څخه دي . دوی ډیارزې ویرې ، غضب او مینه ذاتي او باقي مانده کسبي شمیري .

۳- په دې سنونګۍ کې انسانۍ چارو او همدا ډول زړنیو او عملي دودونو ته خاصه پلمه نه کیږي .

۴- په دې سنونګۍ کې د کوچنیوالي دورې ته ځانګړي ارزښت ورکول کیږي او باور لري چې دا دوره د شخصیت په جوړښت کې کارنده رول لري او د زده کړو لکه د عملونو بنسټ جوړوي .

۵- ددې سنونګۍ پلویان بدن ، یوه میکانیکي مجموعه ګڼي او دا جزاو اړیکې یې په اساني سره پیدا کیږي .

د دقیقي څیړنې ورو سته کولای شو له دې سنونګۍ څخه لاندې په زړه پورې او نوي موضوعات استخراج کړو :

۱- دارواپوهنې موخه باید دانسان او حیوان د سلوک مطالعه وي .

۲- دارواپوهنې تعریف باید د « شعور » نه بلکې د « سلوک » علم وي .

۳- له پخوانیو مفاهیمو لکه احساس ، ادراک او هیجان څخه ډډه وشي . او پرځای یې داسې سلوک لکه محرک یا انګیزه ، ځواب ، زده کړه او عادتونه کار ول شي . دواټسن په اصطلاح انګیزه او ځواب ته رفلکس وایي .

ketabton.com - The Digital Library

۴- د ارواپوهنې اصل باید په عیني اطلاعاتو استوار وي او د باطني او داخلي طریقو څخه ډډه وشي.

۵- د روح، د مفهوم په له منځه تللو سره، هغه ضد و نقیضه فرضیې چې د جسم او بدن په اړه موجوده وې له منځه ځي.

سلوکي ارواپوهان باید مغز ته د یوه طلسم او یا سحرامیزه مادې په شکل و نه ګوري بلکې د اعصابو، حواسو، عضلاتو او غدو د سیستمونو تمېلونه وګرځي. داځکه چې د سلوکیانو د پاره یوازې هغه قضیې او مسئلې چې په عیني ډول د مشاهدې وړ وي، اعتبار لري.

د واټسن له نظره سلوک یو محیطي موضوع ده نه دماغي. یا په بل عبارت وو ایم سلوک د ارګانیزم یو کلي فعالیت، چې په هغه کې مغز داونده لري چې حسي اعصاب او حرکتي اعصاب او عضلات یو بل سره پیوند او ربط ورته پیدا کوي. په دې ترکیب حسي سیستم د عضلاتو سره هم اهنګه کیږي په دې حساب سلوک یو حسي - حرکتي امر دی.

هغه عملیه چې د مغز د ننه سرته رسیږي یې له دې چې هغه د سلوک څرګندونه په ډول نه توجیه کیږي.

د سلوک علم د سکینر له نظره:

ب، ف، سکینر[1] (۱۹۰۴ - ۱۹۹۰) د پنسلوانیا په ایالت کې وزیږید او په ۱۹۳۱ کال کې یې د دوکتورا په ارواپوهنه کې د هارورډ له پوهنتون

---

(1) Burrhus Fredric skinner.

څخه واخست.

سکينر په خپله علمي تجربه کې د ارګانيزم سلوک د وسيلې په توګه پېژني نو ځکه د نوې طريقې ارنظريې ته د سکينر وسيله يي سلوک هم وېل کېږي داډول سلوکي نظريه په واقعيت کې د تارنډايک د ارتباطي ارواپېژنې او واټسن د سلوکي نظريې، يوه نوې څانګه ده.

تارنډايک سلوک ارتداعي (بدني او رواني)، دواړه په زده کړه کې مهم بللي . اما څېړونکي يې دانسان په برخه کې، د يوه ماشين بڼه لري او د رواني خصوصيتونو څخه خالي دي .

واټسن هم دانسان په هکله د ماشيني طريقې څخه کار اخست او څېړنې يې په ژوندي موجوداتو بېرته تړلې وې .

سکينر هم لکه تارنډايک او واټسن ژوندي انسان ته د ماشين يا خنثى مجرد په توګه کتل او د هغه سلوک به يې قالبي او ماشيني تلقي کاوه. اروا پېژنه يې فقط د سلوک علم باله، علم يې په استقرايي طريقه مطالعه کاوه د اروا پېژنې د نده بيان يې داوه چې د ارګانيزم د سلوک اټکل او کنټرول وکړي ده خپلې څېړنې محسوس او مشهود سلوک ته محدودې کړې وې . د سکينر لپاره هغه معلومات معتبر دي چې د مشاهدې له طريقه حاصل شي. د هغو اروا پوهانو سره چې په قدرت، اراده، احساس، تصور، سايق او غريزه بحث کوي، مخالف دي .

د طبيعت او انسان اړيکې له علم سره

د سکينر د علمي نظريې بنسټ دا دی چې په طبيعت او له هغې جملې څخه

ketabton.com - The Digital Library

دانسان په سرشت او سلوک کې نظم او ترتیب وجود لري. دعلم دنده دا ده چې دا نظم او ترتیب په واقعي بڼه او صورت کشف کړي.

د سکینر په عقیده علم هغه قوانین څیړي او کشفوي چې پرطبیعت مسلط دي. له دې قوانینو څخه خبرتیا، نه یوازې زموږ علمي اتکال د پېښې بلکې دد؎ سبب گرځي چې هغه عوامل او متحول نه چې د دې پدیدو د پیدایښت موجبات برابروي، هم په خپل تسلط او اختیار کې را ولو. دا امر هم په اروا پوهنه او هم په فزیک کې او کیمیا کې صدق کوي. نو له دې کبله انسان د قوانینو او د هغو د علمي سازمان له طریقه په دې توانیږي چې په موثرتوگه د خپل چاپیریال او نړیوال سره چال چلند وکړي.

همدا سې سکینر عقیده درلوده چې دا تصور دې ونشي چې د بنیاد د سلوک توضیح، له علمي روش څخه پرته، خاصه فردي طریقه ایجابوي دا ارواپوهنې متحولین لکه د بل هر علم د متحولینو غوندې باید د طبیعي واقعیاتو په دول توصیف شي د سکینر په اروا پوهنه کې تابع متحول په هر موقعیت کې هغه سلوک دی چې له ژوندي موجود څخه څرگندیږي او مستقل متحول هغه محیطي شرایط دي چې هغه بالقوه د عکس العمل، سلوک حسابیږي. یانې په هر زماني او مکاني موقعیت کې د شخص څخه په دې سبب معین سلوک رامنځته کیږي. تر څو هغه پایلې چې د محیطي شرایط مطلب دی منځ ته راوړي.

د اروا پوهنې قوانین لکه د نورو علومو قوانین صریح او روښانه دي سکینر دا معروفه خبره: «چې آس د اوبو سرته راوستی شو خو په اوبو

چینلو یې نه شو مجبوروی، ردوي . دې عقیده لري چې د ارواپوهنې د قانون پر اساس او شدید مجبوریت له کبله کولی شو چې اس او بر چینلو ته مجبور کړو . په همدې قیاس سره کولی شو چې په انسان کې مطلوب سلوک منځته راوړو .

هماغسې چې په طبیعي علومو کې مشخص قوانین په لاس راغلي، سکینر- نیاباسي چې په ارواپوهنې کې هم داسې اصول رامنځته کړي چې د انسان د سلوک د اټکل او کنټرول درجه په ښکاره توګه څرګنده کړي. سلوک پېژندونکي احتمالي سلوک څېړي او هغه شرایط چې په هغه نظارت کوي کشف کړي، او د لانسو اطلاعاتو تر لوړو له طریقه د هغو ځوابونو د تکرار په هکله چې چنوا واقع شوي کولی شي د احتمالي ځوابونو په هکله په راتلونکي زمانه کې د نظر څرګندونه وکړي. د ځواب تکرار د احتمالي ځواب د پېښېدو دلیل دی.

د سکینر په عقیده د انسان له مهمو خصوصیتونو یو دا دی چې غواړي پوه شي د سلوک بنسټ یې څه دی او کوم عوامل په دغه سلوک اغېز دي. د دې عللونو پېژندنه او تحلیل او تجزیه موږ ته دا توان راکوي چې د سلوک نوعه اټکل کړو .

د سلوک په علمي تحلیل او تجزیه کې هغه اطلاعات چې د تجربې له طریقه لاسته راځي د پېښېدو احتمالي او د ځواب د تکرار اساس او پایه جوړوي خو د داسې پېښو په ځواب کې چې ډېر مهم او په ژوندکې یو وار پېښېږي او نه شو کولای د تکرار په حساب یې وڅېړو، لکه ازدواج، طلاق، کور اخستنه او داسې نور، په داسې حالت کې څه باید وکړو ؟

ketabton.com - The Digital Library

دسکینر ځواب دادی چې داسې سلوکونه باید د هغو جبري ټاکونکو اجزاوو د محیطي تجربې او طبیعي جبر پر اساس تحلیل او وڅیړو . پارسا (۱۳۷۰:۲۴)

دجبر او سلوک رابطه دسکینر له نظره :

دسکینر اروا پوهنه دطبیعي جبر⁽¹⁾ پر بنسټ استواره ده . دهغه په عقیده دانسان دسلوک علمي توصیف د قضیې یو اړخ او د فرد دآزادۍ فلسفه دقضیې بل اړخ دی ، دا دواړه ځانګړي بحثونه ایجابوي .

د بنیادم (بني ادم) سلوک له علمي نظره د علمي جبر تابع او منونکي دي . په علمي جبر کې هر سلوک علت لري او دا یوازې هغه ډول سلوک دی چې کیدای شي څرګند شي .

سکینر په تاکید سره وایي هغه جبر چې د ماشین په کار کې معتبر دي دانسان د سلوک په هکله هم صدق کوي . نن ورځ ماشینونه داسې جوړ شوي دي چې په یو ډول دانسان له سلوک سره ورته والی لري . لنډه دا چې انسان ماشین د ځان په شکل جوړ کړیدی . علمي جبر د دې واقعیت ښکارندوی دی . چې چاپیریال لا د هغه محدود په بدلون او جوړښت کې چې هغه خپل چاپیریال ته بدلون ورکوي کارنده رول لري .

د سکینر په عقیده د پوه (عالم) ، تکه بل هر وګړی غونډې محصول د ځانګړی تاریخ دی او علم د انسان په پرمختګ کې ډیر مهم او کارنده نقش یا رول په غاړه یا ضمه لري . خو په دې څرګند حقیقت اعتراف

---

(1) *Naturalistic determinism.*

ketabton.com - The Digital Library

کوي چې لا پېښه او پېښان هم په مطلقه مانا آزادي نه لري. پېښه د پدیدو خط سیر هغه چې طبیعت تعین کړېدی متکانکه کوي او نشي کولی په هغه مسیر کې مداخله وکړي. نو په دې خاطر پېښه د طبیعي جبر او جریان او دڅېړنو په چاپېریال کې د انسان د سلوک توضیح ده.

سکینر د هارورډ او انډیانا د پوهنتونونو د استادۍ وياړ درلوده د 1930 په لومړیو کلونو کې د دې نوي ښوونځي په رستاخیز کې د یادوړ ور مرستې کړېدي. په 1931 کې سکینر د سلوک د مطالعې لپاره یو پروګرام د ازمایښت کوونکي له نظره وړاندې کړ، ده وویل، هغه کار چې ازمایښت کوونکی کولای شي دادی چې له پیژندل شویو انګیزو څخه کار واخلي او د ارګانیزم ځوابونه د دې انګیزو په مقابل کې یاد داشت کړي. په دې طریقې قوانین چې سلوک د انګیزې-ځواب په اصطلاحاتو توصیف او شرحه کړي. سکینر وړاندیز کوي چې انګیزه-ځواب باید په لویه مانا د رفلکس تلقي شي.

د لرغونو او سنتي اصطلاحاتو سره سم رفلکس یوازې اکتسابي او غیر ارادي ځوابونو ته محدود و. خو سکینر وړاندیز وکړ چې دا محدودیتونه باید یې ځواته شي او انګیزه-ځواب باید د واحد یا یوه رفلکس په نامه ونومول شي په دې مانا سره هر سلوک د واحدونو او رفلکسونو څخه تشکیل شوی وګڼل.

رفلکس د اجسامو او سیستمونو هغه استعداد دی چې ځینې مادي بدلون سره د ځینو اجسامو او سیستمونو چې له هغه سره متقابل عمل کړي. مختصات په بل شکل څرګند او منځته راوړي. دا بل شکل معنوي او د

ketabton.com - The Digital Library

تصوراتو، احکامو او انتزاعي استنتاجونو په صورت افاده کیږي.

د سکینر په عقیده تجربي ارواپوهنه، د ارګانیزم له مشهود او څرګند سلوک سره پیوستون او تړاو لري او د سلوک داخلي او باطني میکانیزم او همداسې په هیڅ وجه د فزیولوژی د رفلکس قوس او یا د عصبي مرکزونو د سیناپس سره سر وکار نه لري.

د سکینر په عقیده د ازمایښتي انګیزې سربیره، ازمایښتونکی د تجربې ټول شرایط او موقعیتونه هم کنټرولوي. د ازمایښتونکي کار او دنده داده چې د ځواب (تابع متحول یا سلوکي متحول)، او انګیزې (مستقل یا تجربي متحول)، او هم د نورو متحولونو سره د اړیکو څرګندوالی پیداکړي. په بل عبارت د ازمایښتونکی ټول کار دادی چې د دې فورمول اړیکې یا رابطه روښانه او څرګنده کړي:

$$R = f(S, A)$$

په دې فورمول کې (A) هغه شرایط او موقعیتونه دي چې د ازمونکي له خوا کنټرولیږي او په یوه څېړنه کې د تجربي متحول حکم لري. لکه د شخص سابق، ارثي خصوصیتونه، عمر او پخوانۍ تجربې. د دې شرحې او بیان په اساس د ځواب بدلون د معلومې انګیزې (S) او نورو تجربي شرایطو (A) تر تاثیر لاندې وي او د سلوک قوانین جوړوي. دا قوانین د ریاضي په اصطلاح د تابع جنبه یا شکل لري او تر هغه ځایه چې معلومات او اطلاعات اجازه ورکوي د ریاضي کمي (کمیتي) جنبه یا اړخ لري.

تر دې ځایه د سکینر په نظریه کې کوم نوی شی نه و. مبنایې د رفلکس نوی تعبیر وي چې د سکینر په عقیده د انګیزه ـ ځواب تړل واحدونه په هغه کې داخل شي. نوی مطلب، هغه نوې او ساده معما امیزه جعبې پورې تړلې دی چې نن یې د سکینر د جعبې په نامه شهرت موندلی دی. دې نوې ازمایښت، هغه ظاهري خلا چې د پاولوف د شرطي رفلکس او د تارندایک د فرضیې ((د)) ازمایښ و اشتباه، تر منځ وجود درلود ډکه کړه او د داسې یوه پله، حکم لري چې هغه دواړه سره تړي او یا پیوندوي.

د دې جعبې په وسیله زده کړه اسانه او د یوه چټکه وي خو هیرول[1]، یو لټ او بطي رفلکس دی.

له هغه تاریخ څخه را په دېخوا ټول ازمایښتونه په دې جعبه سرته رسیدلي او د هیرولو رفلکسونو بېړې چې په مختلفو شرایطو کې سر ته رسیدلي تړلې دي.

دې دوو ازمایښتونو سکینر ته دا امکان ورکړ چې خپل[2] رفلکسونه په ځواب ورکوونکو[2] او عمل کوونکو[3] رفلکسونو وویشي.

په یوه ځواب ورکوونکي رفلکس کې، یوه معلومه انګیزه یو ټاکلی ځواب تحریکوي او په عمل کوونکي رفلکس کې معلومه انګیزه وجود نه لري، خو دا ارګانیزم له خوا ظاهراً په اتوماتیک او غیر ارادي ځواب ورکول کیږي. په دې ځای کې هم یوه داخلي انګیزه د بیلګې په توګه:

(1) *Extinction* (2) *Respondents* (3) *operants.*

هرډ، لوږه، تنده او داسې نور وجود لري خو د ارتګي له نظره معلومه
انګيزه، نه وي، دا ځکه چې هغه انګيزه نه ګڼل وي او هغه نه مشاهده کېږي
په ځای کې انګيزه د ارتګي له کنترول نه بهر وي. په همدې خاطر د تجزيې
متحول د حکم لاندې نه راځي. يانې د ارتګي کار يوازې د A له متحول
سره وي. تابع چې په دې شکل په لاس راځي له دې ساده شوي فورمول

$R = f(A)$ څخه پيروي کوي.

ښکاره ده چې ارتګي، انګيزې منځته راوړي، کله چې مېږک ځای
هغه ميله چې د غذا محفظې ته يې تېلی فشار وارد کړي. هغه انګيزې
چې د دغې ميلې له مشاهدې څخه راپيدا کېږي، حيوان ته ښکاره کوي چې
په کوم ځای کې فشار وارد کړي.

دا هدايت کوونکي انګيزې دي او محرکه نه دي. دا به عاقل نه وي
چې ووايو، هغه وخت چې مېږک وږی وي، ميله يا جعبه ځواب د فشار
ورکولو راوباسي. خو سکينر زيار باسي چې د ارګانيزم د داخلي وضعې
له تعبير څخه ډډه وکړي او يوازې هغو مسلو سره چې د مشاهدې او-
حساب وړ وي سروکار ولري. په همدې خاطر سکينر وايي چې د ځواب
يانې په ميلې فشار، يوازې د ارګانيزم له خوا ورکړل شوی، يا دا چې دا-
ځواب، د هغو انګيزو په واسطه چې د ميلې او نورو شيانو څخه راپيداته
شوی، رهنمايي او هدايت شوی دی.

عمل کوونکي رفلکس بل خاصيت هم لري چې د هغه په تعريف کې نغښتی
يې دی، خو د هغه په نامه کې نه دی، دا رفلکس د چاپېريال په مخ عمل کوي

نو له دې کبله د وسیلي(۱) خاصیت هم لري . د سکینر په جعبه کې د اعمل کوونکي رفلکس د غذا په برابرولو تمامیږي .

ځواب ورکوونکي رفلکس لکه د پاولوف په تجربه کې ، ارګانیزم د هغه څه لپاره چې ممکن وروسته واقع شي ، لکه د لاړو ترشح لپاره اماده کوي او محیطي تاثیرات نه تولیدوي . څو چې د ځواب منځ ته یې په برخه د محیط یا چاپیریال حساب نه کېږي .

سلوک او رفتار غالباً د عمل کوونکو رفلکسونو څخه جوړېږي او مطالعه د عمل کوونکو رفلکسونو شرطي کیدو او صیریدو په هکله احتمالاً بهترینه لاره او طریقه د سلوک د فهم او درک لپاره وي .

د سلوک او فعالیت په هکله مطالعه د هغه اکتساب ، هدایت او صیریدل د تجربې او ازمایښت په اساس د سلوک ښوونې اساسي موضوع ده .

سکینر دا تابیا او قصد نه درلود چې خپله ارواپوهنه یوازې موږک او جعبې ته محدوده کړي ، که څه هم هغه داروش د کار د څیړنې لپاره اصلي او ممتازه لار ګڼله .

د هغه په عقیده کولی شو چې د انسان لفظي او شفاهي سلوک هم ، د شرطي کیدو او تقویت د قوانینو لاندې راولو .

---

(۱) Instramental.

Ketabton.com - The Digital Library

شپږم څپرکی

د گشتالت ښوونځی

مکس ورتهایمر (۱۸۸۰ - ۱۹۴۳) :

مکس ورتهایمر[1] په المان کې وزیږید دکتورا یې په فلسفه او ارواپوهنه کې د ورتزبورگ له پوهنتون څخه په ۱۹۰۴ کال کې واخیسته او د خپلې څیړنې نتیجه یې په ۱۹۱۲ کې د فای[2] د پدیدې په نامه نشر کړه او د شهرت موجب یې وگرځید.

ورتهایمر د خپلو د وختونو ملگرو په مرسته چې کافکا[3] او کوهلر[4] نومیدل علمي څیړنې سرته ورسولې او د گشتالت د ارواپوهنې بنسټ یې کیښود.

د گشتالت څرنگوالی او ارزښت :

د گشتالت اصطلاح په المان کې د وضعې، شکل او کل په مانا کارول کیږي او د ارواپوهنې د دې رشتې اصلي عنوان دی. پیژندل شوی او دکلي سان مان تصور نه هم گشتالت وایي.

دا نظر چې له شی کولای هر شي یا وضعه د هغې د اجزاوو له کبله په ښه صورت درک او وپیژنو، نښه فکر نه دی. دا پر فکر او نظریه

---

(1) Max wertheimer (2) Phi-Phenomenon.

(3) kurt koffka (4) wolfgang köhler.

ketabton.com - The Digital Library

په لرغوني یونان کې لا پخوا د سقراط څخه لیدل کیږي چې یو شمیر فیلسوفانو او، متفکرینو د هغه وخت د طبیعت او کائیناتو د څیړنو او پیژندلو لپاره بهترینه لاره او طریقه داپلله، چې د خلقت کلي نظامونو او قوانینو ته یې ځیر وګرځي نه د هغو اجزاوو او جوړوونکو توکیو ته. د دوی په مقابل کې ځینې داسې متفکرین هم وو چې د عالم د نړۍ، درک او پیژندنې لپاره یې د هغو د اجزاوو او جوړوونکو عناصرو له طریقه ممکنه ګڼله. دلته لومړۍ ډلې ته کولی شو د ګشتالت د مجموعې مخکښان او د دوهمې ډلې ته د اصالت د سلوک د مجموعې مخکښان ووایو.

په نولسمه پیړۍ کې د ورتهایمر څخه دمخه یو یو د ګشتالت په شکله قاطع او څرګند نظر څرګند کړی. هغه الماني ارنست ماخ (۱۸۳۸-۱۹۱۶) و. ماخ په دې عقیده وو چې مادي او نفساني د رواني، جهان په اصل کې یو دي خو او را پوهنه باید هغه احساسونه چې د شخص لپاره او یا فزیکي واقعیت سره مطابقت، سمون او اړخ نه لګوي هم له پامه و نه غورځوي او ترڅېړنې لاندې ونیسي. هغه، د هغه غیر فزیکي احساس ته ارتباطي احساس وایه. د مثال په توګه څرګند درې نقطې د یوې پاڼې پر مخ ووینې ممکن دی د هغه په ذهن کې یو تصویر د مثلث ترسیم شي.

په دې نقطو کې هیڅ نښه یا اثر د مثلث نه لیدل کیږي. خو د ارتباط احساس او یا د هغو کلي ترکیب له یو بل سره داسې تصویر منځته راوړي

ketabton.com - The Digital Library

کرستیان فن اهرنفلز[1] (۱۸۵۹-۱۹۳۲) په ۱۸۹۰ کال کې د ماغ د افکارو په مکله په مطالعه او څېړنه بوخت شو. د هغه په عقیده په ادراک کې داسې ځانګې ښکارګندېږي چې د فزیکي محسوس او ظاهري اوضاع څخه اوچته او کارنده نقش یا رول په عهده لري. شخص زیاتر باسې چې مادي موجودات د کل په صورت او بڼه درک کړي یا هغوته مانا او مفهوم ورو بخښي، هغه څه چې وینې، سازمان او نظم ورکړي او هغوته وحدت ورکړي. د دې دوو پوهانو د نظر په اساس نوی ښوونځی په المان کې د ګشتالتي کیفیت[2] تر عنوان لاندې منځته راغی چې د ګشتالت د اروپوهنې علمي بنیاد او بنسټ یې کېښود. په واقعیت کې هغه څه چې په اروا پوهنه کې ډیر اهمیت لري، د رابطې په ادراک او پېژندنه دي چې د مانادار سلوک سبب ګرځي. دا مسله یا امر د فای د پدیدې په وسیله په ښه توګه پیدا کولی شو.

د فای پدیده یا ادراک د حرکت:

څرنګه چې د دې څېړنې په پیل کې وویل شو. د ګشتالت ښوونځي د ورتهایمر په علمي ازمایښتونو تحقق وموند. مخصوصاً په هغه ازمایښت چې هغه د حرکت د درکولو په برخه کې سرته ورساوه. دا ازمایښت د ګشتالت د ډېرو ازمایښتونو بنسټ وګرځید. د ورتهایمر د مهمو ازمایښتونو څخه یو د فای پدیده ده. په دې ازمایښت کې حرکت په اسانه او ښه صورت درک کېږي. ورتهایمر په دې تجربه کې د پروژکتور په

(1) Chistian von Ehrenfels. (2) Gestaltqualitat.

ketabton.com.- The Digital Library

واسطه د زماني فاصلې په تنظيم سره يو عمود او يو منحني خط د سپينې
پردې پر مخ انځور يا اېنه منعکس کاوه. دا ازمايښت په پايله کې څرګنده کړه
چې که زماني فاصله د عمود او منحني خط د منعکسولو ترمنځ له $\frac{1}{15}$ ثانيې څخه
ډېره وه، لومړی عمود خط او بيا منحني خط د پردې پر مخ ليدل کېږي.
خو که زماني فاصله له $\frac{1}{30}$ ثانيې څخه لږه وه دواړه خطونه په يو وخت
يا په همزمان ډول د پردې پر مخ ليدل کېږي. او که زماني فاصله د $\frac{1}{30}$ او $\frac{1}{15}$
ثانيې ترمنځ وي داسې احساسېږي چې عمودي خط پر خپل ځای څرخېږي
او منحني معلومېږي. څرګنده شوه چې درک د حرکت د فای پديده له
دوو خطو او يوه مشخص زماني عامل څخه پيدا شوې ده. دا پديده
په زړه پورې ازمايښتونو او د سينما د پرمختګ سبب او د ګشتالت
د ارواپوهنې بنسټ وګرځېد. له دې څخه څرګندېږي چې ټول حرکتونه
چې د سينما په فلم کې ليدل کېږي، معلول د يو شمېر فلمونو دي چې
هر يو يې د يوه حرکت خاصه برخه ښکاره کوي. څنګه چې فلمونه په يوه
معينه زماني فاصله کې يو بل پسې راځي نو ليدونکی حرکت ويني يا په بل
عبارت ادراک د حرکت کوي او په واقعيت کې خپله فلمونه، پرته د بې
حرکته تصويرونو بل څه نه دي.

د فای پديده په نورو ازمايښتونو کې که دوه نوراني نقطې چې
له ۱۵ څخه تر ۲۵ سانتي مترو فاصله لري مشاهده کړل شي. د دې
تجربې طرحه داسې ده چې دا نوراني نقطې که په متناوب ډول سره سره
د تيارې او روښانه شي بيا د دوی رڼا نقطې په دوه ډول ليدل کېږي. همداسې

ketabton.com - The Digital Library

که خپله سبابه ګوته د ۲ سانتي مترو په فاصله د خپلې څخه لرې ونیسو او خپلې سترګې په تناوب ډول وازې او پټې کړو و به وینو چې زموږ ګوته حرکت کوي. په داسې حال کې چې په عمل کې هیڅ حرکت وجود نه لري. دا او داسې نورې ډېرې بېلګې د اړیکو او ادراک توضیح کوي د استالې د محرک - ځواب په اړوند کې د توجیه او تعبیر وړ نه دي.

د شکل او ځمکې نقش د ګشتالت په اړواپوهنه کې:

څنګه چې د ګشتالت پېښوونکي بنسټ په ادراک ولاړ دی او ادراک هغه وخت تحقق پیدا کوي چې عوامل یې لکه پاملرنه، احساس، پخوانۍ تجربه او مانایي شرایط برابر کړي. خو ادراک په لومړي سر کې د تصویر[1] او ځمکې[2] (ځمکې)، سره کلکې اړیکې لري لکه چې په نقاشۍ کې د ښه تجسم او ښه ښکاره کېدو لپاره تصویرونه یا رسمونه په ښه میدان او منظره کې تنظیم او رسموي. کافکا یو د ګشتالت د اړواپوهنې طرفدار یا پلوی عقیده لري چې ځمکه یا میدان د تصویر یا شکل بنسټ دی او د شکل په څرګندولو کې کارنده رول او تاثیر لري.

د ګشتالت ارواپوهنه دې دوو عواملو یانې تصویر او زمینې ته ځانګړې پاملرنه کوي او زده کړه په اول قدم کې د دې دوو عواملو محصول ګڼي. په کلي توګه زمینه ټول هغه شیزونه دي چې د شخص مادي او محسوس چاپېریال جوړوي په بل عبارت زمینه هغه شیان دي چې

(1) Piqure (2) ground.

ketabton.com - The Digital Library

تصویرته په زمان او مکان کې، واقعي مفهوم ورکوي.

باید پاملرنه وکړو چې د ګشتالت په اړوند پوهنه کې، ادراک د شخص په انداموني یا طبیعي رشد پورې اړه او پیوند لري. دوهم نهایي په عقیده ادراک هغه وضعه یا حالت نه دی چې ځانګړو اجزاوو پورې تړلې او د تجربو او واقعاتو مجموعه منځته راوړي. بلکه د وګړي اشنایي له تجربې او د نمونو او طرحو، اصلي مفهوم او معنا ده.

جهان او نړۍ په دې علت درک کیږي، چې انسان کولی شي هغه متناسب او هم آهنګه اعمال او حرکات چې د بېلا بېلو اجزاوو په واسطه مشخص کیږي، وپېژني او پوه شي.

نو له کبله کل له مجموعې د تشکیلوونکو اجزاوو څخه ډیر مهم او غټ دی. البته هغه اجزاوې چې خپل متمایز صفات او اعمال یې له اړونده کل څخه اخستي وي.

په دې شکل کې د تصویر او ځمکې رابطه په دوه ډوله لیدل کیږي که ګلدان ځمکه تصور شي، تصویر به دوه نیمایي مخونه د یوه سړي وي چې د ګلدان مخامخ دي. او که ګلدان اصلي تصویر ومنل شي نو سپینه فضا به ځمکه وي چې مرتب ډول موضوع بدلیدلی شي

ketabton.com - The Digital Library

د گشتالت د ښوونځي قوانین

د گشتالت ارواپوهان عقیده لري چې په گشتالت یا هیات کل کې خاصه قوه یا نیرو موجوده ده چې مسایل په خاص طرحو، شکلونو او تاکلو قالبونو کې تنظیموي او د درک او بصیرت اساس او بنسټ جوړوي. په خاطر تشکیل[1] او سازماندهي د سلوک او فعالیتونو د خصوصیاتو څخه حساب بېږي او له لاندې قوانینو څخه جوړېږي:

د تعادل ه فراگیری. جامعیت، قانون.

د گشتالت له مهمو قوانینو څخه یو د جامعیت[2] قانون دی مطلب یې دادی چې ارواپي تشکیل او سازمان یا ادراکي تجمع، تل د کمال او شایسته گۍ خواته میلان لري. د دې قانون پر اساس ذهن محافظه او د احساس او ادراک نیرو او قدرت، طبیعي جوړښت ته متمایل وي چې د باید او مطلق خیر له اصل څخه متابعت او پیروي کوي. د دې قانون خصوصیتونه نظم و ترتیب، تقارن، ساده گي، تناسب، استواري، پایه داري او داسې نور دي.

په ارواپوهنه کې لکه فزیک د تعادل حالت کارنده رول لري د جامعیت قانون باید د تعادل قانون ونومول شي د نمونې په ډول کله چې مایع په نا ځمواره سطح کې واقع شي نو د متعادلې وضعې خواته

---

(1) Organization (2) low of pregnans.

(3) Low of equilibrium.

ketabton.com - The Digital Library

مخ اړوي . په همدې قیاس ، ناکامه شخص نیار باسي څو خپل نفسي تعادل بیا پیدا کړي . همدلته ده نورو ځنه بخښنه غواړي . یا بیا په ازمینه چې نه دي بریالي شوی ، شرکت کوي ، څو بریالی شي . او خپل تعادل او کمال په لاس راوړي . د ګشتالت د نظریې پلویان دې حالت ته مطلوب ګشتالت وایي .

د مجاورت قانون :

د مجاورت قانون⁽¹⁾ د یوه میدان جوړونکي عوامل ځرګند وي چې د نږدیوالي په سبب یو بل سره یوه دسته یا ټاټکلي قطارونه جوړوي . هر څومره چې دا واحدونه یو بل سره نږدې وي د هغو د تړاو احتمال ډیر وي په دې قانون کې نه یوازې مکاني فاصله او د عواملو نږدیوالي د ځانګړو دستو د ایجاد سبب ګرځي . بلکه داخبره د زماني فاصلو په هکله هم صدق کوي ټغونه او الفاظ چې نږدې یوله بل سره ادا شي هم صوتي مستقل واحدونه جوړوي او هغه الفاظ چې یوله بل ځنه لرې بیا دا خصوصیت نلري .

کافکا عقیده لري ، کله چې فاصله ډیره وي هیڅ ډول وحدت د هغو ترمنځه نه جوړیږي ، او که هر څومره د دوی ترمنځه فاصله لږه او یو بل ته نږدې وي . نو مستقل او ثابت واحدونه منځته راوړي .

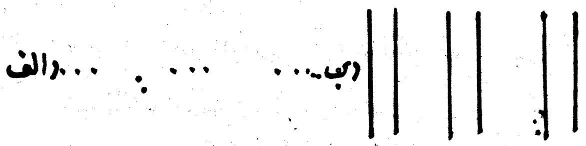

په دې شکل کې نقطې او خطونه متشکل وحدتونه جوړوي .

(1) Low of Proximity.

ketabton.com - The Digital Library

د ورته والي (مشابهت) قانون :

د مشابهت(۱) په قانون کې د ځانګړو خصوصیتو لکه شکل، رنګ اندازه او داسې نور، چې لري، ګلو ګروپونه را منځته کیږي. خو په دې شرط چې د مجاورت د قانون ضوابط په هغوی حکمفرما او مسلط نه وي. په بل عبارت د مشابهت قانون سره سم هغه څیزونه چې د شکل او رنګ په لحاظ ورته او مشابه د یو شي د مشخصو او ځانګړو ګروپونو په حیث سازمان ورکوي.

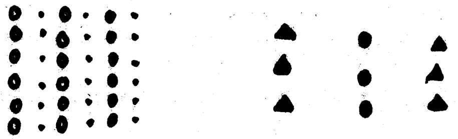

(   ) په دې تصویر کې، نبي خواته د مشابهت قانون سره سم دایرې او مثلث نه او چپ خوا ته سپینې او تورې دایرې په عمودي ډول نه په افقي ډول منګاري.

د پیوستون قانون :

د پیوستون(۲) په قانون کې د ګشتالت اروا پوهان زیات باسي چې څرګنده کړي چې د پیوسته سطحو یا کامله شکلونو وضعه د خلاصو سطحو یا نا تمامه شکلونو په پرتله، ثابت او مطلوب وي. دا خبره بنایي په دې خاطر وي چې پیوسته تصویرونه نسبتاً اسانه شکلونه جوړوي. پهلاسان کې دا تمایل وجود لري چې هر وخت چې نیمګړې شکلونه یا تصویرونه، کامل کړي. د ساړې په توګه ناقصه دایره، د مکملې دایرې په بڼه رسم کړي.

---

(1) the law of similarity . (2) The law of closure.

حقیقت دا دی چې اوضاع ته ورکول او یا د نقص له منځه وړل، انسان ته خوشبختي او رضایت وربه برخه کوي . خو نا تمامه کار یا وضعه د ناراحتي او خرا شیني اسباب جوړوي .

د نیک پیوستون قانون :

د نیک پیوستون[1] په قانون کې، هغه سازمان یا تشکیل چې د شکلونو یا د اشیاوو یوځای کید و څخه منځته راځي او درک کیږي ، هغه متقارن تصویرونه او زمیني دي . د بیلګې په توګه یو مستقیم خط تل د مستقیم خط په بڼه او دایره شکله تصویر د کاملې دایرې په بڼه ادامه مومي که څه هم د نورو شکلونو احساس هم شته دی .

زده کړه د ګشتالت له نظره :

د ګشتالت پوهان وایي چې زده کړه د یوه کلي هیئات په توګه مطرح کیږي نه د اجزاوو د تحلیل او ترکیب په توګه .

په دې کې شک نه شته چې د هرې مسئلې په څېړنه کې پخوانۍ نمونې او د اړیکو کشف او پیدا کول شامل دي او زده کړه هغه بدلون دی چې د نمونو او یا ماناګانو په ځواب کې په لاس راغلی وي . د مثال په توګه کله چې زده کوونکی د یوې نوې مسالې سره مخامخ شي . نو پخوانو طرحو او نمونو ته مراجعه کوي څو د مسالې په حل کې مرسته ورسره وشي .

(1) The low of good continuation.

ketabton.com - The Digital Library

په داسې زده کړه کې یوه کلي قاعده د قیاس[1] په ډول د زده کړې اساس او بنسټ گرځي او مطالب له مخه څخه کسب او درک کیږي.

خو که نمونه یا بېلگه د زده کړې بنسټ وي یانې ادراک او زده کړه د جزڅخه کل ته رسیدلې او یا حاصلیدلې، نو دې ته استقرائي[2] طریقه وایي.

دگشتالت په شیوه او طریقه کې، د زده کړې اساس او بنسټ، ادراک بصیرت او د مسائلو حل دی. په دې طریقه کې زیات استدلال کیږي چې مسائل ته د کل په توگه پاملرنه وشي، اجزا او اړونده اړیکې یې وپېژني او نو موړي مسئله حل کړي. په دې لحاظ باید په زړه ورتیا وویل شي چې زده کړه د گشتالت له نظره ادراک، بصیرت او د مسئلې حل سره تړلې ده.

د ادراک اهمیت په گشتالت کې:

ادراک یو له هغو موضوعاتو څخه ده چې د گشتالت ارواپوهنې ځانگړې پاملرنه ورته کړېده، او عقیده لري چې زده کړه یې له درک څخه نه حاصلیږي او ادراک هم هغه وخت تحقق پیدا کوي چې دا عوامل لکه: پاملرنه، احساس، پخوانۍ تجربه او د مانا زمینه ورته برابره کړي. کلي بڼه تل د اجزاوو څخه ترمخه درک کیږي. د کل د ادراک څخه وروسته د اجزاوو درک او پېژندنه اسانه کیږي.

د دې ارواپوهانو په نظر، ډیر خلک د هغو شیانو زده کړې سره مینه لري چې دوی ته مانا او مفهوم ولري. په تجربه ثابته شوې

---

(1) Deduction (2) Induction.

ketabton.com - The Digital Library

ده چې په رندو سترګو او یا طوطي واره زده کړه نه یوازې داچې بریالیتوب نه لري ژر هیریږي . دګشتالت د ښوونځي په اروا پوه کاتونا(۱) دغې نوښت ته داسې نتیجه واخیسته چې زده کړې د پوهې او ادراک له مخې چټکه ، انتقال او تطبیق یې په ورته موقعیتونو کې ډیره او د مطالبو بیا رایادول اسانه وي. او که مطالب طوطي وار زده شي ، نارسا ، بې مانا او ډیر وخت نیسي.

د بصیرت (بینش) نقش :

دګشتالت د ښوونځي د اروا پوهانو په عقیده په زده کړه کې بصیرت ډیر بنسټیز نقش او اهمیت په غهده لري . ځکه ددوی په خیال زده کړه د نویو بینشونو پیداکول او یا زړو بینشونو تغییر او بدلون دی . بینش هغه وخت حاصلیږي چې شخص د خپلو موخو داهداف ، درسیدو لپاره نه یوازې نوې لارې د استفادې ، د محیطي عواملو څخه ، پیدا کړي ، بلکه د خپلو بدني امکاناتو د کارولو لپاره هم نوې وضعه ولټوي . په واقعیت کې د ګشتالت په اروا پوهنه کې زده کړه ، د نوي بینش او ملتنا پیداکول دي چې بیا اکتسابي عمل شمیرل کیږي.

د سلوک او زده کړې اړیکې :

دګشتالت د اروا پوهانو په نظر هر ډول تغیرا او بدلون په فرد او چاپیریال او یا دواړو ترمنځ اړیکو ته ، سلوک ویل کیږي .

---

(۱) katona.

ketabton.com - The Digital Library

دګشتالت له مخې په نفساني سلوک کې هدف او ذکاوت (هوښیاري) شامل دي، خو بدني حرکت سره اړیکې نه لري. په دې نظریه کې نفساني سلوک په مستقیم ډول ښکاره او مشهود نه دی بلکې یوا ستنباطي عمل دی. خو سلوکتین دې برخه کې کاملاً متفاوت نظر لري. د دوی په نظر سلوک هر ډول عضلاتي محسوس فعالیت او د غدو ترشحات دي چې د بدن د غړو د حرکاتو په واسطه د اوښکو، خولو، لاړو او یا داسې نورو څرګند یږي. د تداعي له نظره زده کړه او د مشهوده سلوک بدلون یو بل سره تړلي دي. خو د ګشتالت پلویان وایي: داسې نه دی چې ښکاره سلوک، زده کړې سره مترادف وګڼو د دوی په عقیده بدلون په بصیرت کې ډیر مهم دی، نو زده کړه د بصیرت بدلون دی. کورټ لوین[1] الماني په ډیرونکی او د امریکا استوګن، د ساحوي معرفت نظریه[2] د محرک - ځواب او همداسې د تداعي ګرانو د نظریې په مقابل کې وړاندې کړه او د دوی په مخالفت کې راپورته شو. دې پوه د ساحوي معرفت نظریه د ګشتالت د ښوونځي په چوکات کې په نسبتیز بنسټ مطرح کړه.

نسبیت یا نسبي[3] اصل دا څرګندوي چې هیڅ شي په یوازې توب، د احساس او ادراک وړ نه دی، مګر د نورو څیزونو په ارتباط او اړیکو پېژندل کیږي. دا عبارت دا مانا لري چې هر شی رموز په ذهن کې، د تصویر او ځمکې په حیث، له یوه خاص جهت او زاویې نه تشکل موږي. په پایله کې نسبیت د فزیکي او عنیت له طریقه، بلکې په ادراکي او رواني لحاظ توصیفیږي.

---

(1) Kurt Lewin (2) Field or cognitive field theory.

(3) Relativism.

ketabton.com - The Digital Library

په دې ترتیب سره ژواني واقعیت عبارت له هغه ذهني طرحې او یا نسبت څخه دی چې فرد یې له قوتي څخه، د حواسو په مرسته پورې لاس راوړي. خپله هغه شی او چاپیریال یې پېژني او د کړو وړو څخه یې ګټه اخلي

ساحوي نظریه پر دې فکر بنا شوې ده چې د انسان ټول روان فعالیتونه په یوه ساحه یا میدان کې واقع کېږي او دا ټول عوامل یو له بل سره په متقابل ډول اړیکې لري. په دې نظریه کې زده کړه هغه نسبي عملیه ده چې فرد په کې نوی بصیرت یا بینش کسبوي او یا دا چې په خپل پخوانی بصیرت کې بدلون راولي.

په لنډ ډول ویلای شو چې بینش هغه احساس، ادراک، نسبت او پیوند دی چې ډېره وسیع مانا او مفهوم لري. د بینش ښتنی مفهوم هغه احساس او ادراک دی چې انسان ته د ژوند په شرایطو او موقعیتونو کې حاصلېږي.

په ټولیزه توګه ساحوي نظریه، د بصیرت وده او زده کړه او هغه بدلون ته وايي چې د ژوند د فضا په معرفتي جوړښت کې منځ ته راځي.

د فرد مجموعي بصیرت او بینش د ژوند د فضا معرفتي جوړښت جوړوي. معرفتي جوړښت د هغه پېدا ایښت او ادراک په مانا ده چې فرد یې له خپل رواني، فزیکي او اجتماعي جنبو څخه حاصلوي په دا سې چاپیریال کې خپله فرد او ټول هغه اړوند واقعیتونه چې په مفاهیمو اعتقاداتو او امیدونو پورې اړه لري، شامل دي. نو څکه د ژوند

Ketabton.com - The Digital Library

د فضا، معرفتي جوړښت د ژبې د ودې، عواطفو، ټولنیزو اړیکو او سلوک په برخه څرګندیږي.

د ژوند فضا:

د ژوند فضا(1) یوه کلي نمونه د هغو موثرو عواملو ده چې په ځانګړې لحظه کې په سلوک اثر اچوي او د فرد رواني نړۍ منځته راوړي. په کلي توګه چېله فرد او د هغه رواني چاپېریال په کې داخل دی، مطلب د رواني چاپېریال فزیکي او ټولنیز محیط دی. د ژوند فضا کې هم مادي او فزیکي شیان او هم نما دي(2) او عملي(3)، وظیفوي، روابط او اړیکې داخل دي. د ژوند په فضا کې نه یوازې هغه شیان چې په اوسني زمانه کې ادراک کیږي بلکې داسې مواد لکه حافظه، ژبه، هنر، افسانه، دین اتکل، او امید ونه شامل دي.

د رواني جهان مجموعه معمولاً د فرد د ژوند د فضا له ګډو فصلونو څخه تشکیل شوې ده. دې رواني جهان کې ممکنه ده احکام او استعدادونه، شخصي معلومات او ګروهې، تیر او راتلونکي لرلید مجرد افکار او عیني شیان هم شامل دي.

لوین خپل اصلي فورمول د ژوند فضا په هکله په دې ډول طرحه کوي:

$$B=f(P.E)$$

په دې فورمول کې B سلوک، f تابع، P رواني حالت او E رواني

(1) *Life space* (2) *Symbolic* (3) *functional*.

محیط بنیي. د دې فورمول په اساس د ژوند فضا له فرد او د هغه د خاص رواني حالت او چاپېریال څخه جوړېږي. د دې مانا دا ده چې د ژوند فضا یو فعال او خوځنده[1] کل (مجموعه) دی، چې د هرې برخې بدلون په نورو برخو هم اغېز کوي او هر بدلون ټولې وضعې پورې تړاو لري. په بل عبارت داسې یې کلیت دی چې د ژوند له مسئلې څخه یې ریښه اخیستې ده.

شخص او رواني محیط یې یو له بل څخه جلا او انحصاري حالت نه لري بلکې هر یو یې، د کل یوه برخه د رواني میدان یا د ژوند د فضا جز جوړوي.

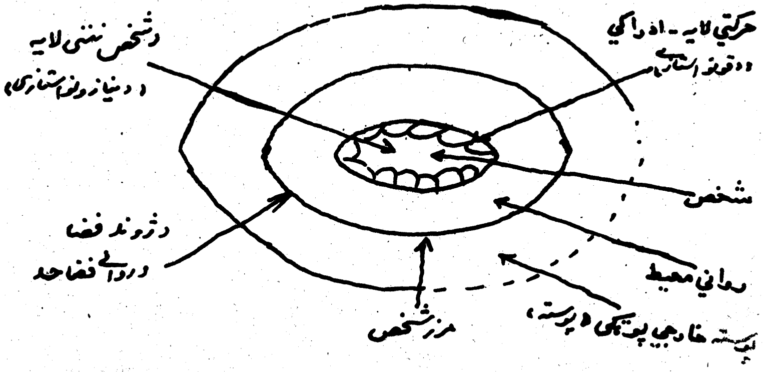

پورته جوړښت یې پوټکی د بهرني پوستې[2] په نوم احاطه کړېده. د ژوند د فضا خارجي پوسته، هغه فزیکي او ټولنیز حالت د چاپېریال ته وایي چې فرد یې په هغه ځانګړې لحظه کې هیڅ ډول رواني حالت نه لري، خو د درک نهایي قوه (نیرو) ور سره وي.

---

(1) Dynamical. (2) Foreign hull.

ketabton.com - The Digital Library

د ژوند فضا له بې شمېر منطقو، مکانونو، اشیاوو، کارونو او ډول ډول سلوکونو چې هر یو یې ځانګړي ارزښت لري جوړه شوېده.

دا منطقې نه د مادي له نظره بلکې له معنوي جهته توصیفیږي او داسې فعالیتونه لکه سرتېراواني، د دوستانو کتنه، ډول ډول سرګرمیګانې مسافرت او بېلابېلې پدیدې منځته راوړي. په دې ډول یوې مثبت ظرفیت او ویره ونکې او بېزاره ونکې منطقې منفي ظرفیت لري.

شخص او د هغه چاپېریال چې یو وخت د ژوند په فضا اغېزکوي. د ماهیت او وظیفې په بنسټ یو بل سره تړلي دي. فرد، چاپېریال او د ژوند د فضا خارجي پېښې ممکنه ده په لوړنه صنفي سي شکل کې وښودل شي.

د ژوند فضا په خاصه توګه یوه رواني پدیده ده. تړلې رواني حادثې لکه عمل کول، فکرکول، زده کړه، خوب لیدل، هیله کول او داسې نور فعالیتونه دي چې له فرد او چاپېریال څخه نه ځلاکیږي او د ژوند له واقعیتونو سره کلک پیوند لري. لنډه دا چې د ژوند فضا یوه فني اصلاح ده چې د فرد ټنې وضعې لپاره وضع شوېده.

رواني چاپېریال

رواني چاپېریال هغه شی دی چې شخص د هغه له مادي او ټولنیز چاپېریال سره تړي. په دې اساس رواني چاپېریال هر امر او ماناداره موقعیت دی چې له شخص څخه بهر او د هغه له کبله شخص کولای شي

ketabton.com - The Digital Library

خپل رواني حالتونو ته بدلون ورکړي .

فزيکي چاپيريال په کلي توګه مادي وسايلو او شرايطو ته وايي چې شخص يا شي په کې شامل دی . اما ټولنيز چاپيريال هغه اوضاع او حال دی چې د شخص اطراف او چاپيريال يې نيولی دی او په هغه کې نظرونه او ګروهې د يوې ټولنې يا يو ملت شامل دي . که څه هم فزيکي او ټولنيز چاپيريال د يو ګروپ د افرادو رواني محيط له پاره زمينه او شرايط برابروي خو بيا هم په ځانګړې توګه دا هغه يو له رواني محيط سره ښکاره توپير لري . د بېلګې په توګه په يوه ټولګي کې د زده کوونکو فزيکي چاپيريال ظاهراً يو ډول ښکاري . ولې د هر يوه رواني چاپيريال له يو بل سره توپير لري . په دې مانا چې ممکنه ده يو زده کوونکی جسماً په صنف کې حاضر وي اما رواني حضور ونه لري . (پارسا ، ۱۳۷۲ : ۳۳۲) .

هرگز وجود حاضر غايب شنيده اي

من در ميان جمع و دلم جاى ديگر است .

« سعدي »

ketabton.com - The Digital Library

اووم څپرکی

د روانکاوی ښوونځی

کله چې د عمل د اصالت ښوونځی په امریکا کې جوړ شو نو په اروپا کې د رواني تحلیل[1] تر عنوان لاندې ښوونځی رامنځته شو. که څه هم د دې ښوونځي بنسټ فروید کیښود، خو شارکو[2] او ژانه[3] فرانسوي پوهانو په خپلو څیړنو سره د دې ښوونځي په رشد او پراختیا کې ستره ونډه واخیسته. ادلر[4] او یونګ[5] په اول سر کې د فروید سره هم عقیده وو، خو وروسته تر یوه وخته یې د فروید سره د نظر توپیر پیدا شو، خو د دې ښوونځي د پراختیا په برخه کې یې ونډه درلوده.

فروید[6] (۱۸۵۶-۱۹۳۹) د رواني تحلیل د ښوونځي رهبر، طبیب اروا پوه، د اعصابو متخصص او په عین حال کې فیلسوف او انسان دوسته عالم په دې عقیده و چې هرڅه چې د انسان په هکله ویل کیږي باید په علمي توګه وڅیړل شي. فروید د اروا پوهنې موضوع او طریقې ته بدلون ورکړ. ده په اروا پوهنه کې د احساس، ادراک، تفکر او ذکاوت پرځای د ذهن د اروایي جریانونو پر بحث وڅیړو چې مبهم شعور، ناخود آګاه ذهن، پورې مربوط وو، پیل وکړ. ده عقیده

(1) Psychoanalysis (2) Charcot (3) Janet.

(4) Adler (5) Jung (6) Freud.

ketabton.com - The Digital Library

درلوده چي د داسې څېړنو او مطالعاتو لپاره ان ماېينتي طريقې يا لابراتوارې کار او همداسې باطني مطالعه⁽¹⁾ مناسبه نه ده بايد بله طريقه وکار ول شي .

فرويد عقيده درلوده چې بايد د ټولو رواني بې نظميو او ټکانو منبع د شعور په ناخودآگاه برخه کې وپلټل شي . د دې منبع د کشفولو لپاره هغه د « خوب د تحليل او د مريض د افکارو د تسلسل » له طريقې څخه استفاده کوله . فرويد د ناروغانو د علاج په ضمن کې داسې ناروغانو سره مخامخ شو چې د جنسي ناراحتيو د بحث په هکله او يا د هغو تجاربو په هکله چې د وی درلودې ، شرميدل د همدې اصل له مخې فرويد جنسي تمايلات چې په کلي توګه ، ميل خوښي او لذت دی ، د افرادو د کړو وړو محرک باله . فرويد دې ته پام ساته چې د جنسي تجاربو يا دول ، تذکر ، اسانه کار نه دی بايد ناروغانو سره مرسته وشي چې دا تجربې بيا په خاطر راوړي او له دې طريقه نظم او روحي ارامتيا مجدداً کسب کړي . د تيرو واقعاتو بيا رايا دول او د ذهني يا شعور په اګاه يا ناپوهانه برخه کې وارول ، د شخص د کړو وړو د کنترول او د اروايي بې نظميو د خلاصون لپاره ، ډېره ښه وسيله ده .

فرويد به له وګړو سره مرسته کوله څو شاته وهل شوي تمايلات خاطرات يا حافظې ته راولي ، هغه زيار ايسته څو داسې فرصتونه برابر

---

(1) Introspection

کړي چې فرد په آزاده توګه څه چې په خپل ضمير، وجدان او ذهن کې لري، بيان کړي او په دې ډول وکولای شي د ناراحتيو منبع او ريښه پيدا کړي. فرويډ په دغو تجربو يا تمايلاتو چې شاته وهل شوي، د پيدا کولو لپاره وقايع د وړکتوب تر دورې تعقيبوي، ځکه چې هغه په دې عقيده و چې منشأ د ډيرو ناراحتيو چې شاته وهل شوي د ماشومتوب په دوره کې دي.

فرويډ به د بې نظميو د منبع د کشف لپاره، د خوبونو د تحليل او تعبير له طريقې څخه کار اخيست. هغه په دې باور و چې په خوب کې شاته وهل شوي تمايلات په بله بڼه څرګنديږي. د فرويډ په نظر د جنسي وقايعو د مطالعې لپاره په کولای شو چې له ټاکلو نښو او علايمو څخه استفاده وکړو. هغه به ځينې نښې د جنسي وقايعو وسيله بلله.

فرويډ عقيده درلوده چې جنسي غريزه لومړی خولې ته متوجه وي د خولې خوځول يا حرکت په کوچني کې د لذت سبب ګرځي. بيا وروسته دا تحريکات د بولي محل ته پام ګرځوي او ماشوم د بولي کولو څخه خوند اخلي. په تدريج سره جنسي غريزه اشياوو او اشخاصو ته پام ګرځوي په کوم وخت کې چې ماشوم د پلار او مور له مينې خوند پورته کوي.

لکه چې وويل شو فرويډ عقيده لري چې د ذهن ناخبره برخه داسې يو ژوندی، کارنده او وده لري. د هغه په عقيده د ذهن ناخبره برخه موږ د بهرنۍ نړۍ سره مخ په مخ کوي او تر يوې اندازې مو پر خپله وضعه خبروي. خو ډير قوي عوامل د ذهن يا شعور په ناخبره برخه کې دي چې په کړو وړو او افکارو پوري واکمني لري.

له دې کبله د سلوک د پوهېدلو پاره باید د دې عواملو، کشف ته ځانګړې پاملرنه وشي. دا عوامل د ځینو تمایلاتو د ښاته رمړو له کبله، د شخصیت په نا اګاه برخه کې فعالیت کوي او د دېر وغیر عادي سلوکونو، منشا او منبع ده د ښاته وملو د توضیح لپاره با دانسان د شخصیت جوړښت د فرویډ له نظره مطالعه شي. احمد اردوباري د : ۹۱-۹۶،.

د دې بحث پایله دا ده چې د رواکاوی اساسي عمل دا دی چې په ناروغ کې امکان د خود آګاهۍ له ناخوداګاهۍ څخه منځته راوړي.

ځکه چې نهایي علت د ټولو ناحوالو په تن لړل د شخصیت کې د دې چې له ناخوداګاهۍ څخه سرچینه اخلي.

ketabton.com - The Digital Library

اتم څپرکی

د اروا پوهنې درېیم قوت

د دې اروا پوهنې بنسټ ایښودونکي هریو کارل راجرز[1]، ماسلو[2]، رالومې[3] الپورټ[4] او نور دي چې پخپلو ډول ډول څېړنو د توانېدل چې د دې نوې پدیدې لاره چې د اروا پوهنې درېیم قوت[5] نومېږي اوار کړي.

هیومنیزم: (د انسان مینه یا بشر دوستي)

هیومنیزم[6]، د انسان مینه یا بشر دوستي ډېر اوږد تاریخ لري چې لرغونې زمانې ته ور رسېږي. خو خوځښت او ان یې په شلمه پېړۍ کې د ژان پل سارتر[7] له خوا هو بل وخت څه انګازې وکړې. هغه څه چې په دې برخه کې د دې فیلسوف ته ارزښت لري: د موجودیت یا هستۍ[8] پېژندنه ده. په دې فلسفي نظریه کې فرد ازاد دی چې پخپله خپل موجودیت او د ژوند لاره او طریقه وټاکي. سارتر د ګشتالت د ښوونځي هغه پدیده[9] چې د کل پر

(1) Rogers, C.R. (2) Maslow, A.H (3) May. Rolla

(4) Alport. (5) Third Force (6) Humanism.

(7) Sartre. Jean. paul. (8) Existentialism.

(9) Phenomenological.

ketabton.com - The Digital Library

ځنا استواره وي په اروا پوهنه کې معني او اهميت ورکوي. د هغه په عقيده حيات کل هغه وخت درک کيږي چې فرد ازادانه، د ميل او اختيار له مخې د يوې واحدې، مجموعې په شکل، د چاپيريال په ارتباط عمل وکړي.

د سارتر دا بيان ډېر مشهور دی چې وايي «زه د خپل ځان انتخاب يم» پوره عبارت د هغه، مقصد په دې مکله څرګندوي. دا کليت هم د ازادۍ مسووليت، واقعيت او قدرت التزام لري.

البورت ډېر معروف ارواپوه هم په دې عقيده دی چې «هستي» يا د «وجود اصالت»، د انسان د ژوند شرايطو ته مانا او ژورتيا ورکوي او د لومړي ځل لپاره د «بشري ارواپوهنې»، د پرمختګ لپاره لاره برابروي.

بشري ارواپوهنه:

بشري ارواپوهنې د «موجوديت فلسفې»، ته په پاملرنې سره ډېرې څېړنې سرته رسولي او له سلوکيانو سره يې د مخالف ذريعې غوره کې. د دوی په عقيده «د مشهود سلوک طريقه نشي کولای د انسان سلوک د لابراتواري حيوان د سلوک په اساس توصيف کړي»

په واقعيت کې هماغسې چې جان ديوي د شلمې پېړۍ په پيل کې د سنت پرستانو پر ضد قيام وکړ او د هغه زمان د زړه کړي نظام يې تر انتقاد لاندې ونيو او هغه يې ناتوان، ځنډ موثر او صرف ابراشي وښود، د شلمې پيړۍ د دوهمې نيمايي بشر دوستانو هم د سلوکي پوهنځي د پلويانو په مقابل کې راپورته شول. او اعلام يې کړه چې د دوی طريقې بشري ټولنه بې روحه او بې محتوا کوي،

ketabton.com - The Digital Library

او لا ممکنه ده چې د دریمې نړیوالې جګړې موجبات برابر کړي او بشري تمدن تباه کړي. او همدا سبب دی چې موږ ګورو چه چې پوهان يې سلوک ته پاملرنه، انسان د طبیعي علومو د اصولو او اړیکو تابع ګرځوي. او دا ښکاره وه تیری او تجاوز، د ټولنې او فعال انسان په اهمیت ډیر او طبیعت دے او پایله یې دا ده چې د انسان څخه لري تیرېدل ځه نه دي. نو ځکه د سلوکي طریقو کارول د انسان په مکله، نادرسته، نامناسب، خام او سطحي دي. د تجربي علومو طریقه یوازې د سلوک څخه مختص او اړخ – مطالعه او څیړي، خو د متفاوتو شخصیتونو، پیچلې اړیکي او ټولنیا نه شي مشخصولی.

بشري او روایتي تجربي څیړنو سره مخالف نه دي، خو داسې علم او پوهه غواړي چې انسان په صورت کل سره مطالعه کړي، او وکولای شي په اطمینان سره او نوي او جامع طریقه انساني واقعات روښانه کړي.

په نفساني او رواني نظره هم لازمه ده چې د ورځې حوادث او پدیدو ته لکه تجربه، احساس او ادراک، مانا او د انسان خُلق او خوی ته هم پاملرنه وکړي. د داسې مسئلو څیړنه نوی فن او طریقې ته اړه لري چې د طبیعي علومو په ضابطه کې وجود نلري د دې بیانونو څخه دا پایله لاس ته راځي چې:

په بشري او رواني برخه کې اصلي ټکی دا دی چې هر ماشوم ذاتاً عاقل او واقع بین دی. که د غوښتنو له مداخلې پرته مفهوم اد او

ketabton.com - The Digital Library

خود مختاره پرېښودل شي خپل ظرفیت سره سم پرمختګ وکړي. په دې مانا چې فرد هغه څه چې باید زده کړي د هغې مسوولیت یې پخپله غاړه اخلي. ښوونکی باید ازاد او په خپله رهبر وي.

بشري اروا پوهنه افرینندګي، هڅه دوستي او خپلواکي ته ګټه وي، ته خاصه پاملرنه کوي. که د زده کړې په نظام کې د هغه مناسب شرایط برابر شي او زده کړه په خپله خوښه او رهبري سرته ورسېږي او د زده کړې چاپېریال بې له ویرې او ترهې څخه ایجاد شي، سالمه او روغه فضا رامنځته شي او فرد د ښوونې له حقایقو سره اشنا او مطابقت پیدا کړي، په ازښتناکه علمي ازمایښتونو او تجربو لاس پورې کړي. یوازې همدا طریقه ده چې دافرادو لپاره که ښوونکي وي که زده کوونکي مدیر وي یا مسوول د زیار او تجربو له کبله د پرمختګ او لوړتیا لپاره بهترینه زمینه او فرصت برابروي.

د بشري اروا پوهنې له نظره د یوه پرمختللي اموزشي نظام نهایي موخه دا ده چې ازموېلي او پوکاره تلونکي افراد وروزي او روزنه ورکړي. دا هدف په لاس نه راځي تر څو چې په موجوده تربیتي او روزنیزو طریقو کې بدلون را نه وستل شي. ځکه چې د اموزشي نظام هدف له وړکتون څخه تر عالي تحصیلاتو پورې باید د ټولنې په خوځند طبیعت، پر تحول او بدلون، نه سنتي شکون او تحجر استوار وي. په دې نظام کې باید داسې

داسې فضا را منځته شي چې د فرد په پرمختګ او وده تمامه شي. نوښت او ابتکار د ویرې موجبات برابر نه کړي. بلکې د هغه له ابتکاري توان او استعداد سره مرسته وکړي.

نو څکه یوازې اساسي او صحیح بدلون د ښوونې او روزنې په نظام کې کولای شي چې د نني فرهنګ غوښتنې او اړتیاوې پوره کړي.

اوس نو که خپلې بقا او دوام سره مینه لرو باید د ښوونې او روزنې هدف د زده کړې تغییر او بدلون ته معطوف کړو. د دې موخې په وسیله یو تربیه شوی انسان زده کوي چې څنګه زده کړه (۱) وکړي. او دا هم ورته ثابتېږي، چې هر ډول معلوماتو سره څینې اشتباه ګانې هم تړلې وي. حتی کمال دا دی چې تېروتنې کمې شي.

په واقعیت کې څېړنې او د نویو معلوماتو راټولول دا دومره لازم دی، چې د زده کړې او زده کوونکي د وضعې بهترې او ښه والی تضمینوي.

(۱) *Learn how to learn.*

ketabton.com - The Digital Library

اخځونه

اتوکلاین برگ ، روان شناسي اجتماعي (مترجم : علي کاردان) ،
شرکت نشر اندیشه ، باهمکاري مؤسسه انتشارات فرانکلین ،
1956 ، ایران .
ارسطو .

احسان طبري ، بنیاد اموزش انقلابي ، ۱۳۵۰ .
پارسا ، محمد ، روان شناسي یادگیري بر بنیاد نظریه ها ، مو
سسه انتشارات ، چاپ رودکي ، ایران ، ۱۳۷۲ .
شعاري نژاد ، علي اکبر ، روان شناسي عمومي .
سیاسي ، علي اکبر ، مباني فلسفي ، وزارت اموزش و پرورش ،
شرکت سهامي طبع و نشر کتب درسي ، ایران ، ۱۳۴۵ .
ودورث ، مکتب هاى روان شناسي (ترجمه : رضا بهرامي) ،
۱۳۴۸ .

ketabton.com - The Digital Library

انګلیسي اخځ ونه:

(1) James. w. The Principles of psychology 1990. N.y : Holt.

(2) Hilgard. E. R. and Brown. G. H. Theories of learning. (3 rd). New york. Appleton century. Croft. 1966.

(3) lewin. kurt. principles of Topological Psychology. Newycurk. MC Graw Hilp. 1936.

(4) Rogers. clark R. Freedom to learn columbus, ohio. charles E. Merll Publishing Co. 1969.

(5) Rogers. clark. R. Freedom to learn. columbus. ohio.

(6) Skinner. B. F. Science and Human. Behavior. 1953.

(7) woodworth. R. S.

ketabton.com - The Digital Library

د خټیځ د بیا رغونې اداره (کور)

Khatiz Organization for Rehabilitation (KOR)

د خټیځ د بیا رغونې ادارې (کور) د خپرونو څانګې تر اوسه خپاره کړي دي:

۱. د سند باد پېښې، د ماشومانو لپاره په زړه پورې مصورې کیسې
۲. د طرابلس زمریان ، د لیبیا په مظلوم ولس د ایټالیایي یرغلګرو د ظلم انځورونکې قصه
۳. ولسي ملغلرې، د پښتو متلونو او ولسي قصو مجموعه
۴. لنډۍ، د ۴۰۰۰ په شاوخوا کې لنډۍ، راټولونکی سیداګل غریبیار
۵. د خوب نړۍ، خوب د ساپوهنې له نظره
۶. د سینې ناروغي او توبرکلوز، د طب د زده کوونکو او ډاکټرانو لپاره طبي کتاب
۷. تشخیصي راډیولوژي، د طب د زده کوونکو او ډاکترانو لپاره طبي کتاب
۸. جراحی اعصاب (جلد اول)، کتاب طبي برای محصلین طب و دکتوران جراح
۹. رهنمای عملي کاربرد دواها، کتاب رهنما برای نسخه نویسي درست ادویهٔ اساسي
۱۰. د کمپیوټر اساسات، وینډوز او کمپیوټري محاوره د کمپیوټر په اړه بشپړ معلومات
۱۱. The Ethenic Composition of Afghanistan
۱۲. اوښکې د بنو په سر، د ډاکټر محمد یونس مروت شعري ټولګه
۱۳. رهنمای عملی طبابت اطفال
۱۴. د جزا قانون شرحه، لومړی کتاب، د کلیم الله ملکزي لیکنه او څېړنه
۱۵. د درملو د استعمال عملی لارښود، ډاکټر مالتې وان بلومردر
۱۶. د اپینو لار، تاریخي قصه، استاد عبدالغفور برېښنا
۱۷. د اروا پوهنې ښوونځي، د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې د پوهنځي درسي کتاب

چاپ ته چمتو:

نغوري او نغوتې (ولس نامه)، لطیف جان بابي

د خپلو کتابونو د تصحیح، ټایپ، ډیزاین او چاپ له پاره زمونږ سره په دې پته په تماس کې شئ:

Dr. M. Farid Bazger
G.P.O. Box 607, Peshawar, Pakistan
Tel. +92-91-841280. 845637, 45504 یا 844202 Fax. +92-91-841089
E-mail Dr Farid Bazger: ora.peshawar@altavista.net

او یا د دعوت د خپرونې له لارې: C/O M.Tariq Bazger

P.O.Box 289, 2001 Lillestrom, Norway
Phone: 63875971
Fax: 63875971
E.mail: bazger@c2i.net, Website:http:/home.c2i.net/dawat

ketabton.com - The Digital Library

ARIC
B
6.40
HAK
8865
cop - 2

Ministry of Higher Education
Kabul University
Faculty of Education

Schools of Psychology

Prof. Gul Rahman Hakeem

Published by: Khatiz Organization for Rehabilitation(KOR)

Thank you for reading

Find more e-books and articles on Ketabton - your multilingual digital library.

www.ketabton.com

Ketabton - Pashto, Farsi, Arabic & English